

ЎЗБЕК
ХАЛҚ
ИЖОДИ

КЎП ТОМЛИК

Орзигул

ҒАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ
АДАБИЁТ ВА САНЪАТ НАШРИЁТИ

Тошкент — 1975

Айтувчи
ИСЛОМ НАЗАР ЎҒЛИ

Нашрга тайёрловчи

М. АФЗАЛОВ

Ўтган замонда Хосхона мамлакатининг султони Қорахон подшо: — Худо менга пойтахтимга эгалик қиладиган, душмандан ўчимни оладиган бир ўғил берса — кеча-кундуз мақсадим шу, — деб ўйлаб юрар эди. Кунлардан бир куни ўрдадан Омон деган бир қаниз чиқиб: — Хотинингиз ҳомиладор бўлди, — деб суюнчи олди. Подшо сабр қилиб, бир қанча вақтларни ўткарди.

Кунлардан бир куни подшонинг шикорга ҳаваси келди. Бекларни чорлатди. Сипоҳлар етиб келиб, бари қўл қовуштириб салом бериб, одоб билан ўзини кўрсатди. Қорахон подшо бекларига қараб айтди:

Кўп йиғилган ер бўлади халойиқ,
Сидқидил бекларим, шикор қилайиқ,
Пироқлар¹ белига бу кун минайиқ,
Ғайрат қинглар, биз шикорга борайиқ.

Беклар от-анжомларини тайёрлаб, бари шикорга тайёр бўлиб турди.

Омон қанизнинг айтган гапи подшонинг ёдига келди, беклардан хуфия қилиб, ҳарамга борди. Барногул ойимнинг қўлидан ушлаб:

— Мен букун шикорга кетиб бораман,
Қайтиб келиб ўғил юзин кўраман,

¹ Пироқлар — яхши отлар.

Шундай ваъда, нозим, сенга қиламан,
Қиз туғсанг, бошингни дорга иламан.
Ўғил туғсанг, Хосхонага қўяман.
Қорахон подшо, дер менинг отимни,
Олгин қулоғингга айтган сўзимни,
Ўғил туғсанг, берай Хосхона юртни —
Қулоғингга олгин шу насиҳатимни,—

деб подшо беклари билан овга чиқиб кета берди.

Тўққиз ой, тўққиз соат, тўққиз дақиқаси ҳам битиб,
канизлар Барногулнинг ҳоли танг бўлганини билиб, мо-
маларга хабар қилди. Энагалар ичида бир мастон бор
эди. Отиғи Паттигул мома дегич эди. Омоной каниз Пат-
тигулни Барногул ойимнинг қошига элтди.

Оқ йўл берди, Барно туғди фарзандни,
Ўғилмикан, қизмикан, деб қаради,
Қараб Барно, қизлигини билади,
Қизлигини билиб, «дод!» деб йиғлади.
Билди энди ҳақиқатда ўлади,
— Бўлмай кетгур, бу бошимга етди,— деб,
Туриб ўрнидан, бошини уради.
— Нечун йиғладинг?— деб мома сўради,
Фарзанд кўрса, киши хурсанд бўлади!
Сенга фарзанд берса нима учун йиғлайсан?—

деди.

Шунда Барногул момага айтди:— Амри подшо во-
жиб, ҳеч ким тарки вожиб қилолмайди.— Қиз туғсанг
сўяман,— деб кетган эди, қиз бўлди, ҳеч ким воситачи
бўлолмайди. Қиз бўлмай кетгур, бошимга етди.

Паттигул момаси айтди:— Уч кун бўлди, Эрназар
боғбоннинг хотини ўғил туғди. Менга яширинча бир оз
тилла бергин, қизингни ҳам бергин. Боғбон кўп камба-
ғал, тилла билан қизингни элтиб берсак, ўғлини берар.
Подшо келиб ўғлини кўргач, сени сўймас,— деди.

Барногул, канизларидан яшириб, бир лаган тиллани
ва қизини ҳам моманинг қўлига берди. Мома кўшкдан
чиқиб кетди, канизлар билмай қолди. Мома боғбонни-
кига борди. Боғбоннинг хотини, момам келибди, деб ос-
тига кўрпачалар ташлаб, иззат-икром айлаб, момасини
ёнига жойлаб, олдига дастурхон ташлаб, меҳмон қилди.

Мома таомни еб бўлиб:— Болам, мен сизлардан“бир нарса тилагани келдим,— деди.

— Момажон, бизда нима бўлар эди, нима тилайсиз?

— Бор нарсани тилайман сиздан.

— Ҳа, бўлса, аямайик, берайик.

Мома Эрназар боғбонни ҳам чақириб, қўлтиғидаги Барногулнинг қизини ва лагандаги тиллани эр ва хотинга кўрсатди. Шунда мома бир сўз айтиб турган экан:

Боғбон бўлиб тергин тоза гулингни,
Қамбағалсан, хўб биламан ҳолингни,
Савоб учун бергин энди ўғлингни,
Сенга берса бу лаганда пулини,
Эру хотин икковингдан тилайман,
Худо берган қўлингдаги ўғлингни,
Хафа бўлиб, қилма тагин нолангни.
Кўзингдан тўкмагин жўйбор жалангни,
Эй, садақа тилаб келдим болангни.
Эрназар дер, болам, сенинг отингни,
Хўб биламан элатингни, юртингни,
Бир неча кун қилдим хизматларингни,
Паттигулга бер шу фарзандингни.

Эрназар боғбон момасига бир сўз айтди:

Мома, билдим пухта яхши кўрасиз,
Кун ошириб бу кулбамга келасиз.
Мома, сиздан сўрар Эрназар боғбон,
Элтиб бу боламини кимга берасиз?

Мен учмайман лагандаги пулига,
Босган изин бермам шоҳнинг элига.
Боғбон ўглин, мома, сиздан сўрайди:
Элтиб берасиз қандай номард, қўлига?

Киши қувонади ўғлон ёшига,
Қойил эмасман, момам, қилган ишинга,
Оғиз урма Эрназарнинг ёшига,
Элтиб бермоқчисан қандай кишига?

Эрназар дер, олов кирди танама,
Бош фарзандим, пулга берсам бўлама?
Букун келдинг, эрта боққа йўлама.

Эрназар боғбоннинг хотини эрига бир сўз деди:

— Фарзанднинг, давлатнинг эрта-кечи бўлмас. Бу тиллани олайик, қўйли, эчкили бўлайик, мардумдан кам эдик, бизлар ҳам эл қаторига кирайик. Кишилардан кам эдик, эл қатори бўлайик. Бизларга тағи ўғил берар, келинг, шу ўғилни момамизга берайик.

Боғбоннинг хотини ўғилни моманинг қўлига бериб, қиз билан тиллани олиб қолди.

Эрназар боғбон:— Кейин пушаймон қиларсан,— деб қолди.

Эр-хотин маслаҳат қилиб, қизнинг отини Орзигул қўйди.

Орзигул саккизга кирди, мактабга борди, ўн саккиз ёшида мулла бўлди.

Бир кун Орзигул боғда, гуллар орасида сочини ўриб, экилган ниҳол гулларни кўриб, якка-якка оёғини босиб, мушку анбар—ипор сочиб, тилла ҳайкалларни¹ осиб, гул юзига улар муносиб, боғнинг ичида юрган вақтида Қорахон подшо салтанатли беклар билан тилла жиғаси бошида, жонкуяр беклар қошида, подшолик юзи хотири билан, соя пардали чотири билан, неча найзадаст ботири билан, жиловдор шотири билан боғнинг устидан келиб қолди.

Боғдан бир ажойиб гулнинг иси подшонинг димоғига урди. Оёғини узангига тираб, отнинг устида турди. Боғ ичида бир гул юзли дилбарни кўрди. Ишқининг туби бориб юракка урди. Ақли-ҳуши кетиб, подшо йиқилди. Беклар от қўйишиб хон қошига келди, отдан тушиб, аҳволини кўрди: подшо сира билмас ҳушини, «Во ҳасрато» деб тўкди кўзидан ёшини:— Султоним, сизга на бўлди?— деди. Ҳайдар номли ўнг қўл жиловдори сўради:— Жин урдими, ё бир нарса ақлингизни олдим, ё девлар сизга соя солдим, ё бирор нарса сизга зиён қилдим?

Отда туриб қад-бошингиз букилди,
На хислат бор, сиздай хоним йиқилди,
Ҳайдар, дейди йиқилганинг сўрайман,
Нима савдо бордир, ҳозир билмайман,
Айтсангиз, эшитаман, англайман,
Йиқилган маъносин сиздан сўрайман.

¹ Ҳайкал — бўйинга тақадиган безак.

Подшонинг ақли-хуши ўзига келиб, ўрнидан туриб бир сўз айтиб турган экан:

Ошиқ киши қон йиғлайди зору зор,
Боқиб кўрдим, боғ ичида бир дилбар,
Ёр ишқига хонинг бўлди гирифтор,
Ўн тўрт кунлик ой каби ҳусндор.
Қорахон дер:— Энди тингланглар, беклар,

Шунинг ишқига мен бўлдим гирифтор,
Сидқидил беклар, қўлга қилич олинглар.
Хонлигимни бугун маълум қилинглар,
Қамчи тортиб ушбу боққа кириглар,
Шу дилбарни менга олиб беринглар.

Шунда Ҳайдар жиловдор айтди:— Э султоним, шаҳарга — салтанатли пойтахтга борайик, элу қўрғоннинг омонлигини кўрайик, қайтиб бизлар совчиликка келайик. Ораликка хўб донакор¹ бўлайик. Бу ерда талов солганингиз ярашмас. Совчи бўлмаса, ўғил-қиз то пишмас, донакор бўлмаса, темир ёпишмас. Икки бегинг совчи бўлиб бормаса, тортиб олмоқ боғбонга ҳам хуш келмас,—деб подшони пойтахтга олиб кетди. Подшо давлатига бориб, сабр-тоқатсиз, ошиқлик дардида бедорлик билан тонг оттирди. Икки бегини отга миндирди. Ҳайдарбекка Қосимбекни ҳамроҳ қилиб:— Боғбонни кига совчи бўлиб боринглар!—деб жўнатди. Қосимбек, Ҳайдарбек хон қошидан чиқиб, йўл юриб, отга тозиёна² уриб, кайфини суриб, чошка вақтида Эрназар боғбонни кига кириб келди.

Эрназар боғбон уларни кўриб, ўрнидан туриб салом бериб, қўлини дастилом қилиб, алифдай қоматини ҳам қилиб, бир салому ўн саккиз таъзим билан беклар қошига келди. Бекларнинг отини бойлади, хоннинг одами деб уларни сийлади, тутилмаган кўрпаларни тайлади, қўзини сўйиб, уйига патир нон буюрди.

— Хотин, бизни кига подшоликдан меҳмон келди, патир ёп, шўрва қил!—деди. Ўзи бекларнинг қошига келиб, олисдан-яқиндан гапириб ўтирди. Беклар совчилигини билдирмай, хуфия қилиб ўтирди. Боғбон бекларни яхши меҳмон қилди.

¹ Бириктирувчи, уловчи.

² Қамчи.

Беклар фотиҳасини бетга тортди. Эрназар:— Подшонинг одамлари беиш юрмас, сўраганинг айби бўлмас,— деб бекларга қараб бир сўз деди:

Сўрагани беклар йўқдир айби,
Қорахондир Хосхонанинг сойиби,
Хизматкор беклар, йўл бўлсин?
Ярашиққа мен салламни ўрайман,
Келган бери мен сизларга қарайман,
Хуш келибсиз, беклар, мақсад нимадир?
Келган беклар, йўл бўлсин деб сўрайман.
Юрган еринг Хосхонадай ер бўлсин,
Ғазналаринг, беклар, тўла пул бўлсин,
Боғбон аканг, беклар, сиздан сўрайди,
Салтанатли беклар, сизга йўл бўлсин?

Шунда Ҳайдарбек Эрназар боғбонга қараб, совчилигини маълум қилиб, бир сўз деди:

Булбул яхши кўрар тоза гулингни,
Хосхона дер пойтахтли элингни,
Подшомиз бизларни сенга юборди,
Хонимизга бергин Орзигулингни.

Фуқаросан, ночор билгин ҳолингни,
Билиб-билиб айтгин, боғбон, сўзингни,
Бермасанг, шоҳимиз ўяр кўзингни,
Иззат билан хонга бергин қизингни.

Ҳеч ким эшитмайди сенинг нолангни,
Султонимга бергин ёлғиз болангни,
Хон азобин кўрган киши йиғлайди,
Гуноҳингни Ҳайдар оғанг тилайди,

Бу ишларни сендай боғбон билмайди,
Гул юзингни хоним сендан сўрайди,
Султонимга бергин Орзигулингни.

Оғзинг тўлганича сол қалинингни,
Бисёр қилгин қариганда молингни,
Яхши-ерга саъи қилди бек Ҳайдар,
Подшомизга бергин Орзигулингни.

Эрназар боғбон бу сўзларни эшитиб, фикрга кетиб, кўп гаплар кўнглидан ўтиб, ғамларга ботиб, ёнбошлаб ётиб, кўз ёшини артиб, ҳеч илож тополмай, хўрлиги тутиб, индамай, ухлаган, десин деб хуррагини тортиб ётди.

Қосимбек Эрназар боғбоннинг қўлидан тортиб, манглайига туртиб, ғазаб қамчисини кўрсатиб: — Бизларга жавоб бер! — деди.

Эрназар боғбон ночор туриб, ҳар ердан тимсол келтириб, «Нима десам буларга маъқул бўлар экан?» деб ниҳоятда қўрқиб, ранги ўчиб, хаёли қочиб, бир сўз деди:

Ажал етса, паймонамиз тўлами?
Ситам билан камбағаллар ўлами?
Отадан қизига совчи келами?
Билиб туриб, хонга берсам бўлами?

Подшо киши бўлар элнинг каттаси,
Эрназарнинг куйди ичи-танаси.
Ҳеч қизига раво бўлурми отаси?
Подшо деган эл отаси бўлади.

Бу ишларга боғбон ғамгин бўлади.
Отасидан қизга совчи келади.
Бу фақиринг шу сабабдан йиглади,
Ўз отаси қайтиб қизин олади?

Эрназар дер, энди ўйнаб-кулмайман,
На бўлишин, келган беклар, билмайман,
Хонинг ҳарна қилса, энди розиман
Мен қизимни султонингга бермайман.

Шунда Ҳайдарбек бош кўтариб, қамчисига суяниб: — Бу сўзларининг ҳеч бир фойдаси йўқ, зарари бор, «Хонга бермайман» деган гапининг бизга анча малоли бор. Хоннинг ҳукмдорлигини биласан. Албатта унинг амрини қиларсан,— деб боғбонга қараб бир сўз деди:

Подшо киши ҳукуматдор бўлади,
Ҳар йўл билан, билгин қизинг олади,
Қиёмат кун бу бошингга солади,
Бошинг кесиб, тилла дорга илади.

Ўзингни ўлдириб, қизинг олади,
Донолар хоннинг амрини қилади,
Ҳар ким тентак, хон амрига кулади,
Бошинг кесиб, билгин, қизинг олади.

Билиб-билиб айтгин, боғбон, сўзингни,
Бермоғинг керакдир ёлғиз қизингни,
Шаҳаншоҳлик амал бериб ўзингга,
Бир қўрғонга бек қилади ўзингни.

Менинг гапим фойдасини билсанг-чи,
Беш кунлик дунёда ўйнаб-кулсанг-чи,
Султонимга бериб Орзигулингни,
Бир ўтар дунёда кайфин сурсанг-чи.

Қулоқ солгин мендай беги Ҳайдарга,
Гўё мисли подшо қилай шаҳарга.
Дилбар қизинг бергин шу ҳукмдорга,
Бўлмаса қисса шу — осиласан дорга.

Эрназар боғбон:— Орзигул бир меники эмас, шеригим ҳам бордир, бориб, шеригим билан маслаҳат қилиб, сўнгра сизларга жавоб бераман, — деди. Боғбон белини икки еридан тугиб, юрак-бағри куйиб, босган изи кейинга кетиб, кўп гаплар кўнглидан ўтиб, хотинига қараб қовоғини уйиб, уйига кириб борди. Хотинини ўчоқ бошида кўриб, бери кел, деб чақириб олди. Хотини:— Тобингиз қочдимми, мунча рангингиз ўчибди? — деб сўради. Боғбон хотинига:— Тобим қочганини энди биласан, — деб бир сўз деди:

Хосхонадан икки бегзот келганди,
Тўғри кўзлаб, бу ерга тушганди,
Унга сўйиб бердик ширвоз қўзингни,
Ўз отаси олар бўпти қизингни.

Сенга маълум, менга маълум, биламиз.
Қайтай, туғмасайди падар, онамиз.
Қиёмат савдони, ёрим, кўрамиз,
Қайтиб отасига Орзим берамиз?

Орзигул ҳам ўғлингди, ҳам қизингди,
Сарғайтирар бўлди қизил юзингди,

Берсанг, берганинг хони султонга,
Бўлмаса, у сўйдирмоқчи бизларни.

Икковимизни бирга дорга илади,
Шунда ҳам у Орзигулни олади.
Шу савдони биладиган иккимиз —
Подшонинг қизидир Орзигулимиз.
Бу савдони қандай қабул қиламиз,
Йўқ десак, иккимиз ҳам ўламиз.
Тубсиз ерга қайтиб, ёрим, кирамиз,
Қорахондир Орзигулнинг отаси,
Кўра-била қайтиб, нетиб берамиз?!

Ана энди иккови мотам тутиб, йиғлашиб, сен пулга алишган эдинг, деб Эрназар хотинини уришиб турганда, Орзигул мактабдан келди. Орзигул энди ўн саккизга кирган эди.

Заррин қалпоқ ҳўб ярашар бошига,
Қиммат баҳо мунчоқлари тўшига,
Ташқаридан кириб келса Орзигул,
Кўзи тушди иккаласин ёшига.

Орзигул буларнинг кўз ёшларини кўриб, бир оз пойгакда туриб, уларнинг йиғлаганининг маъносини сўраб, ота-онасига қараб бир сўз деди:

Икковингиз менга бўлиб меҳрибон,
Жонимни айлаин сизларга қурбон.
Бир гап бўлса, йиғлайсизлар минг фиғон?
Фарзанд ўстирмаклик — оламда даврон.

На сабабдан бўлди сизларга армон,
Иккингизга садақадир хаста жон,
Сабаб надир, қон йиғлайсиз, энажон?
Тўти билан булбул сайрайди хуррам,
Нима бўлди иккингизга, энажон?
Орзигул дер, мен сизларга қарайман,
Хизматингга кеча-кундуз ярайман.
Ойна олиб, суңбул сочим тарайман,
Йиғлаганинг, икки раҳбар, сўрайман.

Шунда Эрназар боғбон айтди:

Эрназар ҳам бирламчи боғбон,
Ўтди деб, қўлимдан даврон,
Аввалги ишлардан бўлди пушаймон,
Мен гапирай, қулоқ солгин, Орзижон,
Қорахондир Хосхонага соябон,
У қўлида тахти билан ҳам даврон.
Ўғил туғса, тахтига қўймоқчи бўлган,
Қиз туғса энангни сўймоқчи бўлган.
Бу ғам билан юрган ўша нотавон,
Охир сени берди қудратли мавлон.
Сени кўриб энанг қилди пушаймон,
Бўлмай кетгур, бошимга етди, деб,
Энагангга қилди неча бир жавлон.
Мома айтган: — Фарзанд кўрган севинар.
Сен нимага қон йиғлайсан, Барножон?
Худойим қиз берди, ҳусни хиромон,
Кўрганда бўлибди ақлимиз ҳайрон.

Барногул айтган: — Ёрим тахт эгаси,
Юртингизда юрур карамли султон.
Бир кун у бормоқчи бўлиб шикорга,
Жўнар вақти келиб кирди рўзғорга,

Мен тура кеб салом бердим ўзига,
Бир насиҳат айтди мендай дилбарга,
Хоним айтди: — Ўғил керак шаҳарга,
Ўғилсиз ваҳмидан юрак куяди.

Мен дунёнинг ўтарини биламан,
Ўғил туғсанг, сени иззат қиламан,
Қиз туғсанг, тилла дорга иламан!
Барногул дер, пухта билгин, момажон,
Ёрим келса, қутулмайман, ўламан.

Паттигул олиб келди сени кўтариб,
Шунда уч кунлик ўғлимиз бор эди,
Олиб келди Барногулнинг қизини.

Эшитсанг, Эрназар отанг тилини,
Лаганда ташлади уйга пулини.
Ҳам сени бизларга бериб, Орзижон.
Олиб кетди бу отангнинг ўғлини.

У фирибгар мома орага тушди,
У пулга энангни хаёли қочди,
Энанг қурғур, шунда нафсга адашди,
Сени олди — ўз ўғлига алишди.

Эрназар отангни хаёли қочди,
Пушаймони борди охири ишди,
Шу кечган савдолар бошимга тушди,
Қорахондан сен бўлувдинг, Орзигул.

Ҳозир Қорахондан совчи етишди,
Пухта, сенинг Қорахон отанг бўлади,
Билиб туриб, боғбон Эрназар отанг,
Уз отангга қайтиб сени беради?

Бу сўзларини эшитиб Орзигул, оҳ-вой деб йиғлади,
Орзигул мактабда ўқиган, оқи-қорани таниган, усто-
зининг хизматини қилган қиз. — Қандай қилиб мени
отамга раво кўрасиз, — деб бир сўз айтди:

Жасадимда жоним бўлганди, гариб,
Улганим авлодир четларга бориб,
Ушбу савдоларга жонимни бериб,
Кетарман юртимдан, отадан кечиб,

Пухта билгин, ота-эна, кетарман,
Узга элдан бориб, макон тутарман.
Қайтиб отам билан бирга турарман?

Қулоқ солинг Орзигулнинг зорига,
Турғилик қилмади ушбу шаҳрига,
Қайтиб ота лозим қизнинг бағрига?

Ота дейман, мен сизларга ёлвориб,
Бошимни олиб кетай мен гариб,
Қиз отага сира раво бўлмайди,
Орзигул ҳайронди китобда кўриб.

— Ота, ундай бўлса, қирқ кун муҳлат сўранг, ё Қо-
рахон подшога бир гап бўлар, ё менга бир гап бўлар.
Қирқ кун муҳлат тиланг, отажон, ё у ўлар, ё мен ўлар-
ман, — деди.

Эрназар боғбон ўрнидан туриб, Орзигулнинг гапла-

рини кўнглига жойлаб, ўзини мардона тутиб борди, совчилар қошига етиб, совчиларга қараб муҳлат сўраб бир сўз деди:

Келган беклар, қаранг, менинг тарзимга,
Подшо ошиқ бўлган бўлса қизимга,
Қирқ кун энди муҳлат берсин ўзимга,
Бемаслаҳат, беклар, бир иш бўлами?

Тўсатдан қизимга совчи келарми?
Хонинг ошиқ бўлган бўлса қизимга,
Бемаслаҳат босиб-янчиб оларми?
Қирқ кун муҳлат мен султондан сўрайин,
Эли юртни мен уйимга йиғайин,
Улар билан бир маслаҳат қилайин.

Қабул бўлса, келган эли юртимга,
Мени ҳам раъйим бор сўнгра берарга.
Эрназар дер, тақдиримдан кўрарман,
Юрт берса, шоҳга сўнгра кўнарман.

Боғбон беклардан муҳлат сўрагандан кейин, улар маъқул сўзга жавоб топа олмади. Совчилар ҳар қанча гапирдилар, боғбон маъқул кўрмади.

Гавҳардай сўз айтди, ўрин топмади,
Гап тополмай, маъқул деди совчилар,
Қирқ кунгача муҳлат берсак берайик.
Халқни йиғиб қутулганин кўрайик.

Энди бизлар Хосхонага жўнайик,
Бири тўриқ, бири саман минайик,
То кўргунча хуш қол энди, боғбон,
Қирқ кунни тўлдириб бизлар келайик.

Подшо гапи икки бўлмас, буни бил,
Биз келгунча тоза ўйлаб, фикр қил,
Подшо агар қизинг олса, шукур қил!

Ҳайдар дейди, боғбон, сиздан фидога,
Вафо айлаб, ўйлаб туринг ваъдага,
Энди бизлар кетдик шаҳар орага,
Боғбон, сизни топширамиз худога.

Боғбон уйига кириб, хотини билан Орзигул қизига
бир сўз деди:

Қирқ кун яна эл-фарзандга тўймайми?
Ваъда берган совчи қайтиб келмайми?
Вафосиз бўлса киши ўлмайми?
Қирқ кун тўлса на қиламиз, фарзандим?

Бу дунёнинг ўтарини билайик,
Бир яхши маслаҳат, ёрим, қилайик,
Бу сўз беқарорди, қандай қиламиз?
Қирқ кун тўлса, нима жавоб берамиз?

Эрназар дер маслаҳат шу иккинга,
Бу савдони ўйла иккинг фикринга,
Жавоб бергин шу гапимга, Орзигул,
Қирқ кун тўлса, биз ўлармиз, буни бил.

Шунда Орзигул хафалигини ота-энасига билдирмай,
кеча-куднузлар йиғлаб, бир кам қирқ кунни ўтказди.
Боғбоннинг хотини айтди:— Эрта қирқ кун тўлар, Орзи-
гул, сенга бир қатор шойи кийимлар тикдим, бир қалан-
дар телпагини ҳам олдим, ўз отасига бергунча, кишилар
танимасин деб, қаландар бола қилиб, шаҳардан чиқа-
риб юборамиз,— деди. Орзигул хафа бўлиб:— Оромсиз
дардга учрадим,— деб йиғлаб боққа кирди.

Чашма бўйига, чинор тагига келиб ўтирди. Кўзидан
ёшлар қатор-қатор оқиб, бир сўз деди:

Боғимда очилган гул билан гулзор,
Уларнинг ичида бўлдим беқарор.
От чолса гумбурлар тоғнинг дараси,
Мардларни ингратар найза яраси.

Раҳм айланг, бу ҳолда қўйманг йиғлатиб,
Хафа фалак айланади юз алвон.
Мен сизларга қилай жонимни қурбон.
Тўтидай айладим беқарор жавлон.

Раҳм айлангиз, қўйманг, мени бу ҳола,
Менинг ҳолимдан бўлинг хабардор.
Отим Орзигулдир, гул юзли дилбар,
Бу бошима раҳбарсиздир, муқаррар.

Шу сўзларни айтиб, юрагига ғамли савдолар тушиб,
шундай фикрлар билан Орзигул ухлаб қолди. Тушида
бир мўйсафид киши пайдо бўлди. У:— Эй, Орзигул, ғам
ема, мен бахт ва давлат еткарурман,— деди.

Сенга мазгил қилдим бир Қушқанотни,
Тақдирингга солиб Сувондек мардни,
Сенга ҳозир қилдим Қорақулоқ отни,
Қушқанот бориб қил истиқоматни,
Насиб бўлса, тўрт ойдан сўнг кўрасан,
Оқтошнинг тўраси — Сувондек мардни,—

деб,—кўздан ғойиб бўлди.

Орзигул сачраб ўрнидан турди. Қараса, боғда бир
Қорақулоқ от эгарланган, югалланган. Иккита яроқ: би-
ри қилич, бири милтиқ қанжигага илинган. Ихлос билан
Орзигул турди жойидан, бориб отнинг сағрисини силади.
Етаклаб уй қошига келди.

Ота-энаси кўриб:— Э қизим, совчиларнинг олди кел-
дими?—деб ғамгин бўлиб, отаси Эрназар боғбон қизига
қараб бир сўз деди:

Совчиларнинг олди, қизим келдими!
Бу отангга берган муҳлат тўлдими?
Яхши билгил, энди отанг ўлади,
Пешин бўлди, эрта совчи келади.
У подшо, мен фуқаро, Орзигул,
Бошим кесиб, тилла дорга илади.
Бир қиёмат кунга қолдим, болам, деб,
Орзигулга боқиб, боғбон йиғлади.

Орзигул отасига бир сўз деди:

Фарзандингга пирнинг раҳми келганди,
Ғойибидан пирлар менга берганди,
Мазгил қилди Қушқанотдай қўрғонни.
«Миниб олгин Қорақулоқ ҳайвонни,
Йўлга тушса, ўн уч кунда борасан»,
Мен айтмайман, ҳеч бир сўзнинг ёлғонин.

Ғойибдан бу от ҳозир бўлганди,
Тақдирима собди Сувон ўғлонни.
Агар минсам ушбу келган ҳайвонни,

Ун уч кунда мен кўраман кўрғонни.
Душманники деманг ушбу отимни,
Бу еткирар жуфтию йўлдошима.

Орзигул дер, қулоқ сонг холишима,
Ёлғиз бош сизмади эли хешима.
Энди турмасман тенгу тўшима.

Шунда энаси:— Боққин менинг дийдорима, тўй, болам. Мен сени Шоқаландар қилайин, эркак либослар кийдирай, сочингни бошга туйдирай, бизлар бу савдони кўрдик, жон болам, энди ўзгаси кўрмасин,—деб эркакча либосларни кийдириб, қундуз сочини бошига туйдириб, бир қаландар телпагини кийдириб, отини Шоқаландар қўйдириб, тунгача йиғлашиб ўтирди.

Хуфтондан кейин Орзигулни Қорақулоқ отга миндириб, юганлаб, пухталаб, ота-энаси отнинг жиловидан ушлаб, етаклаб, қоровулсиз жойлардан ўтиб, шаҳардан ташқарига чиқдилар.

Ота-энаси: «Йўлинг бўлсин, қизим» деб тўхташдилар. Орзигул ота-энасидан йироқ тушувига кўнгли вайрон бўлиб, йиғлаб бир сўз деди:

Алишгансан мени ўғлон боланга,
Аламим кўп эзик юракларимда.
Қўл қовуштириб турмадим хизматингда,
Энажон, рози бўл, берган сутингда.

Орзигулнинг онаси:—Болам, қизим, кўрар кўзим, сендан бошқа фарзанд кўрмадим ўзим, ўғлимнинг ўрнига олган ёлғизим, қаҳрабодай сарғайди ойдаи юзим, бу жаҳонда мен суянган фарзандим,—деб йиғлади. Ота-энаси Орзигулни кузатиб қолдилар.

Орзигул чон-кулчасини ортиб, ўн икки кеча-кундуз йўл тортиб, яккаман деб кўз ёшин артиб, Асқар тоққа борди. Бу ернинг бир ёғи Хосхонага, у ёғи Қўшқанотга тобе эди. Бу қорли тоғдан тоққа бир кеча-кундуз йўл юриб, бир булоқ бўйига етди. Орзигул Қинғир бобога учради ва бир сўз деди:

Шоқаландар келдим етиб,
Бу қорли тоғдан ўтиб,
Чошка вақти сизга етиб.

Сўз сўзлайин от тўхтатиб:
Қушқанотни биласизми?
Адашди мендай гумроҳ.
Шоқаландар, ўзим мулла,
Қаерда Қушқанот қалъа,
Шу қалъани биласизми?

Қушқанотда борди дўстим,
Кўрмакка орзу-ҳавасим,
Чўлдан чўлга овораман,
Бобо, Қушқанот бораман.
Сувонхон билан жўраман,
Қачон дийдорин кўраман,
Уша жойни биласизми?
Биласизми шундай мардни?

Қинғир бобонинг ҳаваси кетиб, кўзи ўйнаб, шумлиги тутиб:

— Уғлим, ўнг юзингдан бўса берсанг, йўлни кўрсатиб қўяман,— деб бир сўз деди:

Мен кўрсатай Қушқанотнинг қалъасин,
Қушқанотга бедовингни эндиргин.
Сен билмасанг Қушқанотнинг йўлини.
Ё олдингга, ё орқангга миндиргин.
Қинғир бобонг кўрсатади қалъани,
Аввал кўнгил мақсадини тиндиргин.

Шунда Шоқаландар қиличини дастасидан ушлаб, бобонинг сўзига қаҳри келиб, ғазаб қилиб бир сўз деди:

Ўзингга қарайман кўп сўфи тарзли,
Ингичкадан келган новча дарозли,
Мўйсафид бўлибсан ҳам ўғил-қизли;
Энди, бобо, ташла бундайин сўзни.
Ташламасанг, ушбу ёмон феълингни,
Ўткир қўл-ла кесайинми бўйнингни?

Қинғир бобо:— Шошма, болам, отингдан тушма!— деб қўрққанидан тоққа Шоқаландарни бошлаб кета берди. Тоғнинг тепасига чиқиб, Қушқанотни кўрсатиб, бобоси бир сўз деди:

Шу баланд кўринган Асқарнинг тули¹
Юрганда сўлқиллар хушрўйнинг бели,
Чопмоққа қойимдир Асқарнинг чўли.
Хув олисдан туман ичра кўринган,
Ана шулдир Қушқанотнинг мазгили.

Асқар дейди баланд тоғнинг отини,
Ойча кўрдим сен йигитнинг бетини,
Олисда чувиллаб ётган, қарагин,
Шудир болам Қушқанотнинг элати.

Қинғир дейди, болам, менинг ўзимни,
Сарғайтирма қаҳрабодай тарзимни,
Йўл кўрсатиб сендай меҳмон қўзига,
Кўп кечиксанг, икки кунда борасан,
Кириб, болам, Қушқанотнинг ўзига.
Адашганлар қилар доим оҳу вой,
Қушқанотдир биёбонда яхши жой,
Кўп овора бўлма, болам, хору зор,
Ушбу йўлдан тўғри болам, шунга бор.
Кўраманми, кўрмайманми юзингни,
То кўргунча, энди болам, яхши бор.

Орзигул бобога қараб, унинг сўзларини хуш кўриб,
бир сўз деди:

Кўраманми, кўрмайманми, жон бобо,
Йўл ўнгарган, жоним бобо, хўш энди,

Шоқаландар дейди менинг отимни,
Хосхона дер ўйнаб-ўсган юртимни,
Кўрасанми, кўрмайсанми бетимни,
То кўришгунча, Қинғир бобо, рози бўл
Энди ҳайдар бўлдим бобо отимни.

Орзигул бир неча кунлар паст-баландлаб, от тортди.
Шунда ҳам Қушқанотнинг қорасини кўрмай, бир қир-
нинг тепасига чиқиб, отни тўхтатди. У соғ-сўлига қара-
ди. Бир кунжак тарафда чашмазор кўринди. Чашмазор-
га отини буриб, етиб келди. У чашмазорда ўн тўрт чў-
пон қўй суғорарди. Ун тўрт чўпон қўш-қўтон бўлиб тур-

¹ Тули — тоғнинг баланд чўққиси.

ган чоқда. Шоқаландар кириб борди. Чўпонлар ўрнидан туриб, қўлини дасти лом қилиб, ҳаммаси бирдай салом бериб, Хидирбойнинг чўпони Доно деган бир чўпон:— Бегижон, отдан тушиб, бизга меҳмон бўлинг! Сизники қаердан?— деб сўраб тургани:

Дол гарданга ярашадир ҳайдаринг,
Уткир келган, э бегижон, кўзларинг,
Сўраганининг айби йўқ, тўражон,
Қаердадир ўйнаб-ўсган жойларинг?

Белинга ярашар тилла камаринг,
Бизларга номаълум ҳолу аҳволинг,
Э, бегижон, сиздан бугун сўрайман,
Қаердадир ўйнаб-ўсган шаҳаринг?

Турқингиз ўхшайди сизни муллага,
Нечук сафар қилдинг тоғлар орага?
Бир даҳмарда чўпон сиздан садаға,
Тўрам, бино бўлдингиз қайси қалага.
Отдан тушиб, бўлинг бизларга меҳмон,
Отим Доно — Хидирбойнинг чўпони.
Сиздай бўлсин ҳар кишининг меҳмони,
Қаддингдан садаға Дононинг жони,
Туш, қаддингдан, от устидан, тўражон.

Орзигул отдан тушиб, ўн тўрт чўпонга меҳмон бўлди. Чўпонлар ўзаро шивирлашиб, бундай тўрани туширганимизга ўн тўртимиз бир қўйдан солиқ солайик, бунга муносиб зиёфатлар қилайик. Юзига ярашиқли қора қўй қўзи, кечаликка бўлса шу ёнимда, худди кечаси бўлар кундузи, гул юзини хўп кўриб қолайик. Шунда Доно чўпон:— Солиғинг ҳам керак эмас. Мен бир катта қўчқорни сўяман,— деб сурукдан бир қўчқорни олиб келиб сўйди. Кўкаламзордан ўчоқни ўйди. Шўрвани пиширди, ўн беш киши шўрвага тўйиб, энди Доно чўпон:— Сизга йўл бўлсин,— деб Шоқаландарга қараб бир сўз деди:

Ўн тўрт киши бўлса халқи халойиқ,
Ҳар куни бир қўчқорни, сўяйик.
Ўн тўрт кун бизга меҳмон бўнг, қаландар,
Бизлар мискин, жамолинга тўяйик.
Хизматингда белни бойлаб турайик,

Доно дейди доим юрдим пиёда
Сенинг умринг худо қилсин зиёда,

Даврон сурган мана фоний дунёда.
Кетаман деманг бугун мабода,
Сурукларим қолди баланд дарада,
Бориб келгунча қараб туринг, садаға.

Чўпонлар қўйларини камарларга суриб, бир-бирови билан маслаҳат қилишиб, Доно айтди: — Мен қўчқорни сўйдим, бу кеча мен меҳмон қиламан,— деди. Бошқалари ҳам талашиб қотдилар. Шоқаландар:— Э азаматлар, нима учун талашасизлар? — деди. Доно: — Сизнинг устингизда бўлаётир талашлар. Энди ихтиёр ўзингизда, меҳмоним, — деди.

Шоқаландар айтди:— Унинг учун талашманглар, ҳеч фойдаси йўқ. Менинг икки шартим бор, кимки шу шартни бажарса, ўшанинг уйида меҳмон бўламан,— деди.

— Уст-бошларингизни ечинг, чаққон бўлинглар, ярим тош йўлдан пиёда пойга қиламан, қайсинг илгари келсанг, бир қўлимда нигин-узук бор, бу тарафга отаман, қайсинг илгари бориб олиб келсанг, шу икки шартимни бажарган кишига меҳмон бўламан,— деди.

Бир баланд қирни кўрсатди: — Олдин келганни қурбони бўлай. Ҳамманг бирдай кўринадан кўзима, қўй сўйди, деб буни яхши кўрмайман,— деди. Бариси Шоқаландарнинг кўрсатган қирга кетди. Чўпонлар қирга бориб, баландга чиқиб турди. Орзигул нон, гўшти хуржунга солиб, ўзини панага олиб, буларни алдаб, ўйнаб-кулиб, Қорақулоқ отига миниб, қоча бошлади. Самандар чўпон Орзигулнинг кетидан қувиб кетди:

— Шоқаландар вафочилик қилмади,
Ушлаб олиб билганимни қилмасам,
У фирибгар юрагимга доғ қўйди,
Ғазаб билан энди югуриб елганда,
Ушлардим кўкдаги қарчиғайни.
Ғазаб билан чопганимда майдонда,
Ҳеч билмасдим қир билан сойни.

— Ол, мен кетдим, — деб қаландар Орзигулнинг орқасидан қувиб жўнайди. Аср вақти эди, кун ботди. Ко-

ронгилик оламини тутди. Шоқаландар дангирлатиб қочди, баланд ҳам пастни, тоғи дарбандни бошқа қирлардан ўтиб ғойиб бўлиб кетди. Самандар чўпон Орзигулни йўқотиб, орқасига қайтди. Орзигул кун чиқар вақтида Қушқанотдай қўрғонни, у равоти пўлатни, қуш ўтолмас баландни кўрди.

Қушқанот олдида бир аждарҳо бор эди, Орзигулни дамига тортар бўлди. Орзигул ёйини қўлига олиб, аждарҳога ўқталди:

Орзигулга кўзи тушиб аждарҳо,
Билди шулдир шу шаҳарнинг эгаси,
Думини ўйнатиб индамай ётди,
Орзигул саломат аждардан ўтди.

Қушқанот тилсимли жой эди. Орзигул Қушқанотнинг дарвозасига қараса, бир хат ёзилган, бу қўрғон уч юз олтмиш йилдан бери одамсиз қолган. Ким келса, аждарҳо хароб қилган. Орзигул дарвозадан ичкари кирди. Дарвоза ўз-ўзидан бекилди.

Одам борини билмай, ҳеч кимни кўрмай, кетаверди тинмай, мевазорлар оралаб бораверди. Бу боғнинг меваси қишин-ёзин пишиб турар эди. «Бу боғнинг эгаси менимикан?»—деб меваларга ҳаваси келди. Орзигул боғни айланиб юрди, боғда гулларни, ўртада икки ҳовуз кўрди. Теваракда гуллар очилган, тўтилар, булбуллар сайраб турган. Орзигул отдан тушиб, беодам боғ, қўрғон ҳам бўлар экан, деб ҳайрон бўлди. Отни дарахтга бойлади. Орзигулнинг кўзига тилла минбар кўринди. У ерда булбулигўё номли бир қуш бор эди. Шу қуш Орзигулга қараб бир сўз деди:

Таралган, очилган бу тоза гуллар,
Сайраб турган чаман узра булбуллар,
Баландда кўринган бу наққош жойлар,
Хафа бўлманг, ойим, бари сизники.

Қишин-ёзин бирдай пишар меваси,
Боғ Ирамдир бу булбулнинг уяси.
Тилла ғиштдан бўлган баланд супаси,
Утиринг, Орзигул, булар сизники.

Қирқ кундан сўнг келар Оқтош тўраси,
Бу савдони билар булбулигўёси,
Ғамгин бўлманг, сизникидир ҳаммаси,

Орзигул отини олмазорга қўйиб юборди, ўзи қирқ зиналик кўшига равона бўлди.

Қирқ зинага қадам ташлаб, «золимдан қутулдим» деб вақтини хушлаб, ўз димоғини ўзи чоғлаб, кўнглидаги гиналарини ташлаб, «эссиз жой, одамсиз экан», деб лабини тишлаб, зулфини гарданига ташлаб, булбулигўёнинг гапига чунон вақтини хушлаб, вақти хушлик билан бир уйга борди, эшигини очиб ичкари боқди, қараса, у жойда етти давлатда йўқ нарсалар, кимхоб кўрпалар атрофга ташланган, ўрталикда дастурхон ёйилган. Ун тўққиз хил таом тайёр бўлиб, ҳар бири биттадан тилла товоққа солинган.

Орзигул беодам жойда ҳам шундай нарсалар бўладими, деб ҳайрон бўлиб, ҳар ёққа қараб, эгаси бордир, деб хавотир олди. Бирор киши бостириб келиб қолса, нима қиламан, деб, ранги ўчиб, хаёли қочди. Бир соат шу жойда турди. Орзигул, хавф қилиб тургандан кўра, бояги қушдан сўрай-чи, деб булбулигўёнинг қошига бориб, бир сўз деди:

Сен экансан яхши қушлар гўёси,
Отим Орзигулдир, Тўтигулнинг боласи,
Эрназардир мен шўрлининг отаси.
Борми, йўқми бу ватаннинг эгаси?

Не сабабдан бу беэга қолганди,
Илгари соҳиби кимлар бўлганди?
Мен сўрайман, ақли расо жонивор,
Одамдан кўрмадим битта нишонди.

Орзигулман, бошга рўмол ўрайман,
Мусофирман, сендан мен гап сўрайман:

Эгаси бўлса, мен бу жойда турмайман,
Душманники, дўстникими билмайман,
Эгаси бўлса, айтгин, э жонивор,
Отим миниб, мен бу жойдан жўнайман.

Шунда булбулигўё Орзигулга қараб айтди: — Орзигул, сен хафа бўлма, бу ажойиб гуллар, мевалар Боғи Ирамдан келтирилган. Асли эгасини сўрасанг, Гулрухсор паридан қолган. Бу боғ ва қўрғоннинг бино бўлга-

нига уч юз олтмиш йил бўлган. Энди боғни оралаб, кайфу сафо қилиб юра бер. Бу мазгил-жой сеники, кийсанг кийимлар, есанг турли овқатлар тайёр, ҳеч нарсага бўлмассан интизор. Уйнаб-қулиб юра бер энди, — деди.

Орзигул ўзидан бошқа одам йўқлигини билиб, хурсанд бўлиб, кўнгли қарор топиб, кўшкига чиқиб ўтира берди.

Эндиги сўзни Оқтош шаҳридан эшитинг. Оқтошнинг хони — Султонхон олтмиш ёшга кирганда бир ўғил кўрди. Исмини Сувонхон қўйди. Бола мактаб ёшига чиқди. Отаси: — Қатордаги норим, хазинадаги зарим, суянган боғу бўстони сеники бўлсин. Оқтош шаҳрим, — деб ўғлини мактабга берди.

Бола мактабда ўқиб юрди. Бир кун отаси Султонхон ўғли Сувонхонни чақириб: — Э Сувонхон ўғлим, мен қариб қолдим. Бу тахти-давлатимга сени эга қилсам, шу маслаҳатга нима дейсан? — деди. Шунда Сувонхон отасига қараб: — Э ота, мен сизнинг қулингиздирман, чаманда очилган гулингиздирман, бир ёлғиз ўғлингиздирман. Ўлгунимча сизнинг хизматингиздаман, — деди.

Отаси ўғлини Доно вазир қўлига топширди. — Уч ойда саводини чиқаринглар, — деб вазир, муллаларга топширди. Сувонхон энди йигирма ёшга чиқди. Бир кун ҳужрада ухлаб қолибди. Ярим оқшом ўтгандан кейин бир гул юзли дилбар унинг тушига кирибди. Сочини майдалаб ўриб, шойи-шалпарларини кийиб, қиммат баҳо рўмолини бошига желвагай ташлаб, чап биқинини ушлаб, Сувонхоннинг вақтини хушлаб, бармоғини тишлаб, салом бериб, Сувонхон қошига келди. Сувонхоннинг ақлини олди. Шунда Сувонхон: — Сен кимсан, бемаҳалда йўқладинг, нима арзинг бор? — деди. Шунда Орзигул бир сўз деди:

Мен нозли кирганман сенинг тушингга,
Мен муносиб сенинг қордай тўшингга.
Бир ошиқи беқарорман, Сувонхон,
Ўн олти кун йўл юрдим кенг дашингда.

Йиғлаб қолди ота-энам меҳрибон,
Уларни кўрмаги мен шўрга гумон.
Иштиёқли ёрингдирман, Сувонхон,
Орзигул дер мени тушда кўргансан.

Менинг билан ёр бўп даврон сурасан,
Ҳали тушда мени кўриб турасан,
Мен турайин бу жойимда, Сувонжон,
Менинг билан энди бирга юрасан.

Орзигул ойим ўрнидан туриб, сумбул сочини атрофга ташлаб, тушми-ўнгми деб, кулги бошлаб, ташқари сарига қадам ташлаб чиқди. Сувонхон сачраб ўрнидан туриб, ушламоқчи бўлди. Кўзини очиб қараса, туши экан. «Вой, тушим экан-ку», — деб ҳалиги парининг ишқи юрагидан жой олди, тонг отгунча ухлай олмай чиқди. Тонг отар чоқда далага чиқиб қараса, сўфи азон айтаётган экан. Сувонхон ўртоқларининг олдига бориб, тушини айтиб турган экан:

Тугалмас савдолар тушди бошима,
Қулоқ солинг, дўстлар, бу нолишима,
Саҳар вақти ноз уйқуда ётувдим,
Бир қаламқош келиб кирди қошима...

Оқтош элда эрка ўсган тўраман,
Ўлмасам, оламда даврон сураман,
Тушимда кўрганим, қачон кўраман?

Мен ақлимни ўша ёрга бераман.
Биродарлар, жўйингизлар тушимни,
Ё Сувонхон шундан хурсанд бўларми?

Сувонхон гапига дўстлари ҳайрон бўлиб: — Бу подшонинг ўғли бўлса, отаси Оқтошнинг эгаси бўлса, бунинг тушини жўймоқлик ҳазил эмас, — деб турган эдилар, Сувонхоннинг Саримирахўр деган ўртоғи келиб қолди. — Менга ҳам бекларнинг қаторидан ўрин берсалар, бекларнинг савлатига муяссар қилсалар, ушбу кўрган тушларини таъбир қилар эдим, — деди. Сувонхон ўрнидан туриб, Сарининг қўлидан ушлаб тўрга ўтқазиб, ўнг тарафидан жой берди. — Сўйла, дўстим, — деб қўлига бир олтин косада май берди. — Кўрган тушингизни менга айтинг, — деди Саримирахўр.

Шунда Сувонхон: — Тушимда бир дилбар келиб менга боқди. Бир ой бошимга келиб тўхтаб, бир чўлпон юлдуз ёқамдан кирди, этакдан тушди, билмаганга бу кўп мушкул ишдир. Шу кўрган тушимга хаёлим қочди.

Ошиқ дунё менга ваҳм солами?
Туш васлига киши гулдек сўлами?
Ошиқлик савдоси бошимга тушди,
Ҳасратидан энди тўранг ўлами?
Бу тушинг деб менга далолат айтди,
Ушласанг ёрингман деди-да кетди,
Ушлайман деб мен қўлимни чўзаман,
Шу замон туюлмай уйқулар қочди.

Шунда Саримирахўр Сувонхонга қараб бир сўз деди:

Мен ҳам саҳар ётиб эдим у замон,
Пирлар бўлиб келди сизга меҳрибон,
Билмас эдим, у чол менга ўргатди,
Қўрганингни тақдирин сизга битди:

Барбод айлаб чиққан Хосхона юртди,
Ҳозирги мазгили бўлган Қушқанот.
Шу мазгилда ул қилар истиқомат,
Тез тарадди қилгин дейман, тўражон!

Қушқанотда йиғлаб ўша нотавон,
Йигирма кун бўлди элга келгани,
Ҳар эрта туриб сизга кўз тикди,
Отангиздан тиланг, Олмакўз отни.

Ҳамро қилинг ўзингизга қирқин йигитни,
Сўраб боринг энди Қушқанотни,
Отангиздан тиланг беш кун муҳлатни.
Бешингизда турган кўринган ул ой,
Ҳеч туганмас у бир сизга давлатдир.

Олдингга келган, ҳақиқат, ёрингиз,
Этагиндан тушган — ўғил фарзанди.
Омон бўлса, беклар ўйнаб-кулади,
Сизнинг кўрган тушингизни, тўражон,
Сари деган мирохўрингиз жўяди.
Тушингнинг таъбири шудир, тўражон.

Саримирахўр Сувонхоннинг тушини айтиб берди.
Сувонхон мамлакатнинг тўраси, олдида қирқин жўраси,
«Саримирахўрнинг тушни жўйгани ҳақдир», деб дўст-
ларига қараб бир сўз деди:

Белга камар, бошга салла ўрайик,
Бу дунёга келиб, ўйнаб-кулайик.
Мироҳўрнинг гапи бизга маъқулдир,
Улуғимдан бориб муҳлат тилайик.
Агар берса султон беш кун муҳлатни,
Гуруллашиб беклар отни минайик,
От қўйишиб Қушқанотга борайик.

Аввал бормоқ керак хоннинг қошига,
Беш кунлик шикорни хондан тилайик,
Отам жавоб берса агар бизларга,
Ёр йўлида ҳар на бўлса кўрайик.

Қирқ дўсти билан Сувон ўйнашиб-кулишиб, кўчага тушиб, қадам ташлаб, ёронларнинг қўлини ушлаб, қирқ дўсти билан пойтахт борди. Қирқ йигит Султонхонни кўриб, қўлини дасти лом қилиб, ўн саккиз марта салом бериб, Сувонхон отасига қаради: Султонхон йигирма яшар ўғлини кўриб, рангининг ўчганини билди. «Бу якка фарзандимнинг тоби қочдимикан, касал бўлдимикан?» деб кўнглига олди. Подшо ўғлидан аҳвол сўраб бир сўз деди:

Бошингда турганда хоннинг сояси,
Кўзимнинг равшани, Оқтош тўраси,
Юзларинг ой бўлса, қошларинг ёйди,
Сабаб надир, бунча рангинг сарғайди?

Қулоқ солгин, ўғлим, энди Сувонхон,
Аввал-охир бу дўстларинг меҳрибон,
Қўрган, билганингни айтгин, тўражон,
На учун ақлинг бўлди паришон?

Тожни тақиб, хос саллани ўрайман,
Иккам тўқсон қўрғонни мен сўрайман,
Қимлар сенинг гул сийнангга доғ қўйди,
Султон отанг, ғам чекканнинг билмайман.

Шунда Сувонхон гулдай очилиб, отасининг меҳрибонлигини билиб, ёронларига қараб кулиб, отасидан беш кун муҳлат сўраб турган экан:

Олдимда от чошиб юрса дўстларим,
Ғам чекишнинг на эканин билмайман,

Беш кунлик муҳлатни сиздан сўрайман,
Майдон сари отни чопиб жўнайман.
Беш кунлик шикорга бормоқ истайман,
Майдоннинг ҳавосин яхши биламан,
Беклар билан от чопишиб куламан,
Олти кунгача у майдонда қолмайин,
Беш кун тўлса олдингизга келаман.

Ўзимга беринг Олмакўз отни,
Қирқ улфатга яна беринг қирқ отни,
Хафалик савдоси дилимдан ўтди,
Бир қидириб келай элатни, юртни,
Беш кун кейин кўринг мендай фарзандни.

Мен бир якка ўғлингизман, биламан,
Сиз орқали мамлакатда тўраман.
Кетди деб ғамгин бўлманг, отажон,
Омон бўлсам, беш кундан сўнг келаман.

Шунда подшо ўғлига: — Қўш кокилим, суянғанда
Асқардай белим, қатордаги норим, Сувонхон аждаҳо-
рим, сеникидир ушбу шаҳрим. Сен мени қариган чо-
ғимда унутма. Беш кун муҳлат берсам берайин, беш
кундан сўнг дийдорингни кўрайин. Сен муштипар энанг
қошига бориб кел! Сен келгунча, дўстларингга ўткир
яроғ-аслаҳаларни тайёр қилиб берайин, буларга қирқ
от бериб, сенга ҳамроҳ қилайин. Энангининг Олмакўз
деган оти бор, ўзинг билан тенг. У ҳам йигирмага кир-
ган. Олмакўзни ҳеч ким минмаган. Энанг ичкари таб-
лада боқиб юради. Ларзон каниз сайислигин қилган-
дир. Энанг Сувонжонга миндирай, деб бахмал тўрвада
кишмиш емин бергандир.

Сувонхон энасининг олдига жўнади. Энаси каниз
қизлар билан кўшқида ўтириб эди. Сувонхон бориб
қолди. Энаси: «Э, кўрар кўзим», деб бир сўз деди:

Баъзи чоқлар зор қиласан изингга,
Оғзим қўйсам, болам, гулдай юзингга,
Мен ғарибнинг қошига тез-тез келмайсан,
Нима бўлди, э, Сувонжон, ўзингга?

Ҳар ҳафтада келиб тургин қошима,
Чақалоқда кўтарганман тўшима.

Кўп интизор қилма мени, фарзандим,
Айланай, розиман, берган сутима.

Сувонхон дасти алиф лом қилиб, энасининг вақти-
ни хушлаб, отасига айтган гапларини энасига ҳам айт-
ди ва Олмакўз отини сўраб, бир сўз деди:

Эна, мен ҳам бир меҳрли қапотинг,
Ҳафтада кўрмасанг йўқди тоқатинг.
Менга даркор бўлди Олмакўз отинг,
Олмакўз отингни сендан сўрайман.

Кўп йил бўлди мен ўқидим хатимни,
Устозга кўп қилдим мен хизматимни,
Оқтош элда хафа бўлдим, энажон,
Менга бергин шу Олмакўз отингни.

Олмакўзнинг дол белига минайин,
Чиқиб саҳроларда сайр қилайин.
Сувон ўғлинг бедовингни минади,
Бу ишларга хафа бўлма, энажон.

От минганда тошар унинг юраги,
Ғариб бўлса йўқдир унинг сўроги,
Сувонхон дол белига минганда,
Яқин бўлар бу йўлларнинг йироғи.

Шунда энаси:— Хўп, ўғлим, асли шу отни катта қи-
либ, сени миндирсам, деб умид қилиб юрар эдим,— деб
Ларзон канизга Олмакўз отни эгарлашга буюрди.

Олмакўзга эгар босиб келинлар,
Канизларим, хурсандчилик қилинлар,
Сувонхоннинг сира кўнгли чўкмасин,
Олмакўзни бориб олиб келинлар!

Олис чиққанлар кўрар дарани,
Хурсанд қинлар, ойимчалар, тўрани.
Бир мақсади борга ўхшар фарзандим,
Эгарлаб келинлар бедов тойчани.

Бир оти бедовдир бир оти пироқ,
Минмоқчи бўлганди бу бизнинг чироқ,
Пиёда юргандан бу отли беҳроқ
Ўзига берайин беҳад кўп яроқ.

Тикиб қўйган сарполарни кийдирай,
Кўрмаган ерларни унга кўрдирай,
Эли-юртга тўралигин билдирай,
Душманини ушлаб дорга илдирай.

Ларзон каниз икки канизнинг қўлидан ушлаб, учов бўлиб, отни эгарлаш учун таблага бордилар. Сувонхоннинг ҳусну жамолига ойимчаларнинг хаёли қочди. Хазиначидан бориб от абзалини олди. Учови Олмакўз отнинг қошига борди.

Олмакўз тош таблада. Бир охурда суви, бир охурда ўти, бир охурда еми тайёр экан. Сувсаганда сувини ичиб, оч қолганда ўтини еб, «Қачон шамоллагани чиқар эканман» деб маст бўлиб ётган экан. Шунда Оққиз деган каниз отнинг бошига борди. Оққиз қобирғалари қоқ қиз, ўрта бўйли чаққон қиз, мучаси ўн тўққиз. Оққиз юганни қўлига олиб, Олмакўзни юганлайин деб қичқириб, бир сўз деди:

Чопилар бўлдинг майдонда,
Даркор бўлдинг Сувонга,
Бекнинг оти, кел юганга!
Тилла эгарни солайик,
Ҳам сени кўрсин халойиқ,
Хоннинг оти, кел юганга!
Чопмоқликка бўлдинг лойиқ.
Тўрт оёғинг — тўртта қозиқ,
Сиртинг сулув, сағринг ёзиқ.
Баданинг қизлардан нозик,
Жонивор, келгин бу юганга.

Шунда от бурилиб келиб, оғзини очди. Икки каниз қочди. Оққизнинг белидан тишлаб отиб юборди. Бечора Оққиз думалаб, уч қадам жойга бориб, икки юмалаб, этаги бошига қопланиб қолди. Икки каниз Оққизнинг бу ҳолига кулди. Оққиз уялиб ўрнидан туриб, у ёқ-бу ёғини тузатиб, отни қарғаб, бир сўз деди:

Ёмонлаб ўлгир, жайнағир¹
Қозонда гўштинг қайнағир,
Беклар гўштингни чайнағир,
Нима қилди Оққиз сенга?

¹ Яшамагур.

Ўзим хушрўй, белим хипча,
Азоб бердинг менга бунча?
Гўштинг бўлсин парча-парча,
Нима қилди Оққиз сенга?

Олмақўз ҳайвони қурсин,
Қассоблар каллангни чолсин,
Парча-парча гўштингни,
Беклар хомталаш қилсин.

Шуми менга қилган нозинг,
Қатта қилиб очган оғзинг,
Ўйнаб олдима етдинг.

Тишлаб дол белимдан отдинг,
Хипча белимни оғритдинг,
Нима қилдим, танноз, сенга,
Сувон тўрам сени минсин.

Чопганда оёғинг синсин,
Йиқилганда бўйнинг синсин.
Гўштинг нимта-нимта бўлсин,
Бегижоним, хафа қилсин.

Оққизнинг белин оғритган,
Тирик қолмасин-да, ўлсин,
Сувонжон омон бўлсин!

У тўрамга от топилар,
Оққизнинг белин оғритдинг,
Сендай одамхўр от бўлса,
Жаҳонда қолмайин ўлсин!

Оққиздан бу гапни эшитиб, Ларзон канизнинг аччиғи келди.— Оғзингдан чиққан гапни биласанми? Агар бу сўзларингни бувушим эшитиб қолса, ўн жонингдан бир жонингни қўймас,— деб қўлидан юганини тортиб олди. Ўзи отга қараб бир сўз деди:

Солсам ярашсин тилла эгар,
Минади Сувон аждаҳор,
Бегим мени юборди,
Кел юганга, э жонивор!

Олиб кел дедилар зинҳор,
Одамдан яхши ақлинг бор,
Хаста кўнглим қилма ҳазар,
Минмоқчи Сувон аждаҳор.

Қайси элга тушса гузар,
Шу тарафга сени чопар,
Истаган ерини топар,
Отим Ларзон, ўзим дилбар,
Маҳтал бўлди шу кокилдор,
Тез кел юганга, жонивор!

От Ларзон канизнинг сўзига кириб, сувлиқни тишлади. Каниз отнинг ўнг жиловидан ушлаб, эгарлай бошлади. Отни эгарлаб, юганлаб, нўхталаб, пухталаб, табладан чиқиб ўрталаб, икки каниз етаклаб, бувушининг олдига олиб келди.

Ўғлига шойи-шалпар кийдириб, совут-қалқонлар бериб, тўққиз қават тўн кийдириб, Сувонхонни отга миндириб, ўғлини қаёққа кетарини билолмай, борар элини сўраб, гулдай юзига қараб, энаси бир сўз деди:

Ол-ол бўлсин, жоним болам, ол бўлсин,
Бу дунёда сенинг кунинг мўл бўлсин,
Кетиш чоқда, болам, сендан сўрайман,
Оқтошнинг эгаси, болам, йўл бўлсин?
Сўзлар сенга бу кун, болам, тил бўлсин,
Харажатинг газнадаги пул бўлсин.

Севиб олган нозли ёринг гул бўлсин,
Душман киши бу дунёда йўқ бўлсин,
Ғариб энанг гул бўйингдан садага,
Оқтошнинг соҳиби, болам, йўл бўлсин?

Кўп олислаб мени қилма девона,
Неча вақтда қайтасан биз томона?
Бориш жойинг айтиб кетгин, Сувонжон,
Оқилойдир энанг сендан парвона...
Мададим, қувватим, сенга йўл бўлсин?

Шунда Сувонжон:— «Отамга билдирмадим, муштипар энамга билдириб кетай»,— деб энасига қараб бир сўз деди:

Отни миниб югураман-еламан,
Мен билмайман, неча кунда келаман,
Мен тушимда бир дилбарни кўрганман,
Рухсат берсанг, эна, шунга бораман.

Ёр ишқида, эна, дили яраман,
Қачон унинг жамолини кўраман.
Оқтош элда маст бўп юрган тўраман,
Ўлмасам дунёда даврон сураман.

Мен тушимда бир нозлини кўрганман,
Рухсат беринг, эна, шунга бораман.
Ул ишқида эна, дили яраман,
Қачон унинг жамолини кўраман?

Боғларда сайраган тўти-булбулди,
Бу кўнгил истайди сочи сумбулди,
Хафа бўлманг, эна, шунга бораман!
Тушда кўрганни, энажон,
Ўнгда бориб топиб олмоқ мушкулди.

Шунда энаси:— Бор, ўғлим, соғ бориб, саломат кел,
кечикмай ёрингни топиб, давр сур!— деди. Сувонхон
энасининг розилигини олиб, дўстларининг қошига борди.
Султонхон Сувонхоннинг қирқ дўстини ҳам отга минди-
риб, қалқон ва совутлар кийдириб, дастгир қиличлар
бойлатиб қўйган экан. Сувонхон дўстларининг димоғи
чоғлигини кўриб, оёғини тилла узангига тираб, отасига
қараб, оқ фотиҳа тилаб, бир сўз деди:

Беш кунлик шикорга Сувонинг кетар,
Тикилган душманга бу зарбинг етар,
Кеча-кундуз дастурхонлар қошида,
Умид билан, ота, қўлингни кўтар!
Ушбу йўлда ўғлинг бўлди беқарор,
Очиқ бўлсин, йўлим, бўлмасин хатар.
Неча ишлар менинг кўнглимдан ўтар,
Кеча-кундуз бунда бўлдим беқарор.

Отаси айтди:— Беш кунлик ваъдада тургин, болам,
қариган чоғимда бошимни букма, кўздан ёшимни тўк-
ма, аввал-охир сен Оқтошнинг эгаси, эр-йигитнинг шун-
дай бўлар ваъдаси, эшитиб ол, Оқтош элнинг тўраси:

Кетсанг мен қолмайин муғойиб,
Сендирсан бу тахтимга сойиб.
Беш кундан олти кунга ўтган сўнг,
Мардликнинг шаънига бўлмасин айб.
Султон дейди Оқтош элнинг эгаси
Беш кун муҳлат берди унинг отаси.

Отасидан оқ фотиҳа олиб, дўстлар бир-бирига қара-
шиб, кийган сарполари ярашиб, ўйнаб-кулиб, чин рухсат
деганини билиб, довуллари қанжиғасиға илиб, ша-
ҳарнинг дарвозасидан чиқдилар.

Дўстлар қилди бир тарафга юришди,
От гарданга тақиб олтин-кумушди,
Белга осиб тилла дастгир қиличди,
Мард йигитлар ҳам ўйнашиб-кулишди.
Кун чиқиб, чошка вақти бўлганда,
Кўп бир текис майдон чўлга етишди.
Бир отларин чопмоқ бўлди бу дўстлар,
Биёбонни кўриб ҳавас қилишди.

Шунда Сувонхон дўстларига қараб, отини чоптириб
бораётир.

Ёв деганда ёвланади,
Эл деганда қувонади,
Ёр деб гулгул ёнади,
Майдон чўлда бирдай бўлиб,

Қирқ азаматлар жўнади.
Отлар жўнади ариллаб,
Тилла қалқонлар шариллаб,
Қор бадан гулдай пириллаб,

Чўлларда беклар жўнади.
Сувоннинг минган оти,
Майдонда кўпикка ботди,
Майдон, чўлда қирқ азамат,
Остидаги тулпор отди.
Бари бирдай қамчи чотди,
Беклар отни жўнатди.

Арғимоқ отларни чопгани,
Даштни, чўлни сўлқиллатди,
Олти қулочдан найзаси,
Ағдарилиб от қўйганда,
Найза, қалқон ширқиллатди.

Рўпара қилди шиддатди.
Шипирма қамчини тутди,
От тезиккандан сўнг,
Билмас паст билан баландди.
Чўлнинг танобини тортди.

От устида қирқ йигит ҳам,
Кеча-кундуз бирдай кетди,
Уйқулар қовоққа қотиб,
Кеча-кундуз шабгир тортди,
Олдидан бир тоғ пайдо бўлди.
Қараса, ниҳоят баландди,

Қир келганда қиялатди,
Жар келганда ёналатди,
Остида яхши бедовлар,
Чилгиликдан терга қотди.

Сувонхоннинг минган оти,
Умирови зўр дарадай,
Совриси қўрғон қалъадай
Қуббасини ярқиллатди.

Жўнай берди кеча-кундуз,
Кечалари санаб юлдуз,
Жўнай берди дўстлариман,
Гоҳ тўла бўп, гоҳи ёлғиз.

Кейинда қолишни ор билиб,
Беш кеча-кундуз йўл тортди,
Бир кун оқшом бўлган чоқда,
Сувонхон отни тўхтатди.
Дўстлариман жам бўлганча,
Қоронғи бўлиб кун ботди.

Сувонхон дўстлари билан одан тушиб, айил-пушта-
нини бўшатиб, отларнинг қотган терини ушатиб, шу кеча

ётиб, эрта билан яна йўлга равона бўлдилар. Кўзига бир баланд тепа кўринди. Шу тепанинг устига чиқиб, узоқ-яқинни кўрайин, деб дўстларига қараб Сувонхон бир сўз деди:

Хайданг, дўстлар, шу тепага борайик,
Дурбин билан теваракка қарайик,
Яқинмикан, узоқмикан Қушқанот,
Қисқа-йироқлигини шунда билайик.

Чошка эди, қадам қўйди тепага,
Кун қиёмда чиқиб олди устига,
Дурбин олиб Сувон ботир қўлига,
Боқиб қарай берди даштнинг чўлига,
Ҳеч яқинда эл кўринмас кўзига.

Кечқурун Сувонхоннинг кўзига бир ёввойи кийик кўринди. Беклар ушламоқчи бўлиб ҳар қайсиси отига қамчи урди. Бояги кийик неча кеча ва кундуз бирдай қочиб, Асқар тоғнинг белидан ўтди.

Беклар кийикдан адашди,
Олҳалашиб йўлга тушди,
Отлар совиб, қувуғин тортди,
Тоғ орасин донггирлатди,
Кеча-кундуз бирдай кетди,
Қисқа қилсин Исломо шоир.
Ҳар бир жойда қўна-туша,
Йигирма уч кун деганда,
Аввалги қочган бош кийик
Бошлаб кетди Сувон мардни.

Йигитлар тўда-тўда бўлиб Сувоннинг кетидан от қўйдилар, етолмадилар. У кийик қочиб бориб, тўғри Қушқанот кўрғонига етди. Қушқанот кунгирасин паналаб, кийик жўнаб кетди. Сувонхон эса, Қушқанотга шу кийикни қувиб кирди.

Пўлат дарвозасин қамаб ташлайман,
Бу овимни энди осон ушлайман,
Ушлаб олиб жониворни мен сўйиб,
Қирқ йигитман ўз вақтимни хушлайман.—

деб, дарвозани кўкраклаб суриб, очиб бора берди.

Дўстлари Сувонхонни қидириб тополмай, адашиб қолдилар.

Сувонхон Қушқанот боққа кириб, атрофини томоша қилиб, бир ҳовузнинг бўйига келди. Сувон қараса ҳовузнинг бўйида бир ниқобли дилбар қиблага қараб, сунбул сочини тараб, учар қушлардан сўраб, Сувонхонни кўнглига олиб, яккалик ўтиб, сувни ўйнаб ўтирибди. Сувонхоннинг эсидан кийик ва дўстлари чиқиб кетди. Отни буриб, тушимнинг таъбири бу ерда топилди деб, ҳовуз лабига борди.

Орзигул зарафшон кокилин тишлаб, чап қўли билан кокилин ушлаб, ўз-ўзининг вақтини хушлаб, ота-энасининг қошидагидай, неча ғамза ўйин бошлаб турибди. Сувонхон Орзигул ойимга қараб бир коса сув сўраб, бир сўз деди:

Отлар чопиб келдим майдон, чўл билан,
Ёмон одам куйдиради тил билан,
Шу дунёда бир армоним бор эди,
Ўйнасам дер эдим сендай гул билан.

Бир коса сув олиб бергин, гул юзли,
Сувни ўйнаб туриб нозик қўл билан
Сирдан¹ карвон ўтар сол билан,
Лабингнинг шакари борди бол билан.

Бу дунёда бир армоним шу эди,
Ўйнасам дер эдим сендай гул билан.

Эрларнинг номуси бордир ор билан,
Ўйнасам дер эдим сендай ёр билан.

Ишим йўқдир давлат билан, зар билан
Бу дунёда бир армоним шу эди,
Ўйнасам дер эдим сендай ёр билан.
Менинг отим яхши билгин — Сувонхон,
Саҳар вақти ўйнар эдим гул билан.
Жом косангни қўлга олгин, гул юзли,
Олиб келгин сувни ўйнар қўл билан.

Орзигул бу сўзни эшитиб, Сувонхон шумикан, мен ундан ўсган мамлакатини сўрай деб, бир сўз деди:

¹ Сирдарё.

Боққанда одам жонин оласан,
Қайси чўлдан эниб етиб келасан?
Мусофир ўғлон, қайдан бўласан?

Ярашур бошингда сенинг ҳайдаринг,
Одамхушга ўхшар сенинг кўзларинг.
Ким дейди элингда отанг, раҳбаринг,
Ростин айтгин, ўзим бўлайин ёринг.

Қаердадир ўйнаб-ўсган шаҳаринг,
Белингга бойлабсан тилла камаринг,
Ҳеч кўнглингда йўққа ўхшар ғуборинг,
Қаердадир ўйнаб-ўсган шаҳаринг,

Сенинг юзинг, билдим, ўхшар муллага,
Кўзим тушди сендай доно тўрага,
Бино бўлдинг, жоним, қандай ўлкада.
Елғон солма эй, қаддингдан орага,
Шаҳарда бўлдингми, ё бир саҳрода?

Хушрўйдир юзларинг, қошинг қорадир,
Ҳасратли ишқингдан бағрим ярадир,
Оқтош элда бир танишим бор эди,
Баайни қошингни шунга жўради,
Сув бўйида ўйнаб турган бу жонон
Шу сабабдан мамлакатинг сўради.

Қиргандирсан, тўрам, неча ёшинга,
Салтанатли жиға тақиб бошинга,
Мен сўрайман сендан энди, тўражон,
Мендан бошқа ёринг борми бошингда?

Орзигулман, қаердансан, билмайман,
Бир ерда кўргандай сени англайман,
Шу сабабдан эл, кўрғонинг сўрайман,
Тўғрисини айтмасанг, тўражон,
Тайёр сувни сенга олиб бермайман.

Сувонхон элини баён қилиб, бир сўз деди:

Саҳар вақти, нозим, бир туш кўрганман,
Туш васлини излаб бунда келганман,
Йигирма уч кун отим чопиб елганман,
Юртим Оқтош, Сувон деган тўраман,

Ешим сўрсанг, йигирмага кираман,
Ўз элимда салтанатли тўраман.
Ҳақиқат отимни сенга айтайин,
Султоннинг боласи, Сувон бўламан.

Орзигул ойим бир коса сувни қўлига олиб, меҳмоннинг сўзига қувониб, Сувоннинг сўзига ишониб, ўрнидан туриб, рўмолини бошига желвагай ташлаб, бир қўли билан белини ушлаб, бол лабини тишлаб, Сувонхонга қараб қадам ташлаб, Олмакўзни жиловидан ушлаб, косани узатар вақтида шамол Орзигулнинг юзидаги ниқобини учирди. Шунда Сувонхоннинг кўзи Орзигулнинг жоду кўзини, ойдаин юзини кўриб, ҳуши кетиб, «оҳ!» деб йиқилди.

— Тушимда кўрган кишим шулдир,— деб Орзигул Сувоннинг бошини кўтариб, тиззасига қўйиб, косадаги сувни Сувоннинг оғзига тутиб, бир сўз деди:

Тор очилган гулзор боғим,
Сувлидир сероб булоғим,
Ҳасратда куйди юрагим.
Ҳам кучайди ишқи доғим,
Ичинг сувимни, тўражон.

Кўринмай баланд-паси,
Дилбарга кетди ҳаваси,
Менинг дардим давоси,
Олиб ичинг, бу сувимни.

Бўлмасин сизга хатар,
Сувим бол ўрнига тотар,
Ахир мақсад бирга етар,
Раво кўрдим шу сувимни.

Орзигул дейди отимни,
Хосхона дер юртимни,
Ўпарсиз нурли бетимни.
Бемалол ичинг сувимни.

Сувонхон сувни ичиб, ақли-ҳуши ўзига келиб, нозли дилбарнинг меҳрибончилигини билди. Сувонхон дарров Орзигулнинг тиззасидан бошини кўтарди. Орзигул Сувонни кўшки томонга бошлаб кетди. Орзигул ўнг супага

етиб орқасига қараса, Сувонхон ҳам келаётир. Шунда Орзигул Сувонхонга қараб бир сўз деди:

Бу кулбада ёлғиз бошли билмагин,
Сен ўзингни кўрина ўққа солмагин,
Сувонхонни танийдиган аммам бор
Бошқа бўлсанг золим қўлда ўлмагин.
Сувон бўлсанг омон-эсон қоласан,
Ўзга бўлсанг, золим қўлда ўласан.

Орзигул кўшкининг зинасига қадам ташлаб, шоҳи-шалпарни кийиб, тилла пўпаклар товонига тегиб, Сувонга қараб қовоғини уйиб, кўшкига кириб кетди. Сувонхон фикр қилиб, манглайига қўлини қўйиб, дунёнинг бор гапи кўнглидан ўтди. «Юртим Оқтош бўлса, у ерда мендан бошқа Сувон бўлмаса, бу қизнинг айтгани мендирман», деб, кўшкига қараб чиқиб борди. Сувон кўшкининг эшигидан қараса, Орзигул бир бурчакда ўтирибди. Сувон ҳам бориб, бир ёстиққа ёнбошлади. Бир оздан кейин Орзигул ўрнидан туриб, қиммат баҳо дастурхонларни ёзди. Тўққиз хил овқатни Сувоннинг олдига қўйди. Сувонхон овқатга қарамай, икки кўзини Орзигулдан олмади. Орзигул Сувонхоннинг чин ошиқ эканини билиб, устози берган созини қўлига олиб, ҳар куйга солиб, бир сўз деди:

Ошиқлигин билиб созин олганди,
Ҳар нағмага букун куйин солганди,
Бўйингдан айланай, сен навжувонди,
Энди билдим, сенинг отинг Сувонди.

Шу кўрганда яккалигим билдиринг,
Улфатлар топиб, об ўйнаб кўлдининг,
Кўплашиб борингиз Оқтошга,
Отангизга яккалигим билдиринг.

Ҳозир мен сен билан ўйнаб-кулмайман,
Оқтош элга бориб келгин, тўражон,
Рухсат этса, ота-энанг меҳрибон,
Жавоб берса, келгин, қабул қиламан.

Шунда Сувонхон Орзигулга қараб:— Мени элимга қуруқ жўнатма!— деб бир сўз деди:

Алифдай қоматинг, хипча белингдан,
Балли, сенинг соз қайирган қўлингдан,
Жоним баҳра топди сучук тилингдан,
Нозим, қуруқ юбормагин элингдан.

Оқтош элга бориб келсам келайин,
Сенинг билан сўнгра бирга бўлайин,
Икки бўса бергин гулдай юзингдан,
Отим миниб, сўнгра йўлга кирайин.

Орзигул қабул қилмади. Сўнгра Сувонхон саҳар ту-
риб отини эгарлаб, юганлаб, совут-қалқонларини кийи-
ниб, отининг устига миниб, Орзигулга қараб бир сўз
деди:

Дўстларим қолди дарада,
Чўлларда, майдон орада,
Хафа бўлмасин мабодо,
Жавоб бер, шуларга борай.

Бормасам хаёли қочар,
Ҳар бириси шердай бўлиб
Бирни кўзлаб ўнин санчар.
Ҳайбатини крўган ёвлар,
Ўз юртига қараб қочар,
Дўстларимни топиб олай.

Ҳар бириси шердай бўлиб,
Мени кўрса, қўлин очар,
Танҳо деманг Сувонбекни,
Майдонда дўстлари кутар.

Фотиҳа бер, гулим бизга,
Йигирма уч кун деганда,
Етиб келарман сизга.

Орзигул ойим Сувоннинг жўнарини кўриб, душман
келиб қолса, қайтарман¹, орқамда юрган душманла-
римни тўрамга билдирайин, деб Сувонга қараб бир сўз
деди:

¹ Кайтарман — қандай қиларман.

Бир гул эдим, тушдим ёрнинг қўлига,
Омон-эсон бориб келгин элингга.
Жоним тасаддуқдир сенинг ўзингга,
То келгунча, кўз тикаман йўлингга.

Мабодо ,кетимдан келмасин душман,
Келиб қолса, ёвим менинг — Қорахон,
Келса олиб кетар мени, бегумон,
Кўп кечикмай, тезроқ келинг, тўражон.

Ошиқ гул бўлмасин йўлингда ҳайрон,
Дол бўйингга садақадир хаста жон,
Орзигул дер сизга қараб жўш урдим,
То кўргунча, саломат бўнг, тўражон.

Сувон ботир жўнаб кетди. Сувонхоннинг қирқ дўсти чодир-чаман тикиб, тоғнинг устида ўтирган эди. Қушқанотнинг дарвозасига навбатма-навбат қарашар эди:— Бу девнинг мазгилими экан? Агар девнинг жойи бўлса, биз Сувонхондан айрилибмиз-да,— деб хафа бўлиб ўтиришган эди. Шунда Сувонхон етиб келиб қолди. Дўстлари Сувон билан сўрашиб, омон-эсон кўришиб:— Отангдан беш кунга муҳлат олган эдик, энди ваъдадан қирқ кун ўтиб кетди,— дедилар. Сувонхон дўстларига қараб бир сўз деди:

Дўстларим, ҳаммамиз бирдай сарамиз,
Султонимдан можарога қолганмиз,
Беш кунлик муҳлатда келмадинг деса,
У Султонга нима жавоб берамиз?

Энди тўғри Оқтош элга юрамиз,
Ҳайданг, беклар, тезроқ Оқтош борамиз.
Омон-эсон бўлса Оқтошнинг хони,
У киши билмас, мендан ўтган савдони,
Кўзига кўринмас ошиқнинг жони,
Борсам нима дейди элнинг султони,
От қўйишиб қамчи уринг, бегларим.—

деб, Сувонхон дўстлари билан йўлга тушди. Ун саккиз кеча-кундуз йўл тортдилар.

Энди сўзни Оқтош хони Султонхондан эшитинг: Уғли Сувонхон марддан дарак бўлмагач, бутун мам-

лакатларга хабар қилди.— Энди ўғлим оламдан ўтган экан-да,— деб мотам тутиб, шаҳардан ташқарига ўз одамлари билан чиқиб, чодир тикиб ўтираверди.

Султонхон ўз фуқаросига бир эшакдан ўтин буюрди. Шулар қаторида Сувоннинг дўсти Саримирахўрга ҳам бир эшак ўтин тушди. Подшонинг амрини бажармасак бўлмас экан, деб Саримирахўр биёбонга ўтин термоққа кетди. Биёбонда ўтин териб юриб, атрофга қараса, даштнинг бир томонидан бир тўда одам кўринди. Улар яқинлашаверди. Уларнинг ичида дўсти Сувон мардни кўрди. Отига миниб, Сувоннинг олдига чопди. Сувонхоннинг олдига бориб отидан тушиб:— Оламда бормисиз, тўражон? Сиз кетганингиздан буён Оқтош мотам ичида,— деди. Сувонхон отидан тушиб, дўсти Саримирахўр билан қучоқлашиб кўришди. Дўстлари билан ҳам кўришиб бўлди. Шунда Сувонхон дўсти Саримирахўрга бир сўз деди:

Оқтош элдир менинг катта давлатим,
Отланиб зиёда бўлди меҳнатим,
Отамдан кўп бўлди юзда уятим,
Юрт эгаси менинг отам омонми?

Йўлида тасаддуқ тандаги жоним,
Оқ сут берган менинг у меҳрибоним,
Кетар чоқда кўрган эдим мен уни,
Меҳрибоним — онажоним омонми?

Сувон дейди келган экан ғайратим,
Қирқ ёроним, менинг дўстим, улфатим,
Оқтош элдир менинг ўсган маконим,
Омон-эсон келиб етдим, улфатим,
Биродарлар, қариндошлар омонми?

Шунда Саримирахўр:— Ҳаммаси эсон-омон, бироқ сиз узоқ вақт дараксиз кетганингиз учун ота-энангиз, қариндош-уруғларингиз, дўстларингиз мотамда. Тушингизда кўрганингиз тўғри чиқиб, ўнгингизда топган бўлсангиз, менга бирорта суюнчи беринг, сизнинг хабарингизни отангизга етказай, султонимдан кўп суюнчи олайин,— деди. Шунда Сувон мард:— Шу ишларга сабабчи бўлган дўстим Саримирахўрга икки чорак танга беринглар,— деб одамларига буюрди. Саримиро-

хўр «қирқ ҳовуч икки чорак келар» деб хуржунининг кўзини газначига тутди. Газначи сандиқни очди. Сарими-роҳўр йигирма ҳовучдан қирқ ҳовуч тангани хуржунининг икки кўзига солди. Отига миниб:— Сиз секин-роқ боринг, отангиздан ҳам бориб бирор инъом олай,— деб жўнаб кетди. Сарими-роҳўр чопганича, шошиб, ҳовлиқиб, подшонинг чодирига билмай бостириб кирди. Чодирнинг таноби узилиб, от ўралашиб, ўзи отдан йиқилди. Подшонинг аччиғи келиб:— Ҳали мени оёқ ости қилдиларингми?! Жаллод!— деди. Жаллодлар:— Сиз адолатда, бизлар хизматда турганда кимнинг ажали етди, тақсир, кимнинг куни битди,— деб одамнинг бошини чумчуқнинг бошидай кесган, қулоқ, бурнини ҳайкал қилиб ёнбошига осган беҳад жаллодлар подшонинг олдига келди. Подшо Сарими-роҳўрни ўлимга буюриб бир сўз деди:

Мироҳўрни тутинглар, жаллодлар,
Сўйиб осинглар тилла доримга,
Ўғлимнинг йўқлигин бу ҳам билгандир,
От миниб устимга чопиб келгандир,
Шу сабабдан олдим буни қаҳримга,
Ол, золимлар, қўлин босиб бойланглар,
Сўйиб, осингизлар буни доримга.

—Элу юртга намуна бўлсин. Бундай беадаб менинг шаҳримда топилмас,— деди.

Жаллодлар Сарими-роҳўрнинг оёқ-қўлини бойлаб, ҳайдаб олиб кетдилар. Бечора Сарими-роҳўр подшонинг сиёсатидан қўрқиб, Сувонхонни кўрдим ҳам дея олмади, кўрмадим ҳам дея олмади, тили тутилиб қолди, қизариб-бўзариб, жаллодларнинг олдига тушиб кетаверди. Бир оздан сўнг Сарими-роҳўр ўзини ростлаб олди ва жаллодларга қараб бир сўз деди:

Борган ерим дашти-майдон далами?
Уй бошига хоним ўтин солами?
Майдонаро кўриб келдим ёлғизин,
Суюнчига келиб ўлсам бўлами?

Э золимлар, қулоқ солинг зоримга,
Даштда кўзим тушди Сувонхонимга,

Отасига уни хабар берай деб,
Айтмай туриб, мени буюрди ўлимга.

Кўзимдан оққани ёшу жалами,
Суюнчига келган шуйтиб ўлами?
Мен тўрамни кўриб келдим, золимлар,
Султонимга икки оғиз арзим бор,—

деди. Бу сўзни эшитган жаллодлар Саримирахўрни подшонинг қошига олиб келдилар. Подшо дарғазаб бўлди:—Нима учун амримни қайтариб, буни олиб келдингизлар?!—деди. Шунда жаллодлар бошчиси:—Арзим бор деди, тақсир! Агар менинг шу арзимни айтдирмай ўлдирсаларингиз, менинг қўлим сизларнинг ёқаларингизда,—деди. Подшо Саримирахўрга қараб:—Хўш, менга нима арзинг бор?—деди.

Саримирахўр нафасини ростлаб, подшога бир сўз деди:

Ўтин учун чиқиб эдим далага,
Хизматкорман тақсир, сиздайни хонга,
Кўзим тушди, хоним, Сувон тўранга.
Майдонаро ўтин териб юрувдим,
Ўлган деб, мен ҳам ғамгин бўлувдим,
Сувонхон ўғлингни тирик кўрувдим
Ростин айтсам: суюнчига келувдим.

Шунда подшо:—Бу ўз жонини сақлаб қолиш учун ёлгон сўзлайпти,—деб икки бегини отга миндириб, Саримирахўр тайинлаган жойга жўнатди.—Агар Сувоннинг келаётгани рост бўлса, қонингдан кечдим, оғзи тўлганича айтсин, инъом берай, от миндириб, тўнлар кийгизиб, сарпароз қилмоқ керак, ёлгон бўлса, бошини танасини жудо қилинлар!—деди. Иккови от чоптириб майдонга борди. Ўлар тепа устига чиқиб қарасалар, ҳақиқатан, саратон юлдузли, ўткир кўзли, йўлбарс билакли, шер юракли, бошида яллуғи ярақлаб Сувонхон кўринди. Беклар Сувонхонни таниб, орқага — шаҳарга келдилар ва подшога қараб бир сўз айтиб тургани:

Мирохўрнинг айтганлари рост экан,
Душман эмас, бу Мирохўр дўст экан,

Сувонжоннинг келганлиги рост экан,
Озод қилинг, Мирохўрни, султоним!

Бу Мирохўр обод қилмоқчи элингни,
Хурсанд қилмоқчи мулки дилингни,
Кўргани чин экан кетган ўғлингни,
Қўлин ешиб, озод қилгин, султоним!
Мирохўрнинг деганини бер энди,
Омон-эсон келди бекларинг энди.

Остида ўйнайди минган пироғи,
Маст бўлиб тошганди унинг юраги,
Сиздайин шоҳимнинг ёнган чироғи,
Очилди битиб қолган булоғи.

Шунда Султонхон Саримирохўрга қараб:— Тила, тилагингни бераман,— деди, Мирохўр кўзини очиб, ўлимдан озод бўлганини билиб, терини артиб, мийиғида кулиб, подшога қаради. Қараса отдан йиқилган жойида хуржуни бўш ётибди.— Бизнинг хуржундаги тангаларни ким олди?— деб подшога қараб бир сўз деди:

Келганларга шуйтиб талов солами,
Ўлимга буюриб, молин олами,
Ўз пулини олиб, ўзига берами?
Кўзим тушди майдон ичра тўрама,
Киши ўлмай, сизга молин берами?

Аввал беринг хуржундаги пулимни,
Бойлатдингиз менинг икки қўлимни,
Фириб қилиб сиз олгансиз пулимни,
Аввал беринг хуржундаги пулимни.

— Ё пулимни беринг, ёки қозига юринг,— деди. Подшо:

— Э Саримирохўр, сен бу тухматингни менга қилма, ҳозир ўлимдан қутулиб, подшолик билан ҳазил қилма, мен берган инъомимни олиб кета бер. Утин учун борган кишида пул нима қилсин! Мен газначига амр қилай, бориб кўтарганингча нуқра, тилладан олиб келгин. Аввал пулинг йўқ эди, бўлса ҳам баҳридан ўтгин,— деди. Донуноҳон вазир Саримирохўрга:— Аввал ўз пулингча ол, сўнгра подшонинг инъомини ол, Сувоннинг хабарини етказдинг, бўлганингча бўлдинг, бор, ўғил-қизингга

буюрсин, — деб ғазначи олдига юборди. Доно вазир подшога: — Бу мотамингиз севинчли кунларга айланди, энди вақтичоғлик қилмоқ керак. Халқни йиғиб, уч кечаю, уч кундуз тўй қиламиз, — деб, бутун эл-юртга маълум қилди. Яхши ўйин-қулги, чалғи қўйдириб, Сувонхон келганча бутун бекларни жиловхонага қатор қилиб, ҳаммаси йўлга қараб турди.

Сувонхон беклари билан отларини ўйнатиб, жиловхонага етишди. Донохон вазир Сувонхонни от устидан қучоқлаб олиб, бетидан ўпди. Бошқалар ҳам кўришиб, подшонинг қошига олиб бордилар. Подшо ўрнидан туриб: — Жони-дилим, дунёда ёлғиз ўғлим, сени тирик кўрдим, энди армоним йўқ, — деб қоматини букиб, кўзидан ёш тўкиб, Сувонхонга қараб бир сўз деди:

Куйган қулга кенг мамлакат тор экан,
Адашганлар бир-бирига зор экан,
Ҳамма жойда йўқ, деб келди хабаринг,
Шукур, сени кўрар куним бор экан,
Уғлидан айрилган қари хор экан,
Уғил қатордаги бир маст нор экан,
Борган-келган ўлган девди ўзингни,
Шукур, сени кўрар куним бор экан,
Сеникидир Оқтош элнинг қўрғони,
Танимнинг қуввати, жисмимнинг жони,
Қайси элга бординг, Оқтош полвони?
Интизор бўлдим сени кўргани,
Қариликда отанг кўрди юзингни,
Энди ўлсам, болам, йўқдир армоним,
Топширай қўлингга элу юртимни,
Кўрар кўзим, бир нарғисим сен эдинг,
Бу йўлингга сарғайтирдинг бетимни,
Қўлингга топширай давлат-тахтимни,
Сен қўлингга ол адолатимни,
Қариганда, қартайганда бу отанг,
Катта-кичик турган оғалик додҳо,
Сувон мардга бердим мамлакатимни,

Шунда Доно вазир подшога қараб бир сўз деди:

Фикри бор кишининг ақли тўлади (р),
Бу сўзинг бизларга маъқул келади (р),

Адолатни бергин Сувон тўрама.
Энди давлат Сувонхонга қаради,
Хотин-қизлар сумбул сочин таради,
Сувонхонни ҳамма бирдай кўради.

Бу сўзларни эшитиб, Сувонхон:— Отам тирик чоғида мен тахтга чиқсам, адабсизлик бўлади,—деб бир сўз деди:

Ўлмасин яхшилар, ҳаргиз ўлмасин,
Яхши киши ҳеч ёмонлик кўрмасин.
Отам тирик, мен тахтга минмайман,
Бу иш кўп адабсизлик бўлмасин.
Очилганда қизил гунча сўлмасин,
Дунёда мард киши ҳеч бир ўлмасин,
Номард мард бўлай деб умид қилмасин,
Отам тирик, мен тахтга минмайман,
Бир вақт мардумга уят бўлмасин,
Қулоқ солинг, халойиқлар, Сувонга,
Ота пастда, ўғил чиқар баландга,
Ҳуш келмас бу савдо ҳаммага,
Ўзига буюрсин отамнинг тахти,
Моли дунё керак эмасдир менга.

Сувонхон отасига қараб яна бир сўз деди:

Энди менга жавоб беринг, отажон,
Кўзимга кўринсин Қушқанот қўрғон,
Йигирма уч кун эди ёрнинг ваъдаси,
Шу ваъдага борар Оқтош тўраси.
Қайта бошдан сиздан савол сўрайман,
Э улуғим, Оқтош элнинг эгаси,
Сиз тирик, мен элимга тўраман,
Рухсат беринг, Қушқанотга бораман.
Келмади деб, ёрим йиғлаб юрмасин,
Оқ фотиҳа берсанг менга султоним,
Ёрим олиб Оқтошингга келаман.
Менга агар чиндан жавоб бўлмаса,
Қушқанот қўрғонин мазгил қиламан,
Уйнаб-кулиб жавоб беринг, отажон,
Ёрим олиб мен Оқтошга келаман.

Шунда Султонхон ўғлига қараб бир сўз деди:

Қушқанот деганинг ёлғиз қўрғонди,
 Ул ёринг кўрганди неча карвонди,
 Ҳам яна кўрганди неча чўпонди,
 Сени алдаб менга у юборганди,
 Мен биладан ўша чўлда ётганди,
 Мени десанг, олма элдан қочганди,
 У келса бузади Оқтош шаҳарди.
 Бир ўзининг қирқта ўйнаши борди,
 Ўғлим бўлсанг, шуни олма, Сувонжон.
 Ул келса, Оқтош шаҳринг губорди,
 Менга қўйсанг, Сувонжон, ихтиёрди,
 Ўнта об берайин гул юзли ёрди,
 Ҳар шаҳарга қилай хати хабарди,
 Орзигул деб эдинг, кўнглим қабарди.
 Аввалдан мен уни билиб юрганман,
 Олма, болам, шундай бетайинларди.

Шунда Сувонхоннинг аччиғи келиб, отасига:

На бўларин энди, ота билмайман,
 Жавоб берсанг-бермасанг ҳам кетаман.

Ошиқлик сийнасига зўрлик қилиб, Сувон мард ўрнидан туриб, жўнамоқчи бўлиб, отасига бир сўз деди:

Мен сизга суянган ўғил боламан,
 Ёр йўлида ҳар на бўлса бўламан.
 Ўйнаб-кулиб жавоб беринг, отажон,
 Мусофир ёримга ўзим бораман.
 Қол деганда қонлар ютиб қолмайман,
 Отам берган насиҳатни олмайман,
 Оқ фотиҳа беринг менга, султоним,
 Кўп кечикмай бундан тезда жўнайман,
 Об бермоқчи бўлдингиз ўнта ёрни,
 У ёримнинг тирноғига олмайман.
 Хоҳи жавоб беринг-берманг, отажон!
 Ваъда қилган дилбаримга бораман,—

деб, Сувонхон отини эгарлай бошлади. Совут-қалқонини олиб, ғайрат камарини белига бойлаб, отига минди. Шу вақтда Доно вазир: —Эй султоним, оқ фотиҳа беринг, Сувонхон оғир шартни ўртага ташлабди, —деди. Шунда отаси бориб, ўғлининг отининг жиловидан ушлаб, бир сўз деди:

Доим мен кўзимга қонли ёш урдим,
Улуғ кўрсам ман уларга бош урдим,
Ёринг билан бирга қайтиб кел, ўғлим,
Боргин сени комил пирга топширдим.
Ҳар ерда бўлсанг ҳам сен бўлгин омон,
Саломат келгин-да, ўйнаб Сувонжон,
Фамгин бўлиб, Қушқанотда қолмагин,
Салтанат тахтимни келгин, берайин,
Подшо бўлиб сургин элингда даврон,—

деб,— ол доим — олдирмагин, тўл доим — тўкилмагин,
номардга ялвориб сиғинмагин, ичингдаги сиригнин но-
мардга билдирмагин. Мабодо бошингга душман ёвлаб
келса, номардни ўлдир, аямагин. Насиҳатим шу, Сувон-
хон. Ҳар ерда юрсанг, омон бўл!—деб жавоб берди.
Сувонхон отига миниб шаҳардан чиқиб бораётганидаги
сўзи:

Жўнар бўлдим бунда ёлғиз,
Кетар бўлдим кеча-кундуз,
Сувинг шарбат, еминг новвот,
Агар бўлса, ёзгин қанот!
Менда ҳеч йўқ энди фурсат,
Йўллагин отамнинг оти,
Биёбон пасти-баландни.
Учардай қилгин ғайратни,
Тез кўрсатгин Қушқанотни
Мақсади шулдир мардди.
Отини қамчига тутди,
От тез юриб билмайди,
Жару чуқур, баландди,
Кеча-кундуз бирдай кетди.
Отга тўкиб ғайратди,
Ун бир кеча-кундузда
Қоралаб Қушқанот етди.
Суқсурдай бўйнин узатди,
Икки кун ўтгандан сўнгра
Совиб қувуғин тортди,
Сувон кийган ёқаси олтин совутди.

Эндиги сўзни Орзигул оймидан эшитинг. Орзигул
баланд пештоққа чиқиб, ҳар тарафига қараб, ёрини йўқ-
лаб, бир сўз деди:

Мен найларам, кетган ёрим келмади,
 Ваъдасида ул Сувонхон турмади,
 Умидим кўп эди, меҳрим шундади,
 Қўлимда қолганди ёрнинг санаси,
 Жавоб бермадимми ота-энаси?
 Ёлғизликда мени фалак хўрлади,
 Умидим кўп эди, кўзим йўлдади.
 Боғ ичра йиғлаб қолдим мен ночор,
 Душманга қилмагин мен шўрни дучор.
 Орзигул дер жамолидан умидвор,
 Кела қолса эди кетган аждаҳор, —

деб турган чоқда, узоқдан Сувонхон кўринди. Сувонхон бир баланд дарага чиқиб келаётган эди. Қушқанот дарахтлари кўзига кўриниб, шабгир тортиб келаётган оти кишнаб юборди, тоғлар гумбурлаб кетди. Отнинг товушини эшитган Орзигул келаётган ёрини ҳам кўрди. Орзигул пештоқдан тушди ёрини отдан туширай деб, ҳовуз лабига келди. Сувонхон Қушқанот боққа кириб келди. Орзигул отнинг қошига бориб, Сувонхонни отдан тушириб, бол лабини тишлаб, зулфипи оқ юзига ташлаб, Сувоннинг ўнг қўлидан ушлаб, ошиқнинг кўнглини хушлаб, кўшкига қадам ташлаб, Сувонга бир сўз деди:

Бу кўринган қатор тоғлар тумандир,
 Айрилмоқ дунёда жуда ёмондир,
 Мен сўрайин, ўйнаб-кулган тўражон,
 Элу юртинг, Оқтош шаҳринг омонми?
 Юлдузни кўзлайди минган бу отинг,
 Сен кетган сўнг мен қилганман сўроғинг,
 Салтанатли тахтинг, адолатли пештоғинг,
 Кўрган кўзлар, танишларинг омонми?
 Чин дўстларинг, танишларинг омонми?
 Гул юзлигим, сарви санобар қомат,
 Ота-энанг сенга бердим рухсат?
 Дуогўйинг ота-энанг омонми?

Иккови кўшкига чиқиб ўтирди. Шунда Сувонхон Орзигулга қараб бир сўз деди:

Отни чопдим тинмай дала-саҳрога,
 Мен сўз атай сиздай қоши қорага,

Етиб келдим ўзим берган ваъдага,
Жасадимда жоним бўлсин садага,
Жавоб бергин Сувонхондай тўрага,
Нима дейсан ўзинг берган ваъдага?

Шунда Орзигул айтди: — Ота-энангиз рухсат берган бўлса, мен сизники, сиз меники, — деб иккиси ўтирди.

Ана энди бир сўзни Қорахон подшодан эшитинг: Қирқ йигитни Эрназар боғбонникига юборди. Қирқ йигит Эрназар боғбонникига бориб, боғбон билан хотинининг қўлини боғлаб, бошини ўлимга чоғлаб, ҳар қадамда бошига бир қамчи ташлаб. «Орзигул қайга кетди?» деб, қон йиғлатиб, Қорахоннинг қошига уларни олиб келди.

Қорахон Эрназар била ҳотинидан Орзигулни сўраб, бир сўз деди:

Бизнинг элда ёмон шумлик айладинг,
Қутқармоққа маҳкам белни бойладинг.
Мен сендан сўрайман, Эрназар боғбон,
Гулистондай Орзижонни найладинг?
Таёқ есанг, сўнгра зарбин кўрарсан,
Зарб есанг, ўзинг олиб келарсан,
У қаламқош нотавонни найладинг?
Бошқа элга кетганини айтмасанг,
Тилла дорга осиласан, ўласан.

Шунда Эрназар боғбон: — Эй тақсир, мен билмайман, Орзигул ўзини қудуққа ёки дарёга ташладими? Икки ойдан бери кўзимдан ғойиб бўлди. Сиз Орзигул ишқида куйган бўлсангиз, мен болам дардида куйганман, — деди. Боғбоннинг хотини ҳам: — Ҳа, тўғри тақсир! — деб турди.

Шунда Қорахон подшо сиёсат қилиб, ҳар бирини қирқ бир таёқдан уришга буюрди. «Бу таёқнинг зарби билан айтмаса, ўлдирганим билан Орзигулнинг қаёққа кетганини билолмасман» деб, ҳар иккаласини жаллодлар қирқ бир таёқдан урди. Баданида кўк бўлмаган ери қолмади. Оғир аҳволда қолган Эрназар боғбон ўзича: «Орзигулни олган кишининг ўзига яраша куч-қуввати бўлса керак, уддасидан чиқиб, ёр қилиб олгандир. Энди мен подшога айтай», — деб қўрқиб, йиғлаб, Орзигулнинг кетган қўрғонини баён қилиб, бир сўз деб турган экан:

Қулоқ солинг Эрназарнинг сўзига,
Ота куйгам фарзандининг доғига,
Мен бандиман бир номарднинг қўлига,
Орзи кетган Қушқанотнинг чўлига.
Золим раҳм этмайди мискин ҳолига,
Теккан эмиш мен эшитдим Орзигул,
Оқтош элли Султонхоннинг ўғлига.
Доим бирдай эмиш қиш билан ёзи,
Зўр подшо деб, менга келди овози,
Отага ярашмас қизининг нози,
Қушқанотда турар шу биби Орзи
Менга-ку гутинган Орзижон ўзи,
Ҳеч ердан қайтмайди ботирнинг сўзи,
Орзини олганди Сувоннинг ўзи.
Билдим, мени сўйиб, дорга иласан,
Фуқароман зўрлигингни қиласан,
Қушқанотга борсанг, Орзинг кўрасан,
Эрназар айтади сенга ҳақиқат,
Эрназарга нечук тараф¹ бўласан
Фуқаронинг сўзлашгидай ҳоли йўқ,
Қушқанотга борсанг уни кўрасан.

Шунда Доно вазир Қорахонга: — Эрназар боғбоннинг айтган гапи тўғри. Орзигул бир қарчиғайнинг қўлига тушган экан, унинг чангалидан сиздай йўлбарс айирмаса, бу иш боғбоннинг қўлидан келмас, — деди. Шунда Қорахон: — Мен Қушқанотга бориб келганимча, ҳар иккаласини зиндонга ташланглар, — деди.

Катта-кичик бекларига: — Ёвни қора қўрқитар деб, элдан етти ёшдан етмиш ёшгача лашкар олинглар. Қушқанотга бориб, Орзигулни кўриб, Сувонхонни олиб келиб, кун чиқар дарвозага бошнини илмасам, Қорахон отим ўчсин, — деб лашкар йиғиб, тўп-тўпхонасини судратиб, байроғини ярқиллатиб, ҳар ўн тошда бир лашкарни тўхтатиб, Қинғир чол қошига етиб келдилар.

Қорахон подшо бир сўз деди:

Ошиқлик савдоси мендан ўтдими?
Бу юришлар тақдирима битдими?
Чўлда юрган улуғ ёшли бобожон,
Шу майдондан пўпакли нор ўтдими?

¹ Тараф — душман.

Улуғ ёшли бобо, сендан сўрайман,
 Шу майдондан пўпакли нор ўтдими?
 Ўзгаларга чол Эрназар сотдими,
 Унинг ажали менинг қўлимдан ўтдими?
 Улуғ ёшли бобо, сендан сўрайман,
 Оламда хушрўйни кўрса дийдорин,
 Бир ясанган нор шу ердан ўтдими?
 Уч ой бўлди мен йитирдим норимни,
 Излаб топарманми гулузоримни?
 Қорахон дер менинг отимни,
 Хосхона дер мамлакатимни,
 Бобожон, билдингми менинг зоримни,
 Кўрган бўлсанг, билган бўлсанг, бобожон,
 Кетган ёгин менга айтгин норимни.

Шунда Қинғир бобо Қорахонга қараб бир сўз деди:

Мен биламан кўнглингдаги борингни,
 Пўпакли ёр дейсан севган ёрингни,
 Уч ой бўлди, ўтиб кетди қаландар,
 Йўқларсан, билдим, шу қаландарингни,
 Ҳусни жамолин кўрдим қиздан зиёдди,
 Одамни нор демаклик жуда уятди.
 Ақлидан ўргилай, соҳиб давлатди,
 Айтган норинг Шоқаландар бўлмасин,
 Ўтган муддат уч ойдан ҳам зиёдди,
 Бориб Қушқанотдан мазгилни тутди,
 Дўстим деб эди Сувондай азаматни,
 Ул қаландар эмас экан, қиз экан.
 Йўқловчиси, эй султоним, сиз экан,
 Ҳозир ёри бўпти Сувондай мардди.
 Қулоқ солинг, мендай бобо тилига,
 Сиз ҳам ошиқмисиз шу тоза гулга?
 Қушқанотни сиз сўроқлаб борсангиз,
 Кўзингиз тушар шундай сочи сумбулга.
 Бўш бўлсанг қўлдан кетар давлатинг,
 Агар бўлмаса сенинг ғайратинг.
 Ҳам гулистонни кўролмассан, султоним,
 Ҳам қўлингдан кетар тахти элатинг
 Билмам нечага киргандир ёшинг,
 Йўқлайсан ул ўтган қалам қошинг.
 Сувон деган эр йигитдир, полвондир,

Ғайрат қилса, узар жасаддан бошинг,
 Удда қилсанг, унга боргин, Қорахон,
 Фойдаси йўқ ияртирган кўп кишинг.
 Сувоннинг феълини Қинғир билади,
 Йигирма ёшида қўзчоқ тўради,
 Тараф излаб Қушқанотга келади.
 Отин минса, учар қушдай олади,
 Чаққонлигин мендай бобо билади.
 Ҳар ким унга дучор бўлса ўлади.
 Мени десанг, қайт элингга, султоним.

Шунда Қорахон подшо: ажали етса киши кўнгли тў-
 лади, паймона етгандан сўнг одам ўлади, деб Қинғир-
 нинг сўзига қулоқ солмай, жўнади. Беш кеча-кундуздан
 сўнг Қушқанотга кириб борди. Қушқанотни ўраб олди.
 Тўпларни Қушқанотга тўғри қилди.

Сувонхон ва Орзигул бу ишлардан беҳабар эди. Ор-
 зигул тонг саҳарда туриб, юз-қўлини ювиб, каштасини
 қўлига олиб, Сувонхоннинг жамолига боқиб, ўзига хуш
 кўриб, мийиғида кулиб, Сувонхоннинг кокилидан ушлаб
 уйғотайин деб, юзидан бир бўса олди. Орзигул ўрнидан
 туриб, тилла эшикка юриб, ўнг ва сўлига қараса, сонсиз
 лашкарлар Қушқанотни ўраб олибди. Шунда у Қорахон
 подшонинг лашкар тортиб устига келганини билди.

Орзигул «Елғиз ёримга қиёмат савдосини солди»,—
 деб Сувонхоннинг қошига келиб, уни ўз бағрига тортиб,
 юзларига юзини суртиб, кўз ёшини-тўкиб, ғамгин бўлиб
 турган эди. Сувонхон ирғиб ўрнидан туриб, ёрига қа-
 раб, кўнглини сўраб, бир сўз айтиб турган экан:

Нега бунча, ёрим, фикр қиласан.
 Туриб бориб ташқарига қарайсан?
 Не сабабдан аввал кулдинг гул юзли,
 Қайтиб келиб, менга боқиб йиғлайсан?
 Қандай гапни ташқарида англайсан,
 Бир ой бўлди жамолимга тўймайсан,
 Ташқарига чиқай десам, қўймайсан,
 Ёки менга ҳазил билан қарайсан?
 Не сабабдан аввал кулдинг, гул юзли,
 Ҳозир нега хафа бўлиб йиғлайсан?
 Жоним фидо бўлсин сенинг қадингдан,
 Йиғлаганинг маъносини сўрайман,

Шунда Орзигулнинг кўнгли бузилиб, кўзидан ёшлари тизилиб, юрак-бағри эзилиб, ёмон савдо бўлди, деб Сувонхонга қараб, душманларнинг келганини маълум қилиб, бир сўз деди:

Ташқарига боқиб, кўрдим лашкарни,
У душманлар қамаганди бизларни,
Аввалига сизни кўриб кулудим,
Душман кўриб, ёшли қилдим кўзларни.
Дол бўйингдан айланайин, тўражон,
Сиз якка бўлсангиз-чун сўрайман,
Ташқарига якка чиқманг, тўражон,
Бу келишдан бир ёмонлик англайман.
Мен учун уларга бўлдинг гирифтор,
Мусофир ёр, якка қолдинг, найлайин,
Сиз учун йиглайман мендайин ночор,
Бедов миниб, мен уларга борайин,
Нима учун келганини билайин.
Душман бўлса, у келгандир бизларга,
Сиздан аввал мен жонимни берайин,
Орзигулнинг аввал тўлсин паймони,
Мен бўлайин яхши ёрнинг қурбони.
Омон боргин ўз элингга, тўражон.
Мен бораман ёвнинг жонин олгани.
Жавоб беринг сарғайтирмай тарзимни.

Шунда Сувонхон атрофдаги душманларни кўриб: «Мен бор жойда қандай қилиб Орзигулга жавоб берай, бу марднинг иши бўлмас», деб индамай далага чиқиб, бориб отни эгарлай бошлади. Кўшкining олдига келиб, ғайрат камарини боғлаб, қалқон, қиличини қўлига олиб, отга миниб, оёғини узангига тираб, Орзигул ойимга қараб бир сўз деди:

Ўзим чиқиб кимлигини билайин,
Душман бўлса, бағрини қон қилайин,
Қайтиб келиб, сенман ўйнаб-кулайин,
Жавоб бер, дилбарим, шунга борайин.

Мардга ярашмас уйда турмоқлик,
Қирағай найзали олтин сачақлик,
Жавоб бер, дилбарим, ўзим бораман,
Ғазаб қилсам, қанотли қушни оламан,
Ғаним бўлса унга ғавго соламан,

Душманга қиёмат кунни соламан,
Бирини кўзлаб, ўнин бошин оламан,
Жавоб бер, гул юзли, ўзим бораман.

Шунда Орзигул кўнгли бузилиб, ғамгин бўлиб, ёрига қараб жавоб бериб, бир сўз деди:

Тилла эгар ярашади тулпарга,
Якка бўлиб, тенг келмайсиз уларга,
Бир насиҳат айтай сизга, тўражон,
Лочин бўлса, келолмайди бу ерга,
Рухсат этдим, боринг энди, тўражон,
Кўринган душманни қўйманг ҳеч омон!

Сувонхон от ўйнатиб, дарвозадан чиқиб кетди. Ёвнинг кўзи Сувонга тушди. Сувонхоннинг қадди шер ҳайбатли бўлиб, Қорахонга кўринди. Шунда Қорахон: «У қандай бало экан?»— деб, Толмас полвонни юборди. Толмас Сувонхоннинг қошига келди. Толмас Сувонга:— Сен ким бўласан?— деди. Сувон:— Қимни танийсан? Толмас:— Оқтошдан келган Сувонхонни танийман,— деди. Сувон:— Мен ўша Сувоннинг шогирди бўламан,— деди. Толмас:— Агар шогирди бўлсанг, қандай-қандай ҳунарларни биласан? Сувон:— Қандай ҳунарларни сенга ўргатай, отнинг устида туриб курашиб бўларми? Отдан туш,— деди. Толмас ҳам отдан тушди. Сувон:— Аввал сен ҳунарингни кўрсат, сўнгра мен, Сувондан ўрганган ҳунарларимни кўрсатаман,— деди. Толмас:— Агар сен Сувоннинг шогирди бўлмаганингда, сени кўкка отар эдим,— деди. Икки полвон бир-бирининг белидан тутишди, чошқадан то пешингача олишишди.

Сувон билмай у Толмаснинг тилини
Маҳкам ушлаб олди унинг белини.
Шу ерда келгандир Сувоннинг кучи,
Толмаснинг қўлини суғуриб олди.
Баланд товуш билан Толмас қичқирди:
— Сувоннинг шогирди мендан ҳам зўрди.
Чопинг лашкарлар, полвон қўлим суғирди,
Бир ўзидан кўрдим шунча жабрди.

Шунда Сувонхон:— Мен ҳали Сувоннинг шогирди-ман, сен мендан нима жабр кўрдинг! То менинг устозим

қўрғондан чиққунча, султонингга бориб Сувонни таъриф қилгин,— деб Толмаснинг қулоқ-бурнини кесиб, отига тескари миндириб, ёв тарафга ҳайдаб юборди.

Оқ чодирнинг ичидан Қорахон подшо қараса, элчи полвони келаётир: бир қўли, қулоқ, бурни йўқ. Лашкар-бошиларини чақирди. Ёвни сўроқлаб, тўққиз минг қарғанинг кўзидан урадиган мерганларини танлаб олди. Шу тўққиз мингини олдига солди. Сувонхон ҳам тоғнинг белига келди. Лашкарларга қараб, Сувон бир сўз деди:

Сизлар кўпсиз, мен бир якка,
Кел, полвонлар, берироққа,
Кўнглинг бўлса урушмоққа,
Сочилмагин якка-дукка.
Талаб қилган бўлсанг бекка,
Даралар тўлсин ўликка,
Менинг раъйим шундай бўлди,
Сизлар билан савашмоққа.
Қиличимни қўлга олай,
Етиб олиб калланг чолай,
Ишим бўлса мана қулай,
Келганингни ўзим билай.
Мани Сувон аждарҳо дер,
Каллангга испиҳон чолай,
Мардни кўрган у лашкарлар,
Номардлар дамидан тушар.
Ҳай-ҳайдашиб бундан қочар,
Аргумоқнинг соб белига
Ботир минса, хўб ярашар.
Душманидан ўч олганлар,
Асло ўлмай, минг-минг яшар,
Кўнгли чўкмай тоғлар ошар,
Сенинг билан қувалашар,
Тошдай калланг ерга тушар.
Мардликка шу иш ярашар
Манглайингга шу иш битар.
Бугун бўлди сенга хатар,
Силтаганда испиҳоним,
Ҳеч қўймайин қириб ташлар.
Баринг агар қўлга тушсанг,
Оқтош элга олиб қочар.
Сувон ботир дейди мени,
Қутулганинг кўрай, қани?

Оқилар душманнинг қони,
Қутулганинг кўрай қани?
Орзигулнинг ўзим ёри,
Келавергин бек Сувонга,
Елпа-ёвлик душман бари.

Бирдан душман Сувон устига юриш қилди. Улар у
ёқдан, Сувон бу ёқдан от қўйди.

Терак бутагандай қилиб,
Бир-бирига яқинлашди,
Уқ отиб, қилич чопишди.
Дўржи лашкар бир-бирига
Хайқиршиб қичқирди.
Сувонхон отин ўйнатиб,
Тўп-тўпига бориб етди.
Паранги милтиқ тапира-тупур
Сувонга лашкар бўшатди.
Сувонхоннинг минган оти
Хўп жонивор ҳунарвандди,
Отган ўққа қилиб радди,
Омон-эсон асрайди.
Устидаги валламатти,
Қўнгли ойдин, беғуборди.
Қочганини қувиб етди,
Дуч бўлганни куни битди.
Уч кеча чошка бўлди,
Уч кун муҳлат тилаб Қорахон
Сувонхонга арза берди.
Элчиларга ўлим йўқ деб,
Яловин кейинга ётқизиб,
Хатини кўрсатиб келди.
Сувон қилич солмай турди,
Қўрқиб-писиб қўлига берди.
Муҳлат бермаган номард бўлар,
Тағи уч кунда кушанданг келар,
Тараддудингни тутгин лашкар.
Уч кундан кейин қолмайман,
Икки кунда мен келмайман,
Уч кундан сўнг ўйин бошлайман.
Келибсан Қушқанот элига,
Келиб Сувоннинг қўлига,
Сувон йигирмада, ёшди,

Ғайратидан булар шошди,
Қирмиз қонга бўятганман
Сой ичида қора тошди.
Бекор муҳлат тиладинлар,
Ғайратим ҳаддидан ошди.
Мендан таълим ол савашди!
Отим миниб чиқсам майдон,
Мен билмайман эрта-кечди.

Орзигул беқарор бўлиб, кўшкидан қараб турган эди. Қирнинг тепасида Сувонхон кўринди. «Омон-эсон кела-ётир», деб рўмолини бошига желвагай ташлаб, хурсандлигидан ёрининг олдига чопди. Отнинг ўнг жиловидан ушлаб, бир сўз деди:

Бу ердир Қушқанот жойим.
Ҳеч йўқдир зарра гунойим,
Омон бориб келдингизми?
Бегижон, анжум сипойим,
Яхши ёр боқади ёрга,
Хўп талашиб номус-орга,
Қойил бўлдим остингдаги
Учқур қушдай мард бедовга.
Қайтадан саломат келдингиз,
Гули гулзор бу диёрга.
Қойил бўлдим учар қушга.
Раҳбар бўлди сиздай ёшга.
Саломат оп келдинг, ёрим,
Тирноғинг тойган тошдан.
Балли минган такобари,
Тирноғингни қўй жонивор,
Мен ётайин кўксинг сари,
Жоним фидо бўлсин сенга.
Соғ бориб, саломат келди,
Қойил бўлдим отим сенга.
Кўп ўйлади Орзи пари,
Омон-эсон келди ёри.
Қушқанотга душман келди,
Мард қўлидан кўпи ўлди,
Душман йиғлаб, дўстим кулди.

Иккови бир-бирин вақтин хушлаб, дол белидан Сувонхон ушлаб, Орзигулой зулфини тишлаб, кўшки сари

борди. Орадан уч кечаю кундуз ўтди. «Уч кун муҳлат битди»,—деб, Сувонхон Орзигулга қараб, бир сўз деди:

Бекларнийг ичида ўзим сараман,
Оқтош элда маст бўп юрган тўраман,
Улмасам жаҳонда даврон сураман,
Жавоб бер, қаддингдан, гул юзли дилбар.
От ёлини салтанатга ўрайин,
Тақдирда борини бориб кўрайин,
Обру берса, майдонро кирайин,
Душманларни олдимга солиб сурайин,
Оқ фотиҳа бергин менга, гул юзли.
Қилган ваъдасига етиб борайин.
Дунёда яхшилар ҳаргиз ўлмасин,
Яхши одам ҳеч ёмонлик кўрмасин,
Э нозлигим, рухсат бергин сен менга,
Қочди деган носоқ менга бўлмасин.
Ишончим зўр билагимма, кучима,
Сувон дейди талашаман орима,
Уч кундан сўнг яна қайтиб келаман,
Мен сендайин кўзлари хуморима.

Сувонхон отнинг эгар-юганларини тайёрлаб, гайрат камарини белига бойлаб, ўйнаб-кулиб, жанг довулини эгарнинг қошига илиб қўйди. Сувонхон Орзигул билан хайрлашиб, уруш майдонига чиқиб кетди.

Тоғнинг тепасида Доно отли бир камбағал чўпон бор эди, Сувоннинг аввалги урушини кўриб, мардлигига қойил қолган эди. Чўпон душманнинг уч жойда чуқур қазиб пистирма қилганидан хабардор эди. Ҳар бир чуқурда юзтадан уч юзта лашкар Сувонни пойлаб ётган эди.

Сувоннинг оти бу сирни англаб, Сувонни қирга олиб қочди. Шунда Сувон аччиғланиб, отига: «Бугун сенинг урушга раъийинг йўққа ўхшайди?»—деб қамчининг ўримидан ушлаб, отнинг бошига бир қамчи урди. Шунда чўпон Сувонга қараб бир сўз деди:

Кирмагин, тўражон, шайтон гапига,
Отни чопиб баланд билан пастига,
Уч юз киши бордир марднинг қасдида,
Нодон Сувон, урма отнинг бошига.

Сен билмаган сирни отинг билади,
У ҳайвон кўи сенга раҳм қилади,
Ҳамроҳини урган номард бўлади.
Уч юз лашкар ушбу йўлга қаради.
Номард бўлма, урма отнинг бошига
Сен билмайсан, Доно буни билганди,
Уч ердан лаҳимни душман қазганди.
Булар пойлаб, шу йўлингда турганди,
Сен билмайсан, назаркарданг билганди,
Шу сабабдан отинг қирга сурганди,
Аччиқланма, сақла, Сувон, ўзингни.

Бу сўзларни эшитиб, Сувон чўпоннинг олдига келди.
Чўпон ўзини танитди

Сувон ёвнинг устига юриш қилди. У қиличини қўлига
олиб, душман ичига кирди. Унинг урушаётганда айтган
сўзи:

Ўз-ўзингга бўл меҳрибон,
Муҳлат тўлди — келди Сувон
Бошингга соларман тўпон?
Ҳаргиз қолма, мандан омон.
Танти бўлинглар бу замон,
Қутулсанглар бўлиб омон,
Мен соларман бугун туман,
Қолмайсан қўлимдан омон.
Бугун сизга охир замон,
Омон қолиб, сурсам даврон,
Мен билмайман эрта-кеч,
Хабардор бўл, хон етишди.
Қўлида дастгир қиличди,
Ғайрат келди, юрак тошди,
Зарбин кўргин, Сувон ёшди.
Тараф борми букун менга,
Бу гапимни билиб сўзлай,
Тўпир-тупурингни излай,
От қўйинглар, душман, менга.
Сувон дейди азаматди,
Билмайман пасти-баландди.
Ғам чекишсин энди душман,
Қушанданг бошингга егди,
Ун минг киши буни эшитиб,
Паранги милтиқ қўлларида,

Тапира-тупур ўққа тутди.
Ақлли от кўп ҳунарманд
Ўққа қилди меча радди.
Ўқ қатор бўп келганда,
Тўрғайдай бўп писиб ётди,
Йиқилди деб, у душманлар,
Устига ҳайдади отди.

Лаҳимда ётган уч юз мерган лашкарлари ўқидан сак-
кизтаси Сувонга тегди. Сувон марднинг ҳаёли қочди.
Мардга кўп яккалик ўтиб, от ёлига Сувон ётиб, қаноти
синган лочиндай бўлиб, Қушқанотга қайтди.

Орзигул Қушқанотнинг дарвозасидан чиқиб, тоғ те-
пасида душман томонга қараб турган эди. Қараса, оти
Сувонсиз келаётир. Шунда Орзигул тоғнинг устидан
пастага қараб йиғлаб, отга бир сўз айтиб турибди:

Дод ёронлар, Қорахон золим дастидан,
Ҳеч ким якка бўлмасин ўз элидан,
Дарак йўқдир Султонхоннинг ўғлидан,
Кўзим ёшлаб, муштипарман қарайман,
Мен айрилдим ширин сўзли мардимдан,
Қийин савдо тушди унинг бошига,
Ёқаси ҳўл кўздан оққан ёшига.
От устида ётар экан Сувонхон,
Етиб келди Орзигулнинг қошига.
От устида ётар экан тўраси
Қучоқ очиб тортиб олди тўшига,
От устидан кўтариб об Сувонни,
На бўлди деб, Орзи олди тизига.
Телмуриб қарайди гулдай юзига,
Сочин ёзиб, гул юзини ўйганди,
Гул юзига юзин элтиб қўйганди.

Орзигул ойим Сувоннинг камарини ечиб, совуғларини
олиб, ўқни тўшидан, икки ўқни қўлидан, ҳаммаси бўлиб
душманнинг саккиз ўқини баданидан олди. Жароҳат ер-
ларини яхшилаб боғлади. Шунда Орзигул орқасига қа-
раса, бир қанча душман от қўйиб келаётир. Шунда Ор-
зигул ярадор Сувонни қолдириб, унинг уруш қийим ва
қуролларини олиб, уст-бошларини кийди, ёр камарини
белига бойлаб, уруш асбобларини тақди, сочини бошига
туғиб, телпакни бостириб кийиб олди. Сувоннинг отини

миниb, ёвга қараб жўнади. Орзигул ўзича шу гапларни айтиб бораётган экан:

Ёмон кунда қизлар ёяр сочини,
Қаттиқ кунда сарф қилмайми кучини?
Яхши ёр олмасми ёрнинг ўчини,
Душман қарға, мен бўлайин лочини.
Қайнатайин душманларнинг қонини,
Мен олайин, Сувон марднинг ўчини,
Сувондан бўлайин доим хабардор,
Ёримнинг ҳуши йўқ, мен бўлай ҳушёр,
Душманлар қўлимда бўлсин хору зор.
Бу майдонда эркак-аёл баробар,
Ёринг учун ғайрат қилгин, диловар.
Орқамдан келибди душман — жодугар,
Оларман деб мендан бўлиб умидвор.
Қорахонга мен бўлгунча суяр ёр,
Отишиб, чопишиб ўлмагим даркор,—

деб, Орзигул, қўлида қилич, ёвга аралаша берди.

Остидаги минган оти
Душманига олиб кетди.
Оралагиб дол бедовни,
Етганини у қийратди.
Сувон тирик экан деб,
Душман қилди ғайратни,
Фаранги милтиқ тапир-тупур
Орзигул ойимга етди.
Орзигул ҳам қилич силтаб,
Қанчасининг бошин кесди.
Либоси ўгил, ўзи қизди
Ота-энадан ёлғизди.
Кўринг бу чўпон юлдузи.
Душманнинг бағрин эзди.
Уч кеча-кундуз урушди.
Қанча яроғ ўлжа бўлди,
Қўлида дастгир қиличи,
Етганин бошин олди,
Уч кечаю кундузда
Орзигул душманни қирди,
Олди душманидан ўчди.

Душман яна уч кун муҳлат сўради, Орзигулнинг аччиғи келиб, аввал рози бўлмади. Бироқ ярадор ёри унинг эсидан бир минут ҳам кўтарилган эмас эди. «Мен учун азоб чеккан ёрим ҳолидан хабар олишим керак» деб, душманга уч кун муҳлат берди. Душманлар орқага қайтди.

Орзигул Сувоннинг олдига бораётганида, Доно чўпон учради. Доно чўпон Орзигулга қараб бир сўз деди:

Уч кун бўлди мен ўйнаб-кулмайман,
Шундан бери мен тўрамни кўрмайман,
Сувонжонни букун сиздан сўрайман,
Мард йигитнинг ҳасратида йиғлайман.

Шунда Орзигул чўпонга қараб бир сўз деди:

Югурик эдим, тирноғимдан айрилдим,
Учар эдим, қанотимдан қайрилдим.
Бу ҳолимни сўрамагин, чўпонжон,
Бош эгаси, раҳбаримдан айрилдим.
Орзигул дер, дилда қолди армоним,
Усиз керак эмас жасадда жоним.
Оқтошнинг эгаси, беги, арслоним,
Бир суянган раҳбаримдан айрилдим.

Шунда Доно чўпон:—Менга Сувонхонни кўрсатинг,— деди.

Таёғини қўлидан ташлаб, биродари учун кўзини ёшлаб, катта-катта қадам ташлаб, Орзигул билан Қушқанотга борди. Сувонхоннинг ҳолини кўрди. Доно Сувоннинг яраларини турли гиёлардан дори қилиб, бойлаб қўйди. Ўзи Сувоннинг ҳолини сўраб, қучоқлашиб кўришиб, бир сўз деди:

Бу ҳолатда мен бўлибман меҳмонинг,
Менинг жоним бўлсин сенинг қурбонинг.
Уч кун ёвга уруш қилди бу ёринг,
Жасадингда борми, тўражон, жонинг?
Бу савдога мен бўлибман ҳайронинг.
Ўз элингда сургин энди давронинг,
Тура келгин, дол бўйнингдан айланай,
Агар жасадингда бўлса жонинг.
Ойдаи юзинг тутди сени хуморинг.
Тургин, тўрам, от белига минайик,

Мардлик ғайратини дилга олайик,
Ёв бошига балолар ёғдирайик,
Бирин кўзлаб, ўнин бошин олайик.

Шунда Орзигул чўпонга:—Оқтош элини биласизми?— деди. Чўпон:— Мен Оқтошни кўрган эмасман,— деди. Орзигул:—Шу минган отда ўн кишининг ақли бордир, деб хат ёзди ва отнинг эгарига бойлаб:—Бор, Оқтош элига, Султонхонга ушбу хатни олиб боргин,— деди. Орзигул ва чўпон иккиси отни дарвозага етаклаб, сўнгра қўйиб юборди. От Сувонхон олдига келиб тиз чўкиб, уни искаб, кўзидан ёш тўкиб турди. Чўпон отнинг кўнглидагисини билди ва Орзигулга:—Султонхон бу отга ўз ўғлини топширган, шу сабадан бу ёлғиз ўзи Оқтошга қайтмайди,— деди. Шунда Орзигул:—Ундай бўлса, менда бир от бор, икковимиз минайик, душманларга урушавго солайик,— деди.

Чўпон «хўп» деб, таблага кириб, отни эгарлади, қиллични қўлига олди. Боғбоннинг отини Доно чўпон минди, Олмакўзни Орзигул минди. Орзигул Сувон ёрига қараб бир сўз деди:

Қайғу-алам букун тушди бошимга
Ҳеч ким раҳм айламас кўзда ёшимга.
Ким соябон бўлар муштипар бошимга.
Шу ҳолингиз кирган эди тушимга,
Мен сизни ўхшатдим жигадор қушга,
Худди шундай бўлиб келдинг, тўражон.

Қонингга бўялиб келдинг, қошимга,
Ҳеч қулоқ солмайсиз беқарор ишимга,
Ёмон савдо тушди менинг бошимга,
Оқ юзим ювилди кўздан оққан ёшимга,
Охиридан чўпон келди қошимга,—

деб, Орзигул чўпон билан биргалашиб, ёри билан ризолашиб, Сувонга тасалли бериб, иккови отга қамчи уриб, дарвозадан чиқиб жўнади. Иккови бирдай ёвга от қўйди. Душман буларнинг келаётганини билди.

Икки от дупирин қўшди,
Энкайишиб қамчилашди,
Тоғнинг данғирлагани,

Душман қулоғига етишди,
Улар ҳам жам бўлиб,
Шовқин солиб бақирди.
Келди деб хаёли қочди.
Яқинлашиб икки тараф,
Жавобсиз қилди урушди,
Орзигул қамчилаб отди,
Қилични қинидан тортди.
Полвондай қиб санталатди.
Қочган душманига етди,
Боғ буғдойдай тиратти
Тўхтамайин югурик отти,
Ҳар ким дучор бўлса мардга,
Унинг ҳам ажали етди.
Қочган душманга оти етди.
Чўпон эса кўп ёрлашди,
Бир тарафдан кесиб бошди,
Иккови икки тараф сурди,
Душманнинг жазосини берди.
Кундуз бўлди, кеч бўлди,
Душман бир ерга зич бўлди,
Байроғини ярқиллатди,
Шоҳдор тифини бўшатди,
Тоғни жуда гумбурлатди.
Улардан чиққан дуд,
Қуёшнинг бетини тутди.
Дуч келганнинг куни битди.
Қиличнинг дамидан ўтди.
Икки кун чошка бўлган сўнг,
Сувонхон кўзини очиб,
Ақл-ҳуши жойига етиб,
Баландга чиқиб қаради.

Икки кун жуда қаттиқ уруш бўлди. Сўнгра, Сувонхоннинг ҳуши ўзига келиб, кўзини очди. Баландга чиқиб қараса, икки йўлбарс душманлар билан олишаётир. Бировининг — ёри Орзигул эканини билди. Иккинчисини танимади. Сувоннинг ғайратига ғайрат қўшилиб, пиёда жўнай, деб баландликдан қўлини кўтариб, ишорат қилди. Шунда Орзигулнинг кўзи Сувонхонга тушди ва отини қамчилаб Сувонхонга қараб жўнай берди. Орзигулнинг орқасидан бир тўда душман лашкари қувди. Чўпон қараса, Орзигул от қўйиб кетиб бораётир. «Муштипарнинг

қоли танг бўлгандир»,— деб Доно чўпон ўйлади. Орзи-
гул ёрининг қошига бориб, бир сўз деди:

Сиз бир менинг қатордаги норимми,
Қир устида турган қора кўзимми,
Қоматингдан мендай ёринг айлансин,
Ҳам искарга менинг тоза гулимми?
Майдонда от чопган менинг ёримми?
Худо қўшган менинг жуфти пойимми?
Мен айланай сенинг нарғиз кўзингдан,
Ҳам гавҳарим, ҳам бир менинг меҳримми?—

деб, кейинга қараса, тоғнинг остида жуда кўп лашкар
пайдо бўлиб қолибди. Сувонхон отига миниб, Орзигул-
га:—Энди сен дамнингни ол!— деди.

Ғазаб билан миниб отнинг белига,
Илон тилли қиличчи об қўлига,
Сира боқмай соғи билан сўлига,
Томоша қиб турди нозли гулига.
Ҳайдади киш-кишлаб ёвнинг зўрига.
Бу орада уруш бўлди,
Қирдан пастда юриш бўлди,
Ул тарафдан Доно келди —
Урталикда душман қолди.
Қиёмат кун у кун бўлди.
Етганини Сувон қирди.
Чўпон билан икковлашди,
Душман туриб қоча берди,
Олдига соб барин қувди.
Марднинг мақсади шулди,
Евнинг қочганин билди.

Евнинг лашкарбошлиқлари қочиб, Қорахон подшо-
нинг чодирига бориб:— Тақсир, тез тараддуд қилинг,
қочмоғимиз керак,— деб бир сўз деди:

Кўп сонсиз лашкар ўлди,
Битта эди иккита бўлди,
Тура келинг, етиб келди.
Тирмашиб тоғнинг белига,
Кетмоқ керак бугун, тақсир,
Эй подшоҳим, тезроқ туринг,

Тушмай Сувоннинг қўлига,
Тезроқ отга мининг, тақсир,
Аъло билинг қутулмоқни.

Ана келиб қолди деб, тоққа қараб қоча беришди.
Подшо ҳам чодирини ташлаб, белини маҳкам бойлаб,
«Оҳ, ўлдим» деб юрагини доғлаб, кўзлари тепасига битиб,
отига шошилишч миниб, ёв бекларига аралашиб, бу ҳам қоча бошлади.

Маст йигитлар аралашди,
Яловлари пириллашди,
Ун икки минги қолган сўнг
Ҳар қайсиси ҳар ён қочди.

Икки ботир лочиндай бўп,
Уларнинг изидан тушди,
Қоронғи зулмат бўлиб,
Қувган ёвидан адашди.

Қочганини қувиб ўлдирмоқ мардликка тўғри келмас,
майдонда курашга чиққанини енгмоқ керак, деб Сувон орқасига қайтди. Чўпон билан аҳвол сўрашиб келаётган эди. Душман лашкаридан уч юз киши тоғ орасида қолган экан. Чўпон ва Сувон булар қошидан чиқди.—Эл-мисан, ёвмисан?—деб Сувон сўради.

Улар:—Эл турурмиз,—дедилар. Чўпон ва Сувон буларни Орзигулнинг олдига олиб келди. Орзигул уч юз кишининг ичида Ҳайдар совчини таниди, Сувонга қараб бир сўз деди:

Шодмон кўнглим ғамгин бўлиб куймайман.
Муштипарман, шаҳар кезиб юрмайман.
Совчи Ҳайдар—Қорахоннинг иноғи,
Бошқасини танимайман, билмайман.
Қасдимизга келган сиз билан бизни,
Омон қўйманг бу юзлари қонсизни,
Тирик қўйманг, қўлин боғланг, тўражон,
Бу бизларга келган жосус—жонсизни,
Ҳушёр бўлинг, Оқтош элнинг полвони,
Дўст эмасдир Қорахоннинг шайтони.

Шунда булар:—Товба қилдик, бизлар то ўлгунча сизларнинг хизматларингизда бўлайлик,—деб ёлборди-

лар. Шунда Сувон Ҳайдарбекни ўлдириб ташлади. Бутун ўлжа бўлган от, асбоо, уруш қуроолларини Қушқанотга йиғдириди.

Шундан сўнг Сувон, чўпон, Орзигуллар ёвни енгганликлари, соғ ва саломат қолганликлари учун, чўли-биёбондаги камбағалларни чақиртириб, уч кечаю-уч кундуз тўй бердилар. Келган камбағалларни от ва тўнли қилдилар. Сувонхон Доно чўпонни чақириб:—Сенинг отингни Бахтиёр қўйдим,— деб бир сўз деди:

Топширдим қўлингга Қушқанотимни,
Единдан чиқарма менинг отимни,
Тўпхона анжомни сенга топширдим,
Доим олиб юрдинг ўнг қанотимни.
Осон қилдинг, менинг мушкул ишимни,
Мард йигитга тўғри қилмас ўлимни,
Сенга сўзим шудир, эшит Бахтиёр,
Мен топширдим Қушқанотдай юртимни.
Энди сеники Қушқанот қалъаси,
Энди ўзинг шу шаҳарнинг эгаси.

Сувон ёв-яроғини созлади, боғбоннинг отига Орзигул минди. Олмакўзга Сувонхон минди. Икки отнинг ўртасига Бахтиёр кириб, икки отнинг жиловидан ушлаб, пўлат дарвозагача етаклаб келди. Шу ерда Бахтиёр дўсти Сувонга қараб бир сўз деди:

Яккаликдан бутун кўзим ёш энди,
Кўраманми, кўрмайманми бўйингни,
То кўргунча, Сувон тўра, хўш энди!
Қорахон золимнинг бағри тош экан,
Неча қонхўр золимларга бош экан,
Охир бир кун золим Қора енгилар,
Ажал тўни қоматига тенг келар.
Ерга кириб, осмон чиқиб қутулмас,
Бир кун улар тузоғингга илинар.
Қоматингга фидо бўлсин танда жон,
Жондан ортиқ, азиз дўстим, хўш энди!
Қорахон золимнинг бағри тош энди,
Жондан ортиқ, азиз дўстим, хўш энди.

Сувонхон, Орзигул Бахтиёр чўпон билан хайр-хўшлашиб, бир-бири билан хабарлашиб туришга ваъда қи-

лишиб,— бу қўргон, уй-жойларини сенга топширдим,
дўстим,—деб, Сувон ва Орзигул Оқтошга жўнаб кет-
дилар. Бахтиёр уларнинг орқасидан кузатиб анча вақт
гача қараб қолди.

Орзигул ойим бир байт айтиб, от чопишиб бораётир:

Боқмадинг соғу сўлингга,
Мен ошиқман кокилингга,
Бир гулман, тушдим қўлингга,
Ҳайда, айланай элингга.
Димоғим чоғдир баҳрингга,
Душман чидамас заҳрингга,
Бир ойим сиздан садаға,
Ҳайда, садаға, шаҳрингга.
Қойилман қилган ишингга,
Муносиб қордай тўшингга,
Нозли дилбар парвонадир,
Ҳайда, тўрам, Оқтошингга.
Озод бўлдик ёв қўлидан,
Ургулсин ёрнинг тилидан,
Умидвор қизи, ўғлидан,
Қутулдим золим қўлидан,
Ҳайда, айланай, юртингга.
Орзигул дер, гул юзлигим,
Менман кўзлари сузлигим
Қўлингга таққан узугим,
Қойилман бурро тилингга,
Орзигул сиздан ўргулсин.
Энди отнинг жilовини,
Бориб тўхтатгин элингга.
Ўзини билган доноди,
Ёр гапига гул-гул ёнади,
Ишқ ўтидан девонади,
Ол-ҳалаб бегижон жўнади.
Остида иккови дилгирди,
Сойи-қир балқиб ирғирди,
Ҳамройи Орзигулди,
Пирим, деб, мардлар жўнади,
Қир келганда қиялатиб,
Жар келганда жаналатиб,
Баландга ўмганлатиб,
Кечаси бўлди, тонг отди,
Уйқуси қобоққа қотди,

Иккови ҳам гиндирмайди
Остида аргимоқ отди.
Узанги асл тилладан,
Кечаси бўлганда,
Ойдай қилиб ярқиллатди.

Орзигул ва Сувонхон йигирма уч кеча-кундуз йўл тортиб, Қушқанот қўрғонидан Оқтош элига келиб етдилар. Сувон ўзига: «Кетар чоқда отам мендан кўп хафа бўлган эди. Энди тўсатдан кириб борсам, яхши бўлмас керак», деди, сўнгра Орзигул билан бирга Ҳамро дарвозабонниқига борди. Дарвозабонниқида бир кеча қўнди. Эртаси бутун камбағалларни йиғиб, меҳмон қилди. Сўнгра, шу жойда бир ҳовли бино қилмоқчи бўлиб, дуррадгор, усталарни йиғдирди. Икки ойда қирқ зинали бино солдирди. Шаҳардан энг яхши молларни келтириб, уйни тузади. Орзигул ва Сувон шу бинода яшай бердилар.

Эндиги сўзни Қорахон подшодан эшитинг: Орзигул ва Сувонхон билан бўлган урушдан енгилиб, зўрға қочиб қолгандан сўнг Қорахон подшо бошқатдан лашкар тузиб, Қушқанотга ҳужум қилмоқчи бўлди. Бундан хабардор бўлган Қорахоннинг бош вазири:— Эшитишимга қараганда, Сувон ва Орзигулларнинг Қушқанотдан кетганларига бир йил бўлибди. Бекорга лашкар тортиб, овора бўласиз. Агар менинг сўзимга юрсангиз, бошқа бир макр-ҳийла йўлини тутинг!— деди. Шунда Қорахон:— Қани ҳийлангни айт-чи, эшитай, маъқул бўлса қилайлик,— деди. Бош вазир сўз бошлади.— Ғазнадан қирқ хачир тилла оласиз; хуржунга солиб, хачирга ортасиз, юртингизнинг отини Қайрағоч, ўз исмингизни Оллоёр қўясиз ва Оқтош элига бориб, бир амаллаб саройга кириб оласиз.

— Зангар мамлакатидан душман келиб, Қайрағоч шаҳримни қўлимдан олди. Кўп халқим урушдан ўлди. Ярим оқшомда мен зўрға қирқ хачир тилламни олиб қочиб қолдим. Сизлардан ёрдам сўраб, Оқтош элига келдим, дейсиз,— деди.

Шунда вазирнинг гапи Қорахонга маъқул тушди. Ғазнадан тилла олиб, қирқ хачирга ортди. Ўзига ўн бир кишини ҳамроҳ қилиб, қирқ бир кун йўл тортди. Ни-

ҳоят, қирқ биринчи куни Оқтошга етди. Хачирларни тўх-
татди. Шу вақтда обгардон, қапгир кўтариб, бир ош-
паз келиб қолди. Қорахон ошпаздан қаерга, нима учун
кетаётганини сўради. Шунда ошпаз:— Сувонхон тўрамиз
бир ўғил кўрган экан, шунинг тўйига кетаётирман деди:

Қорахондан олган экан ўчини,
Қушқанотдан олган тили чучини,
Сувоннинг таърифини айлайин,
Бисёр билгин унинг қатор норини.
Бешиктўйи қилиб, энди сўярмиш,
Саксон нору, уч минг қўй-эчкини,—
Чақиртирармиш элнинг барини,
Оқтош элда шундай тўйи бор,
Сувон отли мард аждаҳорини.

Шунинг тўйига боряпман деб, отига бир қамчи уриб жў-
наб кетди. Оллоёр ўзича: «Орзигулнинг Оқтошга келга-
ни рост экан. Менинг севганимни олган йигитнинг номи
Сувонхон эди»,— деб ранги ўчиб, хаёли қочиб, Оқтош-
нинг подшолик салтанатидан қўрқиб, шаҳарга кириб
борди. Шаҳар ичидаги бир саройга тушди. Саройбонга
қараб Қорахон бир сўз деди:

Ғарибнинг кўнглида неча ўй борми?
Бир мусофир савдогар келди элингга
Савдогарлар қўнадиган жой борми?
Фирибгарнинг қўлда бўлар ҳийласи
Қайрағочнинг менман ақли расоси
Сўзни қисқа қилай отим Оллоёр
Қирқ хачирга ортилгандир тилласи,
Бу шаҳарга паноҳ тилаб келдим ман,
Хизматга олурми элнинг эгаси?

Саройбон жой кўрсатди:— Ҳар нима истасангиз бу
ердан топилади, хизматга олиш-олмаслик ихтиёри сул-
тонда, қўнсангиз, бу жойнинг ихтиёри мендадир,— деди.

Қорахон қирқ хачир тиллани гул супанинг устига ту-
ширди. Саройбондан икки қоровул сўради.— Менинг
келганимни ўғрилар билмасин,— деди.

Саройбон бу юзида қони йўқ савдогарни подшога
маълум қилай, мабодо қопларида тилла бўлмай, тухмат-
чи бўлиб чиқмасин деб, икки ўғлини султонга юборди.

Болалар чошиб келиб, подшога рўпара бўлдилар. Подшо:— Нима арзинг бор?— деб болалардан сўради. Каттаси:— Отам сизга юборди. Бир тарафдан бир савдогар келиб, бизнинг саройга тушди,— деб подшога қараб бир сўз деди:

Арзимни эшитинг, элнинг султони,
Яхши одам бўлур элнинг қурбони,
Бу саройга келиб қўнди бир киши,
Отамизнинг бўлиб келди меҳмони.
Шу сабабдан отам сизга юборди,
Тағин бўлмасин, деб хоннинг душмани,
Юзига қараса отам — саройбон,
Оқариб кетибдир, ҳеч йўқдир қони.
Гумонсираб шу сабабдан келгандир,
Саройбоннинг икки чаққон ўғлони.
Душман бўлса унинг корин қиласиз,
Қошингизга чақиртириб келасиз,
Агар ғаним бўлса, дорга иласиз,—

деб, болалар таъзим билан чиқиб кетдилар. Шунда Султонхон икки ясовулбошини қошига чақириб деди:

Боринг, беклар, тўғри Гулбан саройга,
Бир савдогар келган эмиш у жойга.
Ҳар на ортганини бориб биласиз,
Маълум қилиб, менга хабар қиласиз.
Ортганини дарҳол, менга билдиринг,
Душман бўлса, молин талов қилдиринг,
Дўстим бўлса, ўз қошима келтиринг.

Ясовулбошилар тезда Гулбан саройга етиб келдилар. Саройбондан чақириб келган савдогарнинг ким эканини сўрадилар. Саройбон Оллоёрни кўрсатди:— Шу киши қирқ хачирга тилла ортиб келди,— деди. Ясовуллар Оллоёр олдига бориб:— Сиз қаердан келдингиз? Қайга борасиз? Биз ҳозир сиздан бож олгани келдик,— дедилар. Шунда Оллоёр:— Бу тиллаларнинг ҳаммаси менга керак эмас. Агар бу тиллаларни подшо ғазнасига солиб, менга бир хизматни лойиқ кўрсалар, яхши бўлар эди,— деди. Шунда ясовулларнинг бож солишга ҳақлари бўлмай қолди. Тилланинг атрофига тўрт қоровул қўйиб:— Бу ишлар подшонинг фармони билан бўлади,— деб Ол-

лоёрни подшонинг қошига олиб келдилар. Подшо Оллоёрга қаради ва ўзига муносиб кўрмади.— Сен қаерли бўласан?— деди.— Тақсир, мен Қайрағоч элидан келдим. Зангардан душман келиб, Қайрағочни олди. Мен зўрға қочиб қолдим. Сиздан ёрдам истайман.

Ўз элимда менинг кўнглим қабарди,
Кўлимдан бой бердим шундай шаҳарди.
Паноҳ тилаб энди келдим сизларга,
Отим Оллоёрдир, ортганим зарди.

Ҳеч билмайман макр билан ҳийлани,
Энди мендан сиз эшитинг калмани,
Оллоёрнинг кетди қўлдан даврони,
Шу сабабдан ўчди рангимнинг қони.

Султонхон Оллоёрнинг сўзига инонди. «Мени раҳбар билиб, паноҳ тортиб келган экан», деб суюнди. Султонхон бутун амалдорларини чақирди. Ун тўққиз муҳрдор ҳам ҳозир бўлди.— Энди Оллоёрнинг тилласини ғазнага солмоқ керак. Бизларга бўйин эгиб келган кишини дўст билмоқ керак. Ўзига бир яхши амал бериш керак,— деди. Султонхон Оллоёрга:— Мендан паноҳ тилаб келган бўлсанг, қани, бир амал танла!— деди. Шунда Оллоёр:— Э, тақсир, мени мирохўр қилинг. Мен шу отингиз остида ўлай,— деди. Султонхон:— Бу иш сенга лозим эмас,— деди. Оллоёр:— Агар менга яхши ишни лойиқ кўрсангиз, у вақтда шу ўн тўққизта муҳрдор тепасидан бошлиқ қилиб қўйинг,— деди. Подшо рози бўлди. Ун тўққизта муҳрдор тепасидан бошлиқ қилиб қўйди. Шундай қилиб, Оллоёр саройда ишлаб юраверди. Ахтариб излаган кишини тополмади. Орзигулдан бир нишон кўрмади. «Бу юришимдан фойда йўқ. Орзигулнинг турган жойини билмоқ керак», деб Султонхон олдига салом бериб кирди. Султонхонга қараб Оллоёр бир сўз деди:

Ободдир, зебодир Оқтош элингиз,
Ажойиб гўзалдир бу мазгилингиз,
Бемалол бўлса, сиздан сўрайин,
Борми сизда ўринбосар ўғлингиз?
Урушда панд берар отнинг майиби,
Мен бўлганман сиздай шоҳнинг нойиби.
Ўғлингиз борми, сиздан сўрайман,

Бу сўзларни эшитиб, Сувон фикрга кетди. «Ақли бор экан, кўп чечан киши экан». — Гапингиз маъқул, — деб Сувон ўрнидан турди. Отини эгарлаб, Оллоёр билан бирга отаси Султонхон қошига салом бериб келиб кирди. Султонхон ўғлининг бўйнидан қучоқлаб: «Бир ёлғиз фарзанд ҳам кишини шунча ўзига интизор қиларми?» — деб бир сўз деди:

Не сабабдан менинг қадрим билмадинг?
Кенг давлатда, Сувон, ўйнаб-кулмадинг,
Ун олти ой бўлди, кўзим, кетганинг,
Бирор кун ҳам ҳеч саломга келмадинг.
Қариганда менинг қаддимни буктирдинг,
Қомат, бошим мени бунча чўктирдинг,
Кўздан ёшим мени доим тўқдирдинг,
Сабаб надир, бир саломга келмадинг?
Бундан буёқ кунда келиб кета бер,
Султонхон отангни қилма интизор, —

деб, Султонхон ўғлини бағрига босди. Сувонхон отасининг соғинганини билиб бир сўз деди:

Ота сен, улуғим, яхши биламан,
Босган изинг мен зиёрат қиламан.
Улуғим, раҳбарим, энди йиғламанг,
Ҳар кун сизнинг олдингизда бўламан.
Сувон дейди, орқангиздан тўраман,
Улмасам жаҳонда даврон сураман,
Менинг учун ғам тортманг, отажон,
Ҳар куни саломга келиб тураман.

Энди сўзни Оллоёрдан эшитинг. Оллоёр бир кун Султонхон қошига кириб: — Эй тақсир, сизнинг шундай баркамол ўғлингиз бор экан. Менга Қайрағоч шахримни зангарди душманлар қўлидан олиб берсангиз. Ўз шахримга эга бўлгач, сизга тобе бўлиб, ўлпон, бож-хирожни сизга етказиб тураман, — деди.

Шунда Султонхон ўғлига: — Бор, ўғлим, «элга эл қўшилса — давлат, элдан эл кетса — меҳнат», — деганлар. Қайрағоч элини душманлардан қутқариб келайлик. Эртага эрта билан от-яроғингни олиб кел, — деди. Сувон-

хон: «Хўп» деб қайтиб, бу воқеани ёрига билдирмади. Эртаси эрталаб тонг отарда совут-қалқонини тараддуд қилиб эди, Орзигул хавфсираб, бир сўз деди:

Гул юзима мен рўмолни ўрайман,
Ошиқликка аввал-охир ярайман,
Ҳозир боқиб тарзингизга қарайман,
Бориш жойингизни сиздан сўрайман.
Булбулнинг ошиғи қизил гул бўлар,
Меҳр тортиб икки ошиқ бир бўлар,
Букун боқсам, тараддингиз зўр бўлди,
Дол бўйингдан мендай оймим ўргилур.
Аждаҳосифатли сизга йўл бўлсин?
Йўл бўлсин, раҳбарим, бегижон,
Орзигул дер, кетиш ёғиз билмайман.
Букун сиздан хафа бўлиб сўрайман,
Гапирсангиз, қулоқ солиб англайман,
Оқтошнинг тўраси қайга борасиз?

Шунда Сувонхон:—Мен Қайрагоч шаҳрига бораман,—деди. Шунда бешикда ётган, тўққиз ойлик боласи Дилмурод чинқириб йиғлади.

Сувонхон тўхтаб:—Фарзанд қандай яхши! Юракнинг мойидан, кишининг меҳри жойидан бўлур. Кўрар кўзимни йиғлатма,—деб Орзигулга қараб бир сўз деди:

Менинг билан мунча сўзни қилгунча,
Бешикдан ўғлингни олсанг бўлмайми?
Бешикда у қон бўлиб йиғлайди,
Ёш гўдакка сенинг раҳминг келмайми?
Тез боргин сен бешикка суяниб
Оғзига маммангни сосанг бўлмайми?
Қўл-оёғин ҳеч бўлмаса ешиб қўй,
Уни сен бағрингга олсанг бўлмайми?
Шудир сенинг бу жаҳонда эрмагинг,
Лозим турур мендан олдин кўрмагинг,
У йиғласа, сутга тўлар кўкрагинг,
Қор сутингни раво кўрсанг бўлмайми?

Орзигул ўғлини бешикдан ешиб олди. Духоба кўрпа-чага ўраб, гулдай юзига қараб, бағрига босди. Бола сира эммади. Йиғлайверди. Шунда Сувон ўғли билан ёрининг

қошига келди. «Киши фарзанд кўрмагунча, ота-энанинг қадрини билмас экан. Бунинг йиғлагани учун юрагимга олов тушди. Отам менга ҳам шундай куйгандир», деб ўглини қўлига олиб, бир сўз деди:

Отам қадрин энди мен ҳам биламан,
Босган изин мен зиёрат қиламан,
Бола бўлар жондан азиз кишига,
Йиғлама, Дилмурад, дарров келаман.
Сутинг эммай, гул юзимга қарайсан,
Не савдони, болам, ёмон англайсан?
Кўзда ёшинг, болам, мунча йиғлайсан?
Не гап бўлди, чириллайсан, тинмайсан?
Йиғлама, Дилмурад, дарров келаман.
Бўса олиб сенинг қизил юзингдан...

деб, Дилмураднинг юзидан ўпиб, хотинига тайинлаб:
учарга қанотим, менинг бу қувватимни йиғлатмагин,—
деб, ўридан туриб кетаверди. Шу вақт отасига қараб
Дилмурад бир сўз деди:

Болам дейсиз, ота, ширин тил билан,
Ўйнашасиз доим нозли гул билан,
Ишингиз йўқ, хотин билан, ўғил билан,
Кетмоқчисиз қаёққа сиз йўл билан?
Биз қоламиз бу кулбада ким билан?
Кеча чошка вақти келган меҳмонинг,
Ота, аниқ билгин, сенинг душманинг,
Бу шикорга кетсанг энди, отажон,
Қўлдан кетар мана суйиб олганинг,
Бу тўғрида мен қиларман ноламини,
Қаттиқ кун бор учун тўқдим жаламини,
Сиз кетсангиз, мени душман йиғлатиб,
Олиб кетар менинг туққан онамини.

Йиғлагани бежиз эмас ўғлингни,
Жосус келиб оралади элимни,
Қулай келса, ташлаб мендай ўғлингни,
Қон йиғлатиб олиб кетар гулингни.
Ҳеч ким эшитмайди бундай зорини,
Киши ташлаб кетмас сира ёрини.

Қон йиғлатиб ташлаб кетсанг, отажон,
Сизни тутар ўғил, ёрнинг куяси,

Мени десанг, зинҳор кетма, отажон,
Ғариб бўлмасин Оқтош элида
Сиздайин тўранинг эрка боласи.

Бу сўзни эшитиб, Сувоннинг ранги ўчиб, хаёли қочиб, отаси қошига борди. Султонхон ўглининг ранги ўчиб, қони қочганини билиб:—Қандай хафалик сенга рўй берди? Нега юзинг сарғайди? Нега ғамгин кўринадан?—деб сўради. Шунда Сувонхон:—Э ота, тўққиз ойлик неварангиз менга кўп гапларни айтди, —деб Дилмуроднинг сўзларини бир-бир баён қилди. Шунда Султонхон:—Бўлмаса, ўғлим, сен қолақол, мен ўзим лашкар тортиб бориб, душманнинг додици бериб келай,—деди. Шу вақт Оллоёр ўрнидан тура келиб, подшога бир сўз деди:

Аёлнинг кўп бўлар макр-ҳийласи,
Ҳеч сўзларми тўққиз ойлик боласи?!
Ақл билан ўйланг, юртнинг эгаси,
Бу фирибни ўргатган сочли мулласи.
Яхшининг кўнглида бўлмас ғубори.
Бовар этманг бу Сувоннинг сўзини,
Гапирди деб шу нораства қўзици,
Боргиси келмаган хоннинг ўзини,
Борса борар эди Сувонхон ўғил,
Кўзи қиймас ўрдадаги Орзини.
Ўгайми сизга, ё тувғон болами?
Тувғон бўлса, шунча шумлик қилами?
Фаросат қинг, қулоқ солиб, Султоним,
Тўққиз ойлик бола тилга кирами?

Подшо фикрга чўмиб, Оллоёрнинг сўзини ростга чиқарди. Султон Сувонхонга қараб:—Мен сенинг ёрининг гапига кирганини билман. Тез бориб сафарга тайёрланиб кел! Сен ва мен лашкар тортиб Қайрағочга борамиз,—деди. Сувонхон хафа бўлиб, уйга қайтди. Оллоёр:—Тавба, ўғил ўстириб, ота хизматда бўлса, бу қандай гап?—деб қўйди. Оллоёр:—Сувонхон билан мени ҳамроҳ қилсангиз қандай бўлар экан?—деди. Султонхон:—Илон чаққан киши ола арқондан қўрқар, сен ўша юртингни олган душманларни кўрсанг, юрагинг ёрилиб ўласан,—деди-да, лашкарларни тўп-тўпхонаси билан йиғишга буюрди. «Сувонхон билан бориб, сенинг юртингни душман қўлидан олиб берай», деб ваъда қил-

ди. Султонхон Оқтошнинг вақтинча подшолик ихтиёрини Оллоёрга топширди.— То мен келгунча, Оллоёрни ўз элимга эга қилдим, халойиқ ва беклар бунинг амридан чиқмасин,— деб подшо тайинлади. Булар уч кун тайёрлик кўриб, сўнгра Султонхон, Сувонхон неча минг лашкар тортиб, Қайрағоч элига жўнаб кетдилар.

Оллоёр ўша куни бозорга бориб, кишини беҳуш қиладиган дори ва уч чорак чакчак олди. Бир дурадгор устага қирқ зинали нарвон ишлатди. Сўнгра, устани ўлдириб, қудуққа ташлади. Ўз қўли билан хамир қилиб, беҳуш қиладиган дориларни мой ва хамирга қўшиб, пишириб олди. Тунда, ҳамма ухлаган чоқда шаҳардан ташқари чиқиб, Орзигулнинг кўшигига келди. Бу нақшли иморат тепасига нарвонни тикка қилиб қўйди. Ҳар зинада пойлаб, оёғини авайлаб, шумликни ўйлаб, томнинг устига чиқди. Томнинг мўрисида қаради. Орзигул бешикка суяниб, боласини эмизиб ўтирганини кўрди. Бояги дорили овқатдан бирини ташлади. Орзигул, бу нима экан деб, қўлига олди. Овқат эканини билиб, оғзига солди. Ажаб таом экан, деб еяберди. Шу билан Орзигул ҳушидан кетди. Оллоёр эшик тарафдан Орзигул ётган ерга келди. Шу вақт Дилмурод ола кўзли кишини кўрди, қўрқиб тепиниб, йиғлайверди. Орзигул ўзини билмай, боласини қўлига олиб, эси кирарли-чиқарли бўлиб, Дилмуродни аллалаб бир сўз деди:

Ораласам, чарвоғим, алла,
Бўйнимдаги мунчоғим, алла,
Ўйнасам, овунчоғим, алла.
Сен-ку, боғу чарвоғим; алла,
Қўлимдаги қўзичоғим, алла,
Ўйнасам, суйгунчоғим, алла.

Алла, дейман, Дилмурод,
Жоним олсин фароғат,
Ором олиб бир соат,
Алла, қўзим, аллаё-алла.
Алла, болам, алла,
Жоним, болам, алла.
Икки қўзим, алла,
Ширин сўзим, алла.
Юм, қўзингни, юлдузим,
Юмгин, қўзингни, юлдузим.

Алла, алла деганда,
Йиғлаб ўтар кундузим,
Алла болам, бахти бор,
Ҳар нарсанинг вақти бор.
Жоним болам, алла,
Ширин болам, алла,
Икки кўзим, алла.

Алла қилсин болам-а,
Уйқудан ором олсин-а,
Алла болам деганда,
Жимгина ухлаб қолсин-а.
Алла болам, аллаё,
Икки кўзим, аллаё.
Келаётган шалпангқулоқли, алла,
Куйдирмагин димоқни, алла,
Шалпангқулоқ келса агар, алла,
Тишламасин оёқди, алла.
Келган бобонг эшакди, алла,
Душманинг бобонг билмасин, алла,
Довушингни ул англаб,
Тиллакорга келмасин, алла.
Отанг кетганди ташлаб, алла,
Мунча йиғлайсан янглаб¹, алла.
Банди бўвним бўшатма, алла,
Алла, дейман, Дилмурод,
Йиғламагин бир соат,
Хосхоналик бобонг келса,
Бўлар менга қиёмат.
Орзигулдир, жон фарзанд,
Ухла, болам, бир соат
Жоним олсин фароғат.
Алла кўзим, аллаё, алла!

Шу алла билан Дилмурод энасининг кўкрагига бо-
шини қўйиб, ухлаб қолди. Уйнинг ичи тинчлангандан
синг, Оллоёр ичкари кирди. Дилмурод уйғониб, золим
Оллоёрга қараб бир сўз деди:

Булбул каби бугун сенга сўйлайин,
Ётган боланг—мен набранг бўламан.

¹ Янглаб — дод деб, чириллаб йиғлагани.

Қиз туғса момамни сўймоқчи бўлдинг,
 Шунда момам туққан эди шу қизни,
 Ҳақиқат фарзандинг, бобо, бу сизни.
 Хўп биламан мени қўлга оласан,
 Маълум менга, билганингча қиласан,
 Ахир сен ҳам шу ҳасратда ўласан,
 Ётган боланг, мен набиранг бўламан.
 Момам сарф айлади шунда пулини,
 Эрназар боғбонга берди қизингни,
 Уғил туғдим деб, алдаганди ўзингни,
 Мен тирик, энамга урма қўлингни.
 Ишқ ўтида ташлаб келдинг элингни,
 Қайтиб раво кўрдинг жону дилингни,
 Менинг отим булар қўйди Дилмурод
 Уйла, бобо билгин бордир қиёмат
 Ул қизингдир, мен набиранг бўламан.
 Аввал кесгин элтиб менинг бошимни,
 Олис ерга ташла элтиб лошимни.
 Мен тирикман қўлинг урма энамга,
 Оқизмагин, бобо, кўздан ёшимни,
 Ётган—боланг, мен набиранг бўламан.

Шунда Оллоёр боланинг тирсагидан ушлаб, қўйнига
 босиб, товуши чиқмасин деб, бўйнидан бўғиб, пастга
 олиб тушиб кетди. Оллоёр Дилмуродни чорраҳа жойга,
 чуқур бўйида ерга ташлади. Бола товуш чиқариб йиғла-
 моқчи бўлган эди, оғзини ушлаб, пичоқни қинидан су-
 ғуриб, икки қўлини оёғи орасига олиб қисиб, пичоқ билан
 бошини қаттиқ ярадор қилди. Мушки-анбар кокилини
 қизил қонга бўяди. Дилмуродни қўлидан ушлаб, чуқурга
 ташлади. Беш панжасини Дилмуроднинг қонига бўяб
 олди. Орзигул қошига чиқди. Ёстиқнинг тагига пичоқни
 қўйди. Қонли қўлини Орзигулнинг баданига нишона
 қилди. Узи пойтахтга жўнади. Дилмурод энасини ёдига
 олиб қичқириб, шу сўзларни айтаётир:

Эна эдинг менга бўлиб меҳрибон,
 Гарданимдан келиб душман олди қон,
 Ташлаб кетди, отам мени Сувонхон,
 Хандақ ичра ёлғиз қолдим, энажон.
 Кўтарардинг, жамолимга тўймасдинг,
 Қўзичоқ деб, юзларимга тўймасдинг,
 Учунар деб, ёлғиз уйга қўймасдинг.

Мени ташлаб ҳеч бир ёққа кетмасдинг.
Хандақ ичра ёлғиз қолдим, энажон.
Ҳушга келиб, сўнгра мени биласан,
Йиғлаб келиб жасадимни топасан,
Ғанимат деб, гул бетимдан ўпасан,
Хандақ ичра ёлғиз қолдим, энажон.
Истасанг мени қайдан топарсан,
Яккаликда Оқтош элда йиғларсан,
Ҳар тарафга энди чопиб борарсан,
Кимни кўрсанг ҳам эланиб йиғларсан,
Оқ сутингни қора ерга соғарсан,
Отам келса, не жавобни берарсан?
Дилмуродни энди қайдан топарсан?
Бу ҳолимдан хабар олгин, энажон!

Уйнатардинг, кўтарардинг қўлингга
Қиёмат савдолар бўлди ўғлингга,
Якка бошим мусофир бу элингга,
Мусофирдан хабар олгин, энажон.

Қилолмадим сизминан кенгашим,
Қулоғингизга борармикан нолишим,
Хасталикдан кўп чиқмади довушим
Энамсиз раҳбарим муштипар
Ҳозир-ку ярадир жасатда бошим,
Дилмуродни энди қайдан топарсан?
Бу ҳолимдан хабар олгин, энажон!

Дилмуроднинг товуши Орзигулнинг қулоғига кириб, ўрндан туриб, чироқни ёқиб, уй ичи ва атрофни қаради, боласини тополмади. Чироқни қўлига олиб, қирқ зинадан тушиб, кўшқининг тегларини ҳам қаради. Ҳеч нишон тополмади. Орзигул ўз кўнглида «қайнанам канизларини юбориб, Дилмуродни олиб кетганмикан?», деб шўҳарга чопди. Орзигул сарой дарвозасини қоқди. Қайнанаси канизақларига буюрди:—Боринглар, дарвозадан хабар олинглар, бемаҳалда келган ким экан? Канизақлар дарвозага келдилар. Орзигул канизақларни кўриб, уларга қараб боласини сўради:—Агар ҳазиллашиб ўғлимни олган бўлсаларингиз, чиқариб беринглар. Канизлар:—Э, Орзигул, ҳазилингми, чинингми? Термулиб кўшқига қарайсан, хафа бўлиб йиғлайсан, бу ерга келмаган фар-

зандингни биздан сўрайсан. Ўзингни ўзинг бевақт муштли-
лайсан. Фарзандингни сўраб, мунча кўзингни ёшлайсан?

Бу саволни бориб айтай бувима.
Дилмуроддан айрилганга ўхшайсан,—

деб, канизлар чопишиб, кўшкига кириб, Сувоннинг эна-
сига маълум қилдилар. Шунда Омоной каниз бир сўз
деди:

Орзигулинг ташқарида йиғлайди,
Кўзида ёши қатор бўлиб тизилди,
Йитирибди ўғлингизнинг ўғлини,
Кўчаларда боласини излайди.
Омоной дер қулоқ солинг зорима,
Раҳмим келди шу муштипар кўнглина,
Ёмон савдо тушди дейди сарима.
Келса нима дейман,—дейди ёрима?
Боласидан айрилганга ўхшайди,
Уксиниб йиғлайди келиб ёнима,
Тез жойингдан тургин дейман, ой бувим.

Шунда Омоной бувиси билан Орзигул қошига кел-
ди. Йиглаб турган Орзигулга қараб қайнанаси бир сўз
деди:

На шумликни, қизим, бундай ўйлади-
нг?
Кўчаларда на деб, кимга сўйлади-
нг?
Бу бошингдан рўмолингни ташлади-
нг,
Бизга келиб тўхмат қилиб, йиғлади-
нг,
Канизлардан йўқ болангни сўради-
нг,
Боламнинг боласи чироққинамни,
Айтгин, қизим, Дилмуродни найлади-
нг?
Дилмурод кўзимни қайга ташлади-
нг?
Мен турурман у гўдакнинг момаси,
Сен турарсан норастанинг энаси,
Нима бўлди кўзичоғим гуноси,
Дилимнинг қуввати, жонни найлади-
нг?
Сувонхоннинг қадди-бошин букдириб,
Ҳасрат билан кўздан ёшин тўкдириб,
Еш ўғлоннинг кўнглин пастга чўкдириб,
У кокилдор мадакорни найлади-
нг?

Бу сўзни эшитиб, Орзигул қайнанасига қараб бир сўз
деди:

Қиёмат савдолар тушди бошима,
 Кулоқ солинг бу менинг нолишима,
 Бир душман келгандир шу Оқтошима,
 Ошиқ эди у бир қалам қошима,
 Толпинган боламни шунга олдирдим.
 Раҳминг келсин кўздан оққан ёшима,
 Бир душман келгандир менинг қошима,
 Толпинган боламни шунга олдирдим.
 Ухлаганда ғафлат ичра келганди,
 Мендай гумроҳ уйқу билан бўлганди,
 Ул қўйнимдан норастамни олганди,
 Мен қўзичоқ, қўчқоримдан айрилдим.
 Кўнглим айтди:— «Қизлар ҳазил қилганди,
 Уйин қилиб, уни олиб келганди»
 Шу фикрда келиб эдим кўшкига,
 Ҳам бу ердан тополмайин ўғлонни,
 Юрт сўраган Оллоёр менга душманди,
 Ёлғизимни шу душманним олганди.
 Орзи деди: мен айтмайман ёлғонди,
 Худо берган қўзичоқдан айрилдим.

Шунда қайнанаси канизакларига:— Боринглар, Оллоёрни банди қилиб олиб келинглар!— деди. Канизлар Оллоёрнинг қошига келдилар. Омоной каниз аччиги келиб, Оллоёрга:— Э, лаънати, Дилмуродни нима қилдинг?— деди. Шунда Оллоёр кўзини лўқ қилиб:— Мен ундай савдони билганим йўқ!— деди. Канизаклар йўқ деганига қарамай, Оллоёрнинг қўл ва оёғини бойлаб, банди қилиб, Сувоннинг энаси қошига олиб келдилар. Қайнанаси Орзигулга:— Айтган кишинг шуми?— деди. Орзигул:— Шу киши — менинг душманним. Шунда қайнанаси Оллоёрга қараб бир сўз деди:

Сендан сўрар мендай муштипар,
 Қаердадир у Дилмурод кокилдор?
 Подшонинг ёриман, элга мўътабар,
 Сувонхоннинг энасиман, мен ночор
 Ҳар ишга қилурман сени гирифтор.
 Қаердадир Дилмурод қўзим кокилдор,
 Найладинг, Оллоёр, у қанотимми?
 Ҳозирча эгасиман юртимни .
 Мен муштипар сендан бу кун сўрайман,
 Дарров топиб бергин Дилмуродимни.

Бу сўзни эшитиб Оллоёр:— Менинг бу ишлардан ҳеч бир хабарим йўқ. Улимдан хабарим бор, бундан хабарим йўқ. Урфиятда, гумон имондан айирар, деган гап бор. Бундай ишларни кечасининг миршаби билмаса, мен хабарсизман,— деди.— Эй бувим, менинг бир ода-тим бордир, фолчилик қиламан. Дилмурад учун бир фол очай, фолим тўғри чиқса, мени озод этасизлар, агар нотўғри чиқса, ўлдирсаларингиз ҳам майли,— деди. Су-воннинг энаси тўрт тиллани олдига ташлади. Қанизлар ҳам унинг гапига ишондилар. Энди Оллоёрнинг фол очиб аёлларга тушунтириб тургани:

Орзигулинг бировларга ёр экан,
Шу феъли ёшлигидан бор экан,
Қушқанотда қирқ ўйнаши бор экан.
Худоё жувонмарг бўлсин, Орзигул!
Қирқ ўйнаши Оқтош элга келибди,
Ўйнашини улар топиб олибди,
Йигирмаси ичкарига кирибди.
Кайфи сафо Орзи билан сурибди,
Худоё жувонмарг бўлсин, Орзигул!
Йигирмаси бу савдони кўрибди,
Босиб-янчиб ичкарига кирибди,
Фарзандини қўлидан тортиб олибди,
Умид қилманг, набирангиз ўлибди,
Худоё жувонмарг бўлсин, Орзигул!
Чорраҳага элтиб, уни сўйибди,
Орзигулнинг ястиғининг тагига,
Сўйган пичоғини элтиб қўйибди.
Худоё жувонмарг бўлсин, Орзигул!
Қулоқ солинг бу сўзларди маънига,
Жабр бўпти Дилмураднинг жонига,
Беш бармоқни бўяб кепти қонига,
Орзигулнинг тўши билан қорнига,
Босиб суртган Орзигулнинг танига
Худоё жувонмарг бўлсин, Орзигул!
Аввал сизга, сўнгра бизга, бувижон,
Келинингиз шу тухматни қилибди,
Бу орада Дилмураджон ўлибди.
Юртим Қайрағочдир, отим Оллоёр,
Эли талов бўлган бўлар хори-зор,
Тирик деманг ўлгон, билинг, муқаррар,

Кайгуга чулғанди Сувон зўравор,
Худоё жувонмарг бўлсин, Орзигул!

Шунда Сувоннинг энаси Оллоёрнинг бу сўзларига ишонди. Қанизларга Орзигулнинг баданини кўришга буюрди. Қизлар Орзигулнинг баданида қонли беш бармоқ изини кўрдилар. Сўнгра бориб, Орзигулнинг ёстиғи тагидан пичоқ топиб келтирдилар. Шундан кейин Оллоёрни душман эмас, дўст билдилар. Қайнанаси:—Орзигулни йигирма бир таёқ сингунча уринглар, сўнгра зиндонга ташланглар!— деди.

Қанизлар Орзигулнинг қўлини бойлаб, тирсакнинг юқорисидан ушлаб:—Сен бизнинг Оқтошга қайси гўрдан келдинг?—деб, бошига мушглаб, олиб кетдилар. Қизлар Орзигулни етәклаб боравердилар. Орзигул кўз ёшини тўкиб кетаверди. Шунда булар яқинлашган сари, хандақнинг ичидан Орзигулга таниш ёш бола йиғиси қулоғига кирди. Орзигул Дилмуроднинг товуши эканини билди.

Шунда Орзигул қизларга қараб бир сўз деди:

Ростга чиқармикан ушбу ёлғони,
Эй қизлар, урингизлар ўлайин,
Бетоқатман, мен шўр қандай қилайин?
Мотам билан қаддим букиб йиғладим,
Тўхтаг, қизлар, мен боламни кўрайин.
Хазон қилган боғда гунча гулимни,
Кўрмоқчиман ўзим жону дилимни,
Олдирганман қўлдан қўш кокилимни.
Ёш қўзимга обло солди ўлимни,
Йўл бўшатиғ, ойнмчалар, садақа,
Мен кўрайин, қўзичоғим—ўғлимни.
Орзигул деб, урингизлар ўзимни,
Фалак сарғайтирди қизил тарзимни.

Қанизакларнинг раҳми келди. Унг билагидан тутиб. Орзигулни хандақ ичидаги Дилмурод устига олиб бордилар. Шунда Орзигул хумор кўзини ёшлаб, боласининг устига ўзини ташлаб, қонли юзига қўлини қўйиб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Эна эдим, болам, сенга меҳрибон,
Кўш кокилинг бўялибди қирмиз қон.

Бу савдога бўлди энанг шўр ҳайрон,
Жасадингда борми, болам, сучук жон.
Гул юзингга мен рўмолни ўрайман,
Отанг келса, на деб унга сўйлайман,
Бу ҳасратда кўрдим сенинг юзингни
Ҳеч чорасиз мен тепангга йиғлайман.
Кимга етар Орзигулнинг фиғони,
Қачон келар Оқтош элнинг хоқони,
Мен кўрганман бу тугалмас савдони,
Энангга кўп қолди, болам, армони,
Эй қизлар, қўл солишиб кўринглар?
Бормикин жасадда боламнинг жони?

Шунда Омоной каниз Дилмуроднинг оғзига қўлини тутиб кўрди.— Ҳали оғзида иссиқ бор. Хаёлимда жасадида жони борга ўхшайди,— деб йиғлади. «Ҳаялласак, бувим уришади», деб Орзигулнинг қўлидан тортди. Шунда Орзигул ойим, қўли бойланган, мирғазаб-миршабга буюрилган боласини ташлаб кетишга кўзи қиймай: — Боламни рўмолга ўраб, тишимга олиб беринглар!— деб бир сўз деди:

Қулоқ солинг ойимчалар, сўзимга,
Қон аралаш ёшим бордир кўзимда.
Орзигулга раҳм этинг, ойимлар,
Фарзандимни об беринглар оғзимга.
Мен сиғмаган шўрман элу хешимга,
Туганмас савдолар тушди бошимга.
Раҳм этинглар ётган ўғлон ёшимга,
Фарзандимни об беринглар тишимга.
Қулоқ сонглар айтган менинг ноламга,
Қайнана буюрди мени ўлимга,
Ҳеч ким раҳм айламас менинг ҳолимга,
Об боринглар сўнгра миршаб золимга,
Фарзандимни об беринглар қўлимга;
Орзигул дер қулоқ солинг зоримга,
Бир нотавон мендай кўнгли яримга,
Энди келса, нима дейман ёримга,
Қараб турган сатта жамоат қизлар,
Фарзандимни об беринглар бағримга.

Шунда канизлар: — Сен фарзанд қадрини билганингда, шу ишга йўл қўярмидинг!— деб ҳар ёқдан муштлай

кетдилар. Омоной канизнинг раҳми келиб, қизларнинг қўлини ушлаб, Дилмуродни кўтариб рўмолга ўраб, Орзигулнинг оғзига ўмиридан тишлатди. Орзигулни ҳайдаб боравердлар. Орзигулнинг боласи оғзида, ёши қора кўзида, ёқалари ҳўл бўлиб, аламини мўл қилиб кетаверди. Канизлар Орзигулни мирғазаб-миршабга топшириб, хатни ҳам бериб қайтдилар. Миршаб Орзигулга: «Амри подшо вожиб», деб йигирма бир таёқ синганча урди. Орзигул ҳушидан кетди. Канизлар Дилмуроднинг тана-сида жони борлигини Сувоннинг энасига бориб айтдилар. Сувоннинг энаси бир табибни Дилмуродни боқизиш учун юборди. Ўзи хат ёзиб: — Оқтошда қиёмат бўлди, тезроқ келинглар! — деб арзачи орқали Султонхон ва Сувонхонларга маълумот юборди. Табиб турли доридармонлар билан Дилмуродни боқиб, бир неча кунда тузатди. Табиб боланинг яраларига дори суртди. Оқдока билан бойлаб қўйди. Икки шишада дори берди. — Уч кундан сўнг бу шишадаги дорини бурнига тутсанг, жони бўлса, ҳушига келар, мана бунисини тутсанг, ўлик тусйга киради, — деди.

Энди сўзни кетган арзачилардан эшитинг. Арзачи уч кечаю кундуз йўл тортиб, Оқшотир, Кўкшотир, Султонхон турган ерга етди. Султонхонга хатни топширди. Султонхон хатни олиб ўқиб, Сувонхонга қараб бир сўз деди:

Келиб эди янги, болам, ғайратинг,
 Остингда ўйнайди дол бедов отинг,
 Энди билдим, синган ўхшар қанотинг
 Мен ҳасратда, сен ҳам ғамга чулғандинг,
 Улган ўхшар Дилмуроджон фарзандинг.
 Билмадим ким экан сенинг душманинг?
 Сенинг учун куйганди ул меҳрибонинг,
 Аввалдан бузиқди севиб олганинг,
 Султон айтар бу қандайин ҳасрат,
 Улган эмиш ёлғиз тилаб олганинг.

Сувонхон отасининг сўзига қулоқ солмай, Оқтош тарафга қараб, отига аччиқ қамчи уриб жўнаб кетди. Подшо унинг амалдорлари ҳайрон бўлиб, орқасидан қараб қолдилар. Сувон уч кечаю кундуз йўл юриб, Оқтош шаҳрига етиб келди. Сувон дарвозабондан: — Шаҳарда нима гап бор? — деб, ичкари кирди. Дарвоза-

бон:— Эй, шаҳарни нимасини сўрайсиз. Қушқанотдан тўрамизнинг олган ёри бузуқ чиқибди. Мен-ку кўрганим йўқ. Бир ўғил берган экан, ўйнашлари талашиб, ўртада шу ўғил ўлган эмиш, деган гаплар юради, — деди.

Шу вақт тонг отар чоқ эди. Орзигулни зиндондан чиқариб, йигирма бир таёқ ураётган эди. Сувонхон кўриб: — Уре, миршаб, қаттиқроқ ур! — деб ўтиб кетаверди. Икки кундан сўнг Султонхон ҳам лашкарлари билан етиб келди.

Подшо пойтахтга келиб, Орзигулни жаллодга буюрмоқчи бўлди. Бу воқеани Оллоёр эшитиб, подшонинг олдига келди. Подшога бир салом, ўн тўққиз таъзим билан: — Тақсир, Орзигулни сўйдирманг, кашмирликда оламда бир ўзидир. Агар жаллодингиз сўйса, ҳар сачраган қонидан бир аждарҳо пайдо бўлиб, шаҳар халқингизни ўз дамига тортади. Бу кашмирни менинг қўлимга топширинг. Асқар тоғдан ошириб, тоғларнинг кама-рида йўқ қилиб келарман, — деди. Подшо ёнида турган Доно вазир:— Тақсир, Орзигул кашмир эмас, Оллоёр кашмир, келинни ўлдирмай, тириклай элга ошириб юборсангиз, дейман. Агар Оллоёрнинг айтганини қилсангиз: бир мусофир ҳийлайи-найранг билан подшо келинни олиб кетибди, деган айбга қоласиз!— деди. Шунда подшо: — Ундай бўлса, ёнига уч юз муллани кўшиб, Асқар тоғидан ошириб келинлар. Оллоёр йўқ қилиб келсин, — деди. Орзигулни зиндондан чиқариб, қўлига «ўлган» боласини бериб, уч юз мулла билан Оллоёр Асқар тоққа ҳайдаб кетди. Уч кун деганда тоққа етдилар. Шунда Оллоёр муллаларга қараб:— Энди сизлар кетаверинглар. Асқардан ўтиб, ўзим саранжомлаб бораман, — деди. Муллалар: — Йўқ, биз сенга ташлаб кетмасмиз, ўзимиз ўлдириб, ўзимиз кўмиб кетамиз,— дедилар. Муллаларнинг бермаслигини билиб, Оллоёр Оқтошга қайтди. Йўлда ўз бошини тош билан уриб ярадор қилди. Ҳамма жойини қонга бўяб, от устида Оқтошга кириб келди. Подшога арз қилди. Подшо: — Сенга нима бўлди, қонингга бўялиб келибсан? Орзигулнинг қонидан бўлган аждарҳо уч юз муллани ютдими? Сенга ҳам шунинг зарари етдими?— деди. Шунда Оллоёр:— Ҳали Орзигул тирикдир, тақсир, уч юз мулланинг бир каттаси бор экан. Уша Орзигулга хуштор экан. Орзигул ҳам ўшанга тегмоқчи бўлиб юрган экан. Уша ерда иккиси топишди, мени сўймоқчи бўлиш-

ди. Уч юз мулла бир бўлиб, мени уришди. Шу ҳолда олдингизга келдим,— деди. Подшонинг олдида Доно ва-зир йўқ эди. Подшо муллаларга хат ёзди. «Муллалар Оллоёрнинг қўлига Орзигулни топширсин ва орқага қайтсин!»— деб ёзиб, муҳрини босди. Оллоёр хатни катта мулла қўлига олиб бориб берди. Сўнгра, бутун муллалар, «амри подшо вожиб» деб Орзигулни Оллоёр қўлига топшириб, катта мулла шу сўзларни айтиб қайтаверди.

Оқтош элдир менинг жойим,
Аҳмоқдир, беклар, сипойим,
Бизлардан энди рози бўлгин,
Қоларсан Орзигул ойм.
Муллалар қайтар элига,
Қон йиғлаб ночор ҳолига.

Қолдинг золимнинг қўлига,
Раҳмим келар ўғлонингга,
Қийналган гулдай жонингга,
Бизлар кетамиз қайтиб,
Қолдинг, қизим, душманингга.

Оллоёр Орзигулнинг қўлидан ушлаб, етаклаб олиб кетди ва муллалар кўзидан ғойиб бўлди. Оллоёр Орзигулга бир сўз деб бораётир:

Мени десанг доим даврон сурасан,
Ушбу кўрган ғамдан озод бўласан.
Қора сочинг сен шоналаб ўрасан,
Ташлагин қўлингдаги мурдани.
Омон бўлсанг, неча бирин кўрасан.
Олти кундан бери сен фиғон айлаб,
Қўлингда мурдани олиб юрасан.

Орзигул Оллоёр олдида йиғлаб бораётир. Булар Асқар тоғдан ошиб, бир ғорга келдилар. Оллоёр:— Эй Орзигул, Хосхонага борсанг, боғбон ота-энангни кўрсанг, беш кун мен билан даврон сурсанг, қўлингдаги мурдани ташла, ташламасанг ажалинг етиб, кунинг битди. Мени дейсанми ёки бошингни кесайми?— деб, газаб қилди.

Орзигул: — Мен дунёга бир келдим, иккинчи кел-

масман. Қўлингдан келганини қил. Улсам ўларман, лекин сени демасман,— деди. Оллоёр қиличини қинидан суғурди ва Орзигулнинг қўл-оёғини ярадор қилди. Орзигул:— Менинг сўзим бир, икки бўлмас,— деб Оллоёрга қараб бир сўз деди:

Отам десам, сен бир қонхўр жаллодми?
Дунёда бор зулм бундан зиёдми?
Олис ерда қолган эди меҳрибон
Оқтош элда ғамда қолди бек Сувон,
Қўл урмагин, қилич силта, отажон!

Орзигулнинг бўйин эгмаслигини билиб, Оллоер уни ўлдирмоқчи бўлди. Шу вақт узоқдан қарвонларнинг товуши келди. Орзигул товуш қилса ўткинчи қарвонлар билмасин, деб Оллоёр ёнбошлаб ётди. Қарвонлар товуши ўчгунча сабр қилди. Унгача жуда қоронғилик бўлиб, Оллоёр ухлаб қолди. Орзигул ҳушига келиб қараса, қоп-қоронғи бўлиб қолибди. Теварагини қўли билан пайпаслаб кўрди. Қўлига бир нарса илинмади. Боласини қўлига олиб, секин ўрнидан туриб, ҳар тарафга қараб аста-секин юриб, бир чуқур сойга тушди. Орқасига қараб қулоқ солди. Ҳеч товуш келмади. Соининг ичи билан кетаверди. Тонг отди, ёруғ бўлиб, қуёшнинг нури ҳар томонга ёйилди. Орзигул бир баландликка чиқди. Оллоёр уйғониб қараса, Орзигул йўқ, қидириб тополмай: «Оқтошга кетгандир» деб изига қайтди.

Асқар тоғининг нарёғида Холёр чол деган бир камбағал яшар эди. Холёр чолнинг бир ориқ туяси бўлиб, шуни йўқотиб қўйиб, уч кундан бери қидириб юрган эди. Бир вақт Холёр чол туя қидириб, Орзигулнинг олдидан чиқиб қолди. Орзигул дам олиб ўтирган эди. Холёрни кўриб, дарров ўрнидан туриб салом берди. Бобо эшагини тўхтади: — Бу чўлларда нима қилиб юрибсан?— деб, бир сўз деди:

Хушрўй қизим, сен қаерли бўласан?
Бу ҳолатда, қизим, қайга борасан?
Машаққатлар билан қайдан келасан?
Хўб билибман: олис йўлдан келибсан,
Азоб кўрган, ночор, қайдан келасан?
Айлаган ўхшайсан жаҳонда фиғон,
Оламда кўрмаган ўхшайсан даврон.

Юрагингда бордир ғам билан армон,
Бу ҳолатда, қизим, қайга борасан?
Қандай подшо сени бадарға қилган?
Ғам чеккан ёлғизим, қайга борасан?
Уч кун бўлди мен туяга қарайман,
Шаҳри ёринг айтгин, билиб, англайман,
Қон йиғлама қизим, қайга борасан?

Бобога қараб Орзигул бир сўз деди:

Мен билмайман ўйнаб-ўсган элимни,
Золимлар бойлаган икки қўлимни.
Ушбу чўлда сарсон бўлиб юраман,
Мен билмайман қайга борар жойимни.

Шунда Орзигул ҳушига келтирадиган дорини ҳидла-
тиб, ўғлини эмизиб ўтираверди. Бобо қараса, ўғли ҳам
бор экан. — Ўғлингнинг ва ўзингнинг отинг нимадир?
— деб сўради. Орзигул:— Ўғлимнинг оти Элга сиғмас,
ўзимнинг отим Юртга сиғмас, — деди. Бобо ҳайрон бў-
либ:— Шундай ҳам от бўладими?— деганда, Орзигул
бобосига қараб бир сўз деди:

Яхши одам сўзни яхши англайди,
Эшитгани қулоқ солиб тинглайди,
Шу гапимга чин ишонинг, бобожон,
Элга сиққан ўз элида турмайми?
Мен энаси қўлимдаги боламнинг,
Мен билмайман ўйнаб-ўсган қалъамни,
Куйдирма, бобожон, ёнган танамни,
Юртим тайини йўқ мендай санамнинг.

Бобо: — Бу майдонда кимни истаб юрибсан, қайга
борасан?— деди. Орзигул:— Ўғилсизга ўғил, қизсизга
қиз бўламан, — деди. Шунда бобо: — Ундай бўлса,
ўзинг менга қиз, ўғлинг менга ўғил бўлсин, мен сенга
тутинган ота бўлайин. Тувған отангдан аълороқ бўлай,
юр, сени ўз уйимга олиб борай, — деб, Дилмуродни
кўтариб олди. Орзигулни олдиға солиб, тоғлараро йўл
бошлаб кетаверди. Бобо Орзигулни уйига олиб келди.
Орзигул бобонинг кампири билан танишди. Шундай қи-
либ, Орзигул Холёр бобонинг тарбиясида яшайверди.

Энди бир оғиз сўз Сувондан, Оқтош шаҳридан эшитинг, Сувонхон шу воқеадан кейин бир уйга кириб, кўкрагини захга бериб ётган эди. Отаси Султонхон бу ҳолни эшитиб, Сувоннинг олдига қирқ йигит-ёронларини юборди. — Боринглар, ёр деса, мен Оқтошдан бир эмас, ўзини олиб бераман,— деди. Сувоннинг ҳолидан хабар олгани келган ўртоқларидан бири Сувонга қараб бир сўз деди:

Нима бўлди бегим, сиздай тўрага,
Ётган билан ёр тирилиб келарми?
Тура келгин, хон Сувонхон, жойингдан,
Банди бўлиб кетган ёринг келарми?
Отангиз об бермоқчи ўнта дилбарни,
Оламда йўқ моҳи дилбар қизларни.
Бизни десанг, тура келгин, тўражон,
Хафа қилманг отангиздай раҳбарни.
Орзини кўрмоқлик бўлди даргумон
Мардга ёр топишлик дунёда осон,
Тақдир қўшган бўлса ўзи меҳрибон,
Инграниб ётмагин, жоним Сувонжон,
Бир жононни сизга олиб берайик,—

деб, Сувоннинг қўлидан тортди. Сувон жўраларига қараб бир сўз деди:

Бошқа ёрнинг ким эканин билмайман,
Ўзга билан аҳдим шудир, кулмайман,
Ўнта дейсан, мингта ёрни об берсанг,
Ўз ёримнинг тирноғига олмайман.

Буларнинг сўзини қабул қилмай, Сувон ёта берди. Отаси Султонхон ҳам келиб, бир-икки оғиз сўз айтди:

Ёв келганда бедов отлар чопилар,
Терлаб келса, бахмал жуллар ёпилар,
Тура келгин, дол бўйингдан, Сувонжон
Омон бўлсанг ёр-ку сенга топилар.
Султон деди, нечук бахти қораман,
Теваракни суриштириб кўраман,
Хафа қилма, қариганда отангни,
Бир ёр десанг ўнта олиб бераман.

Шунда Сувонхон бошини кўтариб: — Энди менга ҳеч бир сўз кор қилмас,— деб кўзига ёш олди ва яна ётди. Подшо ғамгин бўлиб ҳужрадан чиқиб, қаёққа кетарини билмай турган эди, бирдан Сувоннинг дўсти Саримиροхўр келиб қолди. Подшога салом берди. Подшо Сарини йўлнинг четроғига обориб: — Аввал неварамдан айрилиб ҳасратда эдим, энди Сувоннинг бу ҳолда ётиши дард устига чипқон бўлди, — деди. Шунда Саримиροхўр:—Эй султоним, нима бўлди?— деди. Подшо: — Сувон бир неча кундан бери ҳужрага кириб, кўрагини захга бериб, ўғли билан хотинининг ғамида ётибди. Неча кундан бери дўстлари билан келиб эланамиз, ҳеч бир жойидан турмайди, — деди.

Саримиροхўр: — Ундай бўлса, тақсир, ҳазилми, чинми, ишқилиб бир амаллаб Сувонни бу ҳолдан қутқараман. Агар мен шу ишнинг уддасидан чиқсам, ўрдадаги ғазнани берасизми?— деди. Подшо: «Сувон бўлмаса юртни ким идора қилади?» деб ўйлаб: — Ҳа, майли, — деди. Бу хизмат биздан бўлсин, — деб Сари Сувон ётган ҳужрага кирди. Салом бериб, Сувоннинг ўнг томонига ўтди. Сувонга қараб Саримиροхўр бир сўз деди:

Бу шаҳарнинг айланаси тор экан,
Адашганлар бир-бирига зор экан,
Борган-келган ўлган девди гулингни,
Ўлган эмас, Орзигулинг бор экан.
Қарвонларга берибди арза хатини,
Хатга солиб сиз валламати отини,
Қўлида ўйнатиб турган Орзигул,
Фарзанди, жонажон Дилмуродини.
Туринг, тўрам, кечикмайин жўнайик,
От чопишиб дараларга чиқайик
Келар деб, сиздан умид бор эмиш,
Суриштириб икковини топайик,
Сари дейди йўйганман тушимни,
Юринг, топиб берай қочган қушингни,
Орзигулинг тирик, тўрам, бор экан
Жур, ахтариб топиб берай гулингни.

Шунда Сувон ўрнидан иргиб туриб:—Эй, Саримирохўр!— деб дўстига қараб бир сўз деди:

Баҳра олдим сенинг айтган сўзингдан,
Ёш оқмасин сенинг наргис кўзингдан,

Қайга борсанг мен ҳам кетай изингдан,
Келгин ўпай «ёринг» деган оғзингдан.
Дўст деб тутай сенинг икки қўлингни,
Ер бор ерга ўнгғар дарров йўлингни.

Сувонхон Саримирахўр дўстига:— Бўлмаса, отингни эгарлаб кел, ўғилсиз юртимни нима қилайин. Ёрни топсам, Оқтош элига келайин,— деди. Саримирахўр суюниб, чопқиллаб подшонинг қошига борди.— Тақсир, қирқ йигит ва қирқ от беринг. Бир майдонни шикор қилиб, Сувонхоннинг кўнглидаги хафаликларини чиқармасак, ўғли билан ёрининг ғамида тўрам оғир ҳолга тушган,— деди. Подшо қирқ йигит ва қирқ отни берди. Саримирахўр билан қирқ бир йигит бўлиб, Сувон олдига келдилар. Сувонхон ҳам отланиб чиқди ва Саридан:— Қарвон берган хат ҳали ҳам сиздами?— деб сўради. Сари қирқ йигитга қараб, кўзини қисиб, «ҳали отангизга бериб эдим», деб жўнай берди.

Арғимоққа қилиб қасдни,
Беклар билмай баланд-пасти,
Кўринг қирқта шоғолмасни
Оқтошдан чиқиб жўнади,
Жўнади, беклар жўнади.
Бари хонга хизматкорди,
Хоҳлаб минган арғимоқни.
Ҳайданг, тўрам, тезроқ, деб
Кейин ташлаб Оқтош элни,
Жўнади, беклар жўнади.
Тоғиб олай кокилдорни,
Деб Сувонхон жўнади.
Фарзанднинг меҳри юракда,
Кучини йигиб билакка,
Қамчи уриб арғимоққа,
Жўнади, Сувон жўнади.
Эл деганда қувонади,
Ёв деганда ёвланади,
Ёри, ўғлидан айрилган
Ол-ҳолаб кетиб боради,
Жўнади, Сувон жўнади.

Эртадан кечгача йўл тортишиб, кечқурун адашмайиқ деб, Сувонхон от жиловини тортди, Тоғнинг тагига

келиб, об-ёвгонини қилиб ётишди. Эртаси яна отларига минишиб, тоғ бетига қараб жўнаб кетишди. Шунда Сувонхон бир сўз деб бораётир:

Чуқур тепа, қумли сойлар,
Ғамли қул белини бойлар,
Йигитнинг ғамин ўйлар,
Қишнашади ғунон тойлар,
Шу ердан ёрим ўтдими?
Ҳар ким ўз фикрини ўйлар,
Кўз кўрмаган баланд жойлар,
Усти қорли баланд тоғлар,
Шу ердан ёрим ўтдими?
Кўкда юрган учар қушлар,
Айрилиқ сийнамни доғлар,
Булбул каби бу нолишлар,
Қўлидами бизнинг ёшлар,
Болани онаси қайтиб ташлар,
Шу ердан ёрим ўтдими?
Сувоннинг кўпдир армони,
Топарманми излаб они,
Топилса бўлсам қурбони,
Қийнаб уриб у душмани,
Азоб кўрганим ўтдими?
Мен келурман ёрни йўқлаб,
Алам билан дилим доғлаб,
Ушбу йўлда белим боғлаб,
Қон йиғлаб, ёрни сўроқлаб,
Шу ердан ёрим ўтдими?

Сувонхон йигитларини эргаштириб тоғдан ўтди. Бир текис майдонда отларини чопишиб бораётир эдилар, бир чангалзорга кўзлари тушди. Чангалзорни айланиб, «қадимгидан қолган жой экан» деб гаплашиб кета туриб эдилар, бир кийик кўринди. Ушламоқчи бўлиб қувдилар. Кийик бир тарафга қараб қочди. «Кўпдан қуён қочиб қутулмас, ҳайданг, беклар!»— деб Сувонхон кийикнинг кетидан қувиб кета берди. Қува-қува кийикни тутолмадилар. Кийик бир дарахтзор ичига кириб йўқ бўлди. Йигитлар чарчаб, тўхтадилар. Сувонхон ҳам:— Келинглар, шу ер салқин жой экан, дам оламингиз,— деди. Ҳаммалари, «хўп салқин жой экан-да», деб отдан тушиб, ҳовуз бўйида салқинлашавердилар. Буларнинг товушларини эшитиб, бир чол уйидан чиқиб келди. Бу

Холёр бобо эди. Бу бекларнинг олдига келиб сўрашди. Беклар ҳам бобони худди илгари кўргандай муомалада бўлдилар. Шунда Сувон:— Э бобо, бизга яхшилаб бир қўй сўйиб, шўрва қилиб бермайсизми?— деб пул берди. У рози бўлди, ичкарига кириб, Орзигул қизи ва хотинига қараб бир сўз деди:

Бу дунёнинг ўтарини билгандир,
Бу жойларга бир кўп меҳмон келгандир,
Мен бир кўрдим ақли расо ўғлонни,
Яхшилаб пиширинглар ширмойи нонни.
Белларига осган садоқ камарни,
Бир тарафдан меҳмон оғиб келганди.
Ақлингиз жойига қўйинг, ойимлар,
Яхшилаб пиширинглар ширин таомни.

Шунда Орзигул рўмолини бошига желвагай ташлаб, бир учини тишлаб, «менинг ҳам сўраб келадиган кишим бормикин?» деб кўзини ёшлаб, эшикнинг тирқишидан қаради. Қараса, бирови ўша аҳди-паймон қилган Сувон ёрига ўхшайди.

Ун етти патирни яхшилаб тандирга ёпди. Шўрвани тайёрлади. Бобо эса теваракка чошиб, ҳамсоялариникидан товоқлар топиб, ҳамма анжомларини элтиб, бекларнинг қўлига берди. «Шўрва тайёр, нонни олиб келингллар!» деб бобо буйруқ қилди. Орзигул уч қатор қилиб эшик олдига шўрваларни тайёр қилди. Бобо дастурхон ёзди. Беклар ўйнашиб-кулишиб, дастурхоннинг атрофини ўраб олдилар.

Бобо бекларга уч оварадан шўрвани сузиб бераверди. Сўнгра бобо ичкари кириб, Дилмуродни кўтариб чиқди ва бир четда ўтираверди. Шунда Сувонхон:— Биздан беадаблик ўтмасин, бобони қаторимизга ўтқазиб, «Аввал таомни бошланг» дейишимиз керак,— деди. Бобони таклиф қилди. Сувон бобонинг қўлидаги болани кўрди. Кўнгли бир хил бўлиб, ичай деб турган шўрвасини томоғидан ўтказолмади. Шўрвани ерга қўйиб, бобонинг қошига келди ва бобога қараб бир сўз деди:

Бисёр бўлур ақлдорнинг давлати,
Баъзиларнинг зиёдадир меҳнати,
Қизил гулни, бобо, сиздан сўрайман,
Қўлингдаги бола кимнинг фарзанди?

Мен бошимга хос салламни ўрайман,
Мен термулиб гул юзига қарайман,
Қўлингдаги турган кимнинг ўғлони?
Буни кўриб, зарра таом емайман.
Мен турурман Оқтош элнинг полвони,
Уғил суйган кишининг йўқдир армони,
Ҳақиқатни сўйла менга, жон бобо,
Қўлингдаги турган кимнинг ўғлони?

Бобо Сувонхонга қараб бир сўз деди:

Бировнинг боласин биров олами?
Сизлардай беклар тўхмат қилами,
Кишининг боласи бунда турами?
Буни сўрсанг, менинг севган фарзандим,
Сиздай бек ҳам бунга ҳайрон қоларми?
Бу майдонда эрмагимдир ўзима,
Ҳеч бир давлат кўринмайди кўзима,
Буни берган турур менинг қизима,
Доим кўтараман бағри-тизима.
Қулоқ солгин, сўйлай сенга, эр-йигит,
Бу ҳақиқат, неварадир ўзима.

Бу сўзларни айтиб, бобо болани кўтариб, ичкарига қараб жўнади. Сувон ўрнидан туриб, бобонинг қўлидан маҳкам ушлаб, тўхтатиб, ўртоқларига қараб бир сўз деди:

Ҳамроҳларим, қулоқ сонглар сўзима,
Қаҳрабодай бу сарғайган юзима,
Қараб сизлар тўғриси сўзланглар,
Энди етдим мен йитирган қўзима,
Неча марта олган ўхшар қўлина,
Қулоқ сонглар азаматлар тилима,
Худди қоши ўхшар Орзигулима.
Мен шуни ўхшатдим жони дилима,
Фарзанд бўлар кишининг меҳр гиёси,
Айрилганнинг чиқар экан чияси,
Биродарлар, тоза шунга қарапглар,
Мабодо, бўлмасин тўраи боласи.

Беклар ҳайрон бўлишиб, болага қарадилар, Сарими-роҳўр, ўрнидан туриб, боланинг юзларидан ўпиб, бобога қараб бир сўз деди:

Ушбу ишга энди белим бойлайин,
Тўрам билан димоғимни чоғлайин,
Тусмол билан ёлгон гапни сўйласам,
У гапларнинг чин эканин англайин.
Улган девди ҳамма беклар ўғлингни,
Устун қилган Мироҳўрнинг қўлини,
Дўстим топди бир йитирган ўғлини
Бурро қилгин Мироҳўрнинг тилини,
Топса эди, энди нозли гулини.
Оқтош элдан бекни олиб келаман,
Туйғунимни мен ияртиб юраман.
Энасининг жойин айтинг, жон бобо,
Энасининг мен оғаси бўламан.

Шунда бобонинг қаҳри келиб, Мироҳўрнинг қўлидан болани юлиб олиб:— Мен сизларни салтанатли одамлар десам, ифвогар, тухматчига ўхшайсизлар,— деб кетига қарамай, уйига жўнайверди. Сувонхон ҳам боланинг орқасидан бораверди. Бобо ичкари эшикнинг қошига бориб, кетига қараса, Сувонхон ҳам келаётир экан. Бобо Дилмуродни қўйиб, ичкарига кириб кетди. Сувонхон ташқарида қолди. Бобо ичкарига киргач, бутун воқеани хотинига сўзлади. Хотини бобони койиди. Шунда Орзигул бу воқеадан хабардор бўлиб, Холёр бобо ва энасини юпатди.— Мен бир далага қарай-чи, кимлар келган экан,— деб рўмолини желвагай ташлаб, бир учини қайтариб оғзига тишлаб, аста-секин қадам ташлаб, ичкари эшикдан ташқарига қараса, Сувонхонни кўрди. Сувонхон тилла камарини бойлаб, ипак кўйлак эгнида, Дилмуродни ўйнатмоқда экан. Бу ҳолни кўрган Орзигул Дилмуродни чақириб, кўзига ёш олиб, бошидан ўтган воқеаларни эслаб, бир сўз деб турган жойи:

Оворалар қилди майдон, дашига,
Еқа ҳўл бўп кўздан оққан ёшига,
Сифдирмади бизни Оқтош элига,
Борма, болам, бевафонинг қошига!
Қулоқ солгин, бу энангни зорига,
Энди сени на деб олар қўлига,
Мушкул ишлар солган мендай гулига,
Борма, болам, бевафонинг қошига!
Жабр қилди сендай якка ўғлига,
Нега миндинг, болам, унинг белига,

Ғариб бўлдик, биз сифмадик элига,
Кел, Дилмурод, куйган энанг қошига,
Ғариб бўлдик, сифмайин Оқтошига.
Орзигул дер мен бўлайин парвона,
Ҳозир менга ватан чўли вайрона.
Чин қулоқ сол, болам, энанг тилина
Мунда келгин, севган энанг ўргулсин.

Дилмурод эса «Ҳайт!» деб отасининг кўкрагига уриб, ўйнашиб ўтираверди. Орзигул йиғлаб, изига қайтди. Бобосига: — Боринг, Дилмуродни олиб келинг. Мен илгари ўша йигитнинг ёри эдим, у йигит бевафолик қилди. Мен кўп оғир кунларни, азобларни бошимдан кечирдим. Энди мендан умид қилса, бошқатдан тўй-тамошалар билан, қалин-қисмат бериб олсин. Узига муносиб кўрса, совчи юборсин. Оғзим тўлгунча қалин солай. Айтганимни олай, берса қайтадан ёр бўламан, — деди. Бобо ташқарига чопиб чиқди. Дилмуродни Сувоннинг қўлидан олди. Сувонга қараб: — Агар кўнглинг бўлса, совчи қўярмишсан, — деб, ичкарига кириб кетди. Сувонхон бекларининг қошига келиб: — Орзигулнинг қилган фиғонлари юрагимга ўт солди, бирор киши совчи бўлсин! — деди. Шунда Саримирахўр: — Узим совчи бўламан, — деди. Сувонхон рухсат этди. Саримирахўр қадам ташлаб, ни-ма десам кўнглини топарман, деб манглайини ушлаб, фикр қилиб, оламда йўқ савдо дилидан ўтиб, бобонинг дарвозасига борди. Бобони чақирди. У чиқиб, «Хўш?» деди. Шунда Саримирахўр унга қараб бир сўз деди:

Бошдан ўтган воқеасин биламан,
Эшикни оч, ичкарига кираман,
Ҳар на қисмат айтса, ўзим биламан,
Қизингизга келган совчи бўламан.
Совчи-элчи зарра кўрмас ўлимни,
Орзигулой ақлли, доно келинини,
Ҳам кўрайин Дилмуродхон қўзимни,
Совчи бўлиб мендан келмоқ лозимдир,
Қалин-молин мен эшитиб кетаман.
Орзигулой ақлли, доно келинини,
Ул айтса оғзи тўлганча қисматни,
Айтганини биздан бермоқ лозимдир,
Саримирахўр келди десангиз,
Балки танир Орзигулой ўзимни.

Бобоси Орзигулга:— Саримирахўр деган киши совчиликка келибди. Энди нима қилмоқ керак? Мен ташқари чиқиб турай. Кўп қалин-қисматини солайлик, кучи етса олар, етмаса ўзидан кўнгли қолар, қиз бор ерда расм шу, совчи келар,—деди. Орзигул:—Мен билмайман, бобо тақдирим билар. Мирохўрни олиб келинг,—деди. Шунда бобоси бориб Саримирахўрга ичкарига ишора қилди. Орзигул эшикнинг ёнбошини олиб ўтириб:—Мақсадингизни айтинг,—деди. Шунда Саримирахўр:—«Қизи борнинг нози бор», Сувонхон мени қалин-қисматни билиб келиш учун юборди. Қалин-қисматни бобонг соладими ёки сен ўзингми?—деди. Бобом бир чўлнинг одами. Шаҳарнинг қондасини билмас. Мен ўз қалинимни ўзим соламан,—деб Орзигул Саримирахўрга қараб бир сўз деди:

Эшитибон Орзигулнинг тилини,
 Соябони бўлса мендай гулини,
 Ҳам бағрига олар бўлса ўғлини,
 Қалинимни даставвал айтсам мен,
 Ярмини берсин Оқтош элини.
 Булбуллар соғинар Ирам гулини,
 Жўр қилади гул шохида тилини,
 Олай деса у йўқотган ёрини,
 Бориб айтгин ул тўрангга Мирохўр,
 Беаверсин кўнгилдаги борини.
 Энди Орзи билар номус-орини,
 Катта қилсин энди ёрнинг тўйини,
 Олай деса Сувонхонга айта бер,
 Ўғлонима берсин тўрт юз норини.
 Сенга айтай Орзигулнинг раъйини
 Кўрай деса Орзигулнинг бўйини,
 Катта қилсин энди ёрнинг тўйини,
 Тўрт юз аравага ортиб юборсин,
 Ипак гилам, кимхоб, атлас, шойини.
 Топай деса мендай шўрнинг раъйини,
 Шунда кўрай бориб Оқтош жойини,
 Айтганимни тўрангга айта бер,
 Ҳеч ким ҳам кўрмасин бундайин ишни.
 Оғир, мушкул савдо бошимга тушди,
 Доимо тўкканман, кўзимдан ёшни,
 Ахтарганим кеб бу ердан топишди.
 Қайта бошдан мени деса тўрангиз,
 Ола берсин душманимдан ўчини.

Бу сўзларни эшитиб, Мирохўр Сувонхоннинг қошига борди. Сувонхон:— Орзигулнинг сўраган нарсалари нима экан?— деди. Шунда Мирохўр бир сўз деди:

Келинг беклар, мен ўйнатиб-кулдирай,
Ойбувининг айтган гапин билдирай,
Менга айтди сўйлаб сучук тилини,
Олса тўрам, қучар бўлса белимни,
Берсин деб юборди ниспи элини,
Келтирган Оллоёр кўп қаҳрини,
Ўзи кўрган газанданинг заҳрини.
Орзигулнинг айтган гапи шу бўлди,
Янчиб ташла, газанданинг танини.
Ярмин тилайди Оқтош шаҳрини,
Аёл бўлса билди номус-орини,
Айтди менга кўнглидаги борини,
Яна, яна тўрамиздан тилади,
Тирковда тиркалган тўрт юз норини.
Қўлга олса деди мендай гулини,
Катта қилсин энди бунда тўйини,
Ҳам қўлига олса дейди ўғлини,
Берсин менга, дейди Орзигулойим,
Ун тўққиз хазина тўла пулини.

Шунда Сувонхон рози бўлди. Фазначини Оқтошга юборди. Тўққиз кунда ҳамма нарсаларни тайёр қилди. Ярим эл, тўрт юз норни хат қилдириб, отасидан муҳр бостириб келтирди. Оқтошнинг отлиқ пиёдалари Сувонхоннинг айтган жойига етиб келди. Уч кунлик тўй эълон қилдилар. Созандалар созини чалиб, ёш йигитлар ўйнаб, жувонларни ўйнатиб, човкилар қурдириб, ҳар кимнинг кайфи чоғ бўлиб, тўй бошлаб юбордилар. Бир кундан сўнг Султонхон ҳам ўз одамлари билан етиб келди. Подшо кўп хурсанд бўлди ва «Ўлганга худойи, тирикка тўй ярашар», деди. Шунда Сувонхон Холёр бобонинг қўлидан Дилмурод ўғлини олди, Сувонхон отаси қошига келиб, бир сўз деди:

Тамошо қил, ота, ушбу қўзингга,
Айтсам, кўп уятлар бўлар юзингга,

Ақл билан бунга боққин, отажон,
Ухшарми, Сувонхон, ёлғиз қўзингга?
Неварам деб олганинг йўқ қўлингга,
Бу шўрлар сизмади Оқтош элингга,
Ақл билан таниб қара, отажон,
Юзи ўхшар мендай куйган ўғлингга,
Оллоёр ҳайдаган дашти-далангга
Жабр қилди шу норапта болангга.
Сертамиз бекларим, бунга қарангиз,
Ухшар ўзи ёлғиз куйган болангга.

Бекларнинг ҳаммаси келиб, Дилмуродга қаради.—
Худди Сувон тўрамининг ўзига ўхшайди. Тўрамининг
айтган сўзлари ростдир, Оқтошда ҳамма ўлган деб эди.
Орзигулни ўйнашлари сўйган деган эдилар. Бу тухмат,
ҳақиқатда булар ўлган эмас экан,— дедилар. Султон-
хон Дилмуродни қўлига олиб, бир сўз деди:

Қайси боғнинг, қўзим, тоза гулисан,
Чаманда сайраган сен булбулисан,
Зотингни сўрайман, кимнинг хилисан?
Бу ўлкада сен кимнинг ўғлисан?
Мен бугун юзингга боқиб қарайман,
Ҳам отангни, ҳам эпангни сўрайман,
Сўйласанг, эшитиб сени англайман,
Улуғ йўлда, болам, кимнинг ўғлисан?
Бўлган жойинг бугун сендан сўрайман,
Турқинг ўхшар бизнинг Сувон тўрага,
Рост гапиргин, ёлғон солма орага.
Султондирман ўз элимда валлакат,
Бормисан оламда соғу саломат.

Дилмурод уч ёшга кирган эди. Бобосига қараб бир
сўз деди:

Жавоб шудир: мен Оқтошда қолганман,
Оллоёрнинг мен қўлида бўлганман,
Маълум бўлса керак, бобо ўзингга,
Оллоёрди мен қўлида «ўлганман»,

Азоб чекиб яна тирик қолганман,
Сабаб надир кетдингиз Қайрағочга?
Мен қолдим шу илоннинг заҳрига.
Ошиқ бўлган у Орзигул парига,
Энамни маст қилиб ишонган кишинг,
Пичоқ урди неварангнинг бошига.
Бино бўлдим мен Оқтош шаҳрингда,
Момам буюрганди ҳаким кишига.
Сабаб бўлди тирикликнинг ишига,
Оқтош деган боғнинг ўзим гулиман,
Сўйлашга отамнинг сучук тилиман,
Куйган ҳолларни мендан сўраманг,
Сизга невараман, Сувон ўғлиман,
Оқтошдан адашган ёлғиз қўзиман.

Султонхон бу сўзларнинг ҳаммасига ишонди ва
Дилмуродга қараб бир сўз деди:

Маълум бўлди, сен ўғлимнинг ўғлисан,
Оқтошдан йитирган жону дилисан,
Энди билдик бу сирларнинг ҳаммасин,
Буюр ўғлим, душман дорга осилсин!

— Ўғлим Дилмурод, Оллоёрнинг жазосини айт, се-
нинг айтганингча қилайик,— деди.

Дилмурод:— Мен боргунимча Оллоёрни зиндон
қилингиз. Шумлилигига яраша борганимдан сўнг жазо-
сини ўзим бераман,— деди. Уч яшар боланинг гапига
одамлар ҳайрон қолдилар. Навбатма-навбат келиб,
боланинг бетидан ўпдилар. Доно вазир бир сўз деди:

Ҳар гап келар ақлдорнинг тилидан,
Омон қолган Оллоёрнинг қўлидан,
Келган экан Хосхонанинг элидан.
Қирқ хачирга ортиб келиб зарини,
Билдингизми, Оллоёрдай ҳийлагар
Ишлатибди фирибининг барини.
Ана энди билдингизлар, халойиқ,
Сувонхоннинг ул душманини.
Билдингизми, Дилмуроднинг сўзини?

Душман тўккан ёш гўдакнинг қонини,
Шу чоққача нодон беклар билмади,
Фириб қилиб юрган у душманини.
У олмоқчи Сувонхоннинг ёрини,
Олиб бермоқ керак эди, ёр дўстлар,
Оллоёрдан Дилмуроднинг ўчини.

Беклар чулонларини тарқатиб, Султон билан бирга Оқтошга қайтдилар. Неча мазгил йўл юриб, беш кечаю-беш кундуз йўл тортиб, қорли тоғлардан ўтиб, Оқтош шаҳрига етиб, вақтихушлик билан кириб келдилар. Султонхон ўз тахтига чиқиб, Оллоёрни топиб келишга буюрди. Саримирахўр:— Шу хизматни менга топширинг!— деб бир сўз деди:

Оллоёр фирибни кўриб келайин,
Бу ҳийлагарни билиб келайин,
Бўйнига ола чилвирни солиб,
Олдингизга, тақсир суриб келайин.
Ичимизда юрган у жосусни,
Арқон билан қўлин бойлаб,
Юрак-бағрини доғлаб,
То келгунча уриб келайин.
Бизлар унинг ҳар ишидан беҳабар,
Қулоқ солинг, гапимга қилинг бовар:
Ёмон ит қутурса, эгасин қопар,
Саримирахўрдир у итни топар.
Жазосини бериб у Оллоёрни,
Мотам соб бошига бойлаб келайин.
Сиздан бир амр бўлса, султоним,
Қамчилаб бошига уриб келайин.

Подшо:— Нима қилсанг, ихтиёр ўзингда, Оллоёрни бу ерга келтир!— деди. Саримирахўр кетди. Оллоёр катта-кичиклар билан суҳбатлашиб ўтирган эди. Мирохўр ичкарига кирди.— Сен, баччағар, қилган ҳамма ишларингни ўзинг биласан,— деб қўлини боғлаб олди. Ёқасидан ушлаб, тумшуғига муштлаб, ташқарига олиб чиқди. Мирохўр аччиғланиб, Оллоёрни ура берди. Халқнинг ҳаммаси бунни кўриб, ҳайрон қолди. Подшонинг қо-

шига боргунча қамчининг ўримида ушлаб савай берди.— Сенингдай муғомбир жосусни энди топдим,— деб қоп-қора қонга бўяб, подшога рўпара қилди. Подшо Оллоёрга қараб бир сўз деди:

Орзигулга ошиқ бўлган,
Хосхонадан яширин келган,
Бор фирибни менга қилган,
Душман бўлган сенмидинг?
Олай деб борбон қизини,
Душман бўп келган сенмидинг?
Олиб кеб бу ерга тиллани
Ишлатиб қанча ҳийлани
Тўкиб қанча ёшини,
Ёш боланинг тўкиб қонини.
Азоб берган сенмидинг?
Сувонга қиб дарду алам,
Азоб чекди ёлғиз болам,
Юртимда сонсиз одам,
Гуноҳкорим сенмидинг?
Топиб берди ёлғончини,
Олай неварам ўчини,
Подшонинг бил кучини,
Душман жосус сенмидинг?

Жаллодлар:— Кимнинг қони тортди, тақсир. Кимнинг куни битди?— деб Султонхон қошида тайёр бўлдилар. Шунда подшо:— Дилмуроднинг гапи икки бўлмасин, кўп урманглар, таги бу ҳийлагаар ўлиб қолмасин. Дилмуродхон келиб, душманининг жазосини берар. Бу ифвогарни зиндонга ташланглар. Бўйинга гул, оёқларига кишан уриб қўйинглар,— деди. Сармирохўрнинг аччиғи келган эди, олдига солиб уриб-суриб, зиндонга олиб келди. Қоровулларга:— Бу қонсизни зиндонда сақланглар, бизнинг элга келган, кўп макр-ҳийлани қилган фирибгарнинг жазоси шу,— деди.

Эндиги сўзни Сувонхондан эшитинг. Тўй ўтгандан сўнг Оқтошга кетгиси келди ва Орзигулга қараб бир сўз деди:

Бобонг жойи, билдим, энди даштидир,
Ушбу майдон чўпонларга яхшидир,

Оллоёр душман Сувоннинг ғашидир.
Бу ерларда ғамгин бўлиб юргандан
Оқтош элга энди кетмоқ яхшидир.
Сўзи яхши олимларнинг тилидан,
Ошиб бориб манов тоғнинг белидан.
Йиғламасса Оллоёрнинг қўлида,
Душманнинг қонин тўкмоқ яхшидир.
Бориб тўкай зарбим билан кучимни,
Олай бориб у жосусдан ўчимни.

Шунда Орзигулга Сувоннинг сўзи маъқул тушиб,
Орзигул Холёр чолни чақириб, бир сўз деди:

Сабаб бўлдинг Дилмуродхон ўғлингга,
Биз тутинган фарзанд бўлдик ўзингга.
Жавоб беринг энди, ота, кетамиз,
Жон ота, рози бўл берган тузингга.
Болам деб асрадинг гулдай қўзингни,
Қойилдирман раҳбар бўлган ўзингга,
Ёш олмагин бобо, мунча кўзингга,
Кўрсатмадинг бўйим ҳеч бир кишига
Ҳеч бўлмади, бобо, менга гуноҳинг,
Обод бўлсин ўтирган маскан жойинг.
Қизил юзли, улуғ ёшли жон бобо,
Рози бўнг, бобожон, берган тузингга.

Шунда бобо:— Э болам, келган одам хурсанд қилар, кетганлик ёмон, — деб кўзига ёш олди. Орзигул: — Насиб қилса, мен яна келарман, сизни унутмасман, — деб хайр-хўшлашиб жўнаб кетдилар. Кеча-кундуз йўл юриб, икки мазгил қўниш билан шаҳарга келиб кирдилар. Миршабхона кўзига кўриниб, боласини оғзига тишлаб юрганлари, таёқ еганлари, миршаблар уриб, йиғлаб турган пайтлари кўз олдига келди.

Юрагимда қолиб доғлар,
Ўлдирмоққа мени чоғлар,
Ҳар эрта мени таёқлаган,
Азобли кунлар ўтиб кетди.

Булар тўғри ўз ватанларига тушдилар. Халқ буларни кутиб олди. Йўқолганлар топилди, вақтихушлик бошланди. Уч кундан сўнг Султонхон, «болаларим келсин!» деб одам юборди. Сувонхон Дилмуродни етаклаб, Орзигул билан бирликда отасининг қошига бордилар. Бобоси Дилмуродни ўз ёнига олиб:— Энди Оллоёрнинг жазоси недур?— деб бир сўз деди:

Омон-эсон узоқ йўлдан келурсан,
Ақл билан улуғ гапни билурсан,
Ақли роса қўзим, сендан сўрайман:
Оллоёрнинг ишин қандай қилурсан?
У кун айтдинг, «ихтиёрин қўй менга»,
Сабаб шудир, солиб қўйдим зиндонга,
Қўп азобни берган сену энангга,
Оллоёрнинг кўрадиган жазосин,
Энди ҳар иш қилсанг ихтиёр сенда:
Султон деди менинг ўзим валлакат,
Шаҳарга кўп солди у бир аросат,
Фисқу фасод гаплар бўлди, маломат,
Бу Оллоёр гуноҳкорни топширдим,
Хоҳи сўйгин, хоҳи уни бойлаб от!
Бор, болам, олабер ундан ўчингни.

Шунда Дилмурод:— Ҳукми кўшга менинг қурбим етмас. Агар кўнглингизга малоллик келмаса, уч соатга подшоликни менга берсангиз. Ўлдирмоқ, жазоламоқ ихтиёри пойтахтнинг эгасидадир. Уч соат бўлсам Оқтош элнинг эгаси, сўнг берайин Оллоёрнинг жазосин. Сиз турганда, менга подшо бўлиш уятдир. Подшолик душманга жазо бериш учун лозимдир, — деди. Подшо рози бўлиб, уч соатлик подшолик ҳуқуқини Дилмуродга топширди. Дилмурод Оқтошнинг уч соатлик подшолигини сўраб, хос саллани ўраб, жаллодларга қараб:— Боринг, Оллоёрни олиб келинглар!— деб бир сўз деди:

Ажал етиб, паймонаси тўлганди,
У душмандан хонинг азоб кўрганди.
Қорахондир отин қўйган Оллоёр,
Келтиринглар, бугун бўлди у даркор,
Подшо бўлди тўрт яшарли кокилдор,
Бобом Султон, отам Сувон аждаҳор.

Оллоёрга қурингизлар тилла дор.
Ё сўйиб осинглар уни муқаррар,
Буюрса тахт устида ҳукмдор,
Ҳукмдорнинг букун амрин тутинглар.
Бу замонда ҳам ўйнанглар, кулинглар,
Ҳақиқатчи, сидқидилли бўлинглар,
Дарвозага элтиб парчин қилинглар.
Тошбўронга ҳукм қилдим, уринглар!

Беклар бориб Оллоёрни зиндондан олиб келдилар.
Дилмурод қошига келиб, Оллоёр бир сўз деди:

Ҳеч ким мендай дунёда,
Бундай расво бўлмасин,
Бўйнида ғул, қўлда кишан,
Халқ оралаб юрмасин.
Ўлмасин Дилмуроджоним,
Ёмонлар жазосин кўрсин,
Ким ёмонлик қилар бўлса,
Мендай расво бўлиб ўлсин.

Шунда Дилмурод: — Энди тирик қолмаслигини ўзи ҳам билди, ҳайданг, беклар, — деди. Бўйнида ғул, кишани билан ҳайдай бердилар. — Тез-тез юр! — деб Саримироҳўр гоҳ қамчи, гоҳ мушти билан Оллоёрнинг гарданига урар эди. Дарвозага етиб,— хоннинг амри шудир, деб, тиззасидан ерга кўмдилар. Ёмонликнинг жазоси шу, — деб, дарвозага икки қўлини қулочлаб кафтига мих қоқдилар. «Бир кишининг суйган ёрига кўз олайтирган кишининг жазоси шу бўлар», деб тепасига хат битиб қўйдилар.

Оқтош элига: — Ҳар ким Оқтош шаҳрига кирса, икки қўлида тош олиб кирсин. Шаҳарга киришда бир тош билан, чиқишда бир тош билан Оллоёрни урсин,— деб хабар қилди. Шундай қилиб, Оллоёрни ўлдирдилар. Дилмурод бобосига подшолик ихтиёрини берди. Орадан уч йил ўтди. Дилмурод етти ёшга чиқди. Бир кун Орзигул ўз бошидан ўтган воқеаларни ўғлига сўзлаб берди. Дилмурод: — Ундай бўлса, зиндонда азоб чекиб ётган бобомизни, бувимизни, Қорахон подшо зулмидан азоб чекиб ётган халқларни озод қилиб келайин, — деб ўн минг лашкар билан Султонхондан рухсат олиб, Хосхонага жўнаб кетди. Кеча-кундуз йўл тортиб, уч тоғдан ўтиб, Хосхонага кириб бордилар. —

Урушар жойини кўрсатсин, — деб Дилмурод хат юборди. Хосхонада Орзигулнинг туққан онаси Барногул подшо эди. Барногул савдогарлардан: — Орзигул Дилмурод номли ўғил туққан эмиш,— деб эшитар эди. Барногул хатни ўқиб, шу — Дилмурод бўлмасин тагин, деб ўйлади.

Барногул элчидан хат ёзиб юборди. Элчилар хатни Дилмуродга етказдилар. Дилмурод хатни ўқиб, бекларга маълум қилди, Барногул момаси хатда шуларни ёзган:

Ҳасратим кўп, менда йўқдир ўғлоним,
Қўлимдадир Хосхонадай маконим,
Бир Орзигул бу дунёда кўрганам,
Кўп йил бўлди мен айрилиб қолганам.
Дилмурод, деб хатга солган отини,
Отасининг номи Сувонхон бўлса,
Дилмуродга ҳадя бўлсин бу жоним.
Келган бўлса хуш келибди Дилмурод,
Шу қўзимнинг бўлсин элу маконим.
Шод бўлдим эшитиб Дилмуродимни.
Қариганда келиб сўрсин ҳолимни,
Дилмурод отингдан моманг айлансин,
Хосхонани энди сенга топширдим,

Беклар карнай-сурнай тортиб, Хосхонага келиб кирдилар. Барногул пешвоз чиқиб, кутиб олди. Халқ ўйнашиб-кулишиб, йигитлар кўчаларда от суриб, чопишиб, адашганлар топишиб ҳаммаси пойтахтга йиғилди. Сармирохўр Барногулга бир сўз деди:

Сарф бўлар урушда ботирнинг кучи,
Қизларнинг бўйига ярашар сочи,
Подшоҳим, биз келдик Оқтош элидан,
Эй султоним, бизга бергин суюнчи:
Олиб келиб таништирай ўғлингни.
Келтириб кўрсатай ёлғиз қизингни.
«От айланиб ахир топар қозиқини»,
Неча йиллар улар кўрди хўрликни.
Адашганлар бир-бирига бирикди.

Сари дейди, билинг, менинг отимни,
Суюнчини беринг, тезроқ султоним,
Олдингизга олиб келай Дилмуродни.

Шунда Барногул канизларини чопдириб, яхши сарполардан топдириб, Саримирахўрнинг устига тўн ёпдириб, хурсанд қилди. Саримирахўр Дилмуродни бошлаб, вақтини хушлаб, Барногул қошига олиб келди. Ой юзли, ўткир кўзли, сертамизли, саратон юлдузли, ширин сўзли, йўлбарс билакли, қоплон юракли Дилмурод билан момаси кўришди. Барногул Дилмуродни Орзигулга ўхшатиб, бир сўз деди:

Умидвордим, унинг қизил юзидан,
Мен айланай унинг қоши-кўзидан,
Катта бўлган Орзигулнинг сутидан,
Менинг кетган болам келган ўхшайди.
Неча йилдан бери беқарор ўзим,
Кетган эди бу ватандан ёлғизим,
Ҳозир келган ўхшар энди канизлар,
Бир қучоқлаб мен ўпайин юзидан.
Айланаман Дилмуроднинг ўзидан,
Энди кепти, ҳеч қолмади армоним,
Қайтадан қурилди даври давроним.
Барногул дер: бўлай бундан парвона
Соғинганда бўлиб эдим девона
Эсон-омонлигин сўрайин,
Етказди элимга якка-ягона,
Оқ сут берган энажонинг омонми?

Барногул Дилмуродни бағрига босиб, юзига юзини қўйиб:— Уғлим, мен Қорахоннинг ўлганини эшитдим, ростми? Тирик бўлса, унинг кўп зиёни тегар, ўлган бўлса, энди даври давронлар бизникидир,— деди.

Шунда Дилмурод:

Қўлимда тўкилди душманнинг қони,
Дарвозада бордир сурат нишони.
Унинг учун ғам емангиз, момажон.

Уч йил бўлди Қорахоннинг ўлгани.
Шундай қилиб олдим ундан ўчимни,
Солиб унга зарбим билан кучимни,
Дарвозага тиззасидан кўмдириб,
Элу халққа икки тошдан буюриб,
Дилмурад дер, шундан олдим ўчимни
Дилмурад дер, душманингиз ўлгандир,
Энам Орзи, отам Сувон полвондир;
Ростин айтсам, сизга бугун момажон,
Уч кишини излаб ўғлинг келгандир.

Шунда Барногул:— Йўқолган-истаганларингнинг бири мен, қолган иккиси ким турур?— деди. Дилмурад:— Бири бобом — Эрназар боғбон, иккинчиси — энамни эмизиб катта қилган Тўтигул момандир. Улар ҳали ҳам зиндонда бўлсалар керак. Менга ҳамроҳ қўшинг, зиндонни кўрсатсинлар, уларни озод қилай,— деди. Барногул одам қўшди. Зиндонга бошлаб олиб бордилар. Зиндонни очиб, Дилмурад бир сўз деди:

Неча йилдан бери, бобо, бормисан?
Орзигулни кўрсанг, болам дермисан?
Шунинг ўғли, боланг келди сўроқлаб,
Зиндон ичра ётган, бобо, бормисан?
Ёруғ жаҳонни бир кўрмоққа зормисан?
Бобо, мома, мен сизларни сўрайман,
Икки раҳбар, ҳам улуғим, бормисан?
Орзигулдир, менинг энам юборди,
Оқтош элдан истаб келдим сизларди,
Тирик бўлсанг товуш бергин, бобожон:
Хосхона эгаси аҳвол сўрайди.

Орзигул номини эшитиб, Тўтигул момаси зор-зор йиғлаб бир сўз деди:

Мен азоб-ла тирикдирман зиндонда,
Уйнаб кулолмадим ёруғ жаҳонда,
«Орзи» деган мен тилингдан айланай,
Етти йилдир мен ётирман шу жойда,

Қорахон шоҳ бизни олди қасдига,
Лашкар тортиб кетди Орзи устига
Умид қилдим, етолмадим васлига,
«Мома» деган мен тилингдан ўргилай.
Ғариб бўлиб қолдик ернинг остида,
Қаторда толпинган норим, бормисан?
Орзигулжон эсон-омон бормикин?
Таёқ еган баданларим жароҳат.
Раҳбар бўлсанг, болам, олгин зиндондан.

Шунда Дилмурод Эрназар бобоси билан Тўтигул момасини зиндондан озод қилиб олди. Боғбон Орзигул қизини кўргандай бўлиб, Дилмуроднинг юзига юзини қўйиб: «Энанг омонми?» деб сўраб бир сўз деди:

Кимлар, болам, бирга келган дўстларинг?
Ярашар бўйингга кийган тўнларинг?
Мендай бобонг сендан садаға,
Асли Оқтош элидирми жойларинг?
Қанча сенинг бизга келган сипойинг?

Дилмурод:— Агар мен саломат бўлсам, уларни кўриш осондир, — деб бобоси билан момасини Барногулнинг қошига олиб борди. Буларни таништирди. — Орзигул энамни сиз туққансиз. Булар тарбиялаб ўстириб катта қилганлар, — деди.

Барногул: — Болам, ҳар қандай меҳнатнинг роҳати бўлар, меҳнат роҳатсиз бўлмас. Етти йил тортган азоб етар, энди роҳатини кўрсинлар. Буларга бир қўрғон бермоқ керак, — деди.

Дилмурод Эрназар бобоси ва Тўтигул момасига янги сарполар берди. Бобосини хурсанд қилди. Булар учун махсус қўрғон ажратди. Замон — замон кимники, — эндиги замон — Дилмуродники, деб жарчи чақирди. Барногул уни ўз ўрнига подшо қилди. Саримирахўрни вазир қилиб, ўн минг лашкардан беш юзини Оқтошга қайтариб: «Тўтигул момамни, Эрназар бобомни озод қилдим. Уларга бир қўрғон бердим. Туққан энангизнинг ўрнига ўзим султон бўлдим. Икки энангиз ва бобом сизни кўришга интизор эканлар. Агар келишга раъйингиз бўл-

са келинг. Бўлмаса, буларни мен Оқтошга олиб бораман», деб хат юборди.

Дилмурод подшо бўл Хосхона элига,
Мирзалар қаламин олса қўлига,
Қўшиқ адо бўлмас шоир тилида.
Ислом шоир бу дostonни айтгандир,
Мансур Афзал қалам билан битгандир.
Орзигул ҳам катта дostonдан бўлиб,
Қадим замонларда бу иш ўтгандир.
Ҳам отаси, ҳам ўзи элни сўраб,
Охир мурод-мақсадига етгандир.